

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ IR HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO IR POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

**HIBRIDINIO KARO GRĖSMIŲ POVEIKIS NACIONALINIAM
SAUGUMUI**

Magistro baigiamasis darbas

SMNNS18 gr. stud. Michailas Karpuzovas

Vadovas dr. Julius Žukas _____

Klaipėda, 2019

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO LYDRAŠTIS

Michailas Karpuzovas

.....
(magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)

Hibridinio karo grėsmių poveikis nacionaliniam saugumui

.....
(magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas magistro baigiamasis darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas Klaipėdos universitete ir kitose aukštosiose mokyklose.

Michailas Karpuzovas

.....
(magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė ir parašas)

Sutinku, kad magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 m. Klaipėdos universiteto studijų procese.

Michailas Karpuzovas

.....
(magistro darbo autoriaus vardas, pavardė ir parašas)

Magistro baigiamąjį darbą ginti

.....
(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

dr. Julius Žukas

.....
(data)

.....
(magistro baigiamojo darbo vadovo vardas, pavardė ir parašas)

Baigiamasis darbas įregistruotas katedroje

(data)

.....
(katedros sekretorės vardas, pavardė ir parašas)

Magistro baigiamąjį darbą ginti

.....
(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)

.....
(data)

.....
(katedros vedėjo vardas, pavardė ir parašas)

Recenzentu(-ais) skiriu

.....
(įrašyti recenzento(u) vardą, pavardę)

.....
(data)

.....
(katedros vedėjo vardas, pavardė ir parašas)

SANTRAUKA

Michailas Karpuzovas (el. paštas: mknavy@hotmail.com). **Hibridinio karo grėsmių poveikis nacionaliniam saugumui.** Socialinių mokslų magistro darbas. Darbo vadovas: dr. Julius Žukas. Klaipėdos Universitetas, Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas, Viešojo administravimo ir politikos mokslų katedra, 2019 metai.

Tyrimo objektas. Hibridinio karo grėsmių įtaka nacionalinio saugumo užtikrinimui.

Šio darbo **tikslas** – įvertinti NATO, ES ir Lietuvos pasirengimą reaguoti į hibridinio pobūdžio grėsmes, atsižvelgiant į hibridinio konflikto Ukrainoje metu identifikuotas ir išmoktas pamokas. Tam, kad būtų pasiektas užsibrėžtas tikslas, iškeliami šie **uždaviniai**:

- 1) apžvelgti hibridinio karo genezę ir jo pagrindines savybes per po Šaltojo karo pabaigos vykusią geopolitinių procesų prizmę;
- 2) identifikuoti ir įvertinti hibridinio konflikto Ukrainoje esminius aspektus;
- 3) įvertinti hibridinio konflikto Ukrainoje poveikį saugumo užtikrinimo procesams ES, NATO ir Lietuvos mastu;
- 4) išnagrinėti atsako į hibridines grėsmes formavimo procesą iš ES, NATO ir Lietuvos nacionalinės perspektyvos;
- 5) susisteminti išmoktas pamokas ir pateikti jų pagrindu suformuluotus siūlymus.

Tyrimo metodai. Siekiant atlikti visapusišką hibridinių grėsmių poveikio nacionaliniam saugumui analizę, yra naudojami analitinis ir lyginamasis metodai. Analitinis metodas yra taikomas mokslinės literatūros, publikacijų, dokumentų bei teisės aktų turinio analizei. Lyginamasis metodas yra naudojamas ieškant skirtumų ir sugretinimų, susijusių su NATO, ES ir Lietuvos atsako į hibridines grėsmes formavimu.

Po Šaltojo karo susiklosčiusi geopolitinė situacija sukūrė bekonfliktinio, universaliosiomis liberaliosiomis vertybėmis paremto pasaulio iliuziją, kuri skatino Vakarų valstybes, o tarp jų ir Lietuvą, skirti nepakankamai dėmesio gynybai ir saugumui. Agresyvėjanti Rusijos laikysena ir ypač hibridinis karas Ukrainoje privertė kardinaliai peržiūrėti tokias nuostatas.

Išvadose teigiama, kad hibridinės grėsmės paskatino NATO ir ES priimti aktyvų vaidmenį, formuojant atsaką į minėtas grėsmes, aktyviai taikant visapusiško požiūrio principus. Taip pat sustiprėjo gynybinis bendradarbiavimas tarp šių organizacijų. Vertinant Lietuvos pasirinktą reagavimo į hibridines grėsmes strategiją, pastebima, kad didelis dėmesys yra skiriamas tarpinstituciniam bendradarbiavimui ir kompleksinio atsako užtikrinimui. Per sąlyginai trumpą laiką

buvo priimti svarbūs saugumo ir gynybos politikos sprendimai, kurie įgalino atkurti privalomąją karinę tarnybą bei įsteigti greitojo reagavimo pajėgas.

SUMMARY

Michailas Karpuzovas (e. mail: mknavy@hotmail.com). **Hybrid War Threats Impact on National Security**. Master of Social science program. Supervisor: Dr. Julius Zukas. Klaipėda University, Social and Humanitarian Sciences Department, Public Administration and Political Sciences Branch, Klaipeda University, year 2019.

Research object. Hybrid War Threats Impact on National Security

The aim of this paper is to evaluate NATO, EU and Lithuania's preparedness to respond to hybrid threats in correlation with the lessons identified and learned in the course of hybrid conflict in Ukraine. In order to achieve this aim, the following **tasks** were determined:

1. overview genesis and key features of hybrid war in the light of post-Cold War geopolitical processes;
2. identify and evaluate key aspects of hybrid conflict in Ukraine;
3. evaluate impact of hybrid conflict in Ukraine on security safeguarding processes within EU, NATO and Lithuania;
4. analyse features of shaping response to hybrid threats from the EU, NATO and Lithuania's national perspective;
5. compile lessons learned and based on it provide proposals.

Research methods. **Analytical and comparative** approaches are used in order to conduct comprehensive analysis of hybrid threats impact on national security. **Analytical method** is applied for the analysis of research literature, publications, documents and legal acts. **Comparative** method is applied for identifying differences and similarities related to developing of NATO, EU and Lithuania's response to hybrid threat.

Post Cold War geopolitical situation created illusion of non-conflict world based on universal liberal values. This illusion influenced Western nations, including Lithuania, decisions to pay insufficient attention to defence and security. Aggressive Russia's posture and hybrid war in Ukraine in particular forced to radically review such approach.

It is concluded that hybrid threats influenced NATO and EU accepting active role shaping response to those threats by applying comprehensive approach principles. Also, defence cooperation between those organisations has increased. Evaluating Lithuania's selected strategy of responding to hybrid threats, it was identified that significant attention is paid to interinstitutional cooperation and developing comprehensive response. Within relatively short timeframe, important

decisions related to security and defence, such as re-introduction of compulsory military service and establishment of rapid reaction forces had been made.

TURINYS

I	IVADAS	8
1.	TEORINĖS ANALIZĖS PAGRINDAI	14
	1.1 Saugumo situacijos Europoje evoliucija po Šaltojo karo.....	14
	1.2 Hibridinio karo samprata.....	15
	1.3 Hibridinio karo pavojai, grėsmės ir metodai.....	23
2.	GRĖSMIŲ SAUGUMUI VERTINIMAS PER HIBRIDINIO KARO UKRAINOJE PRIZMĘ	28
	2.1 Krymo aneksijos ir kovinių veiksmų Rytų Ukrainoje analizė.....	28
	2.2 Informacinio karo priemonių panaudojimas.....	38
	2.3 Ekonominiai svertai kaip hibridinio karo įrankis.....	44
3.	ES, NATO IR LIETUVOS REAGAVIMO Į HIBRIDINES GRĖSMES PRIEMONĖS BEI JŲ ĮGYVENDINIMAS	51
	3.1 ES požiūris į hibridines grėsmes.....	51
	3.2 NATO ir hibridinės grėsmės.....	56
	3.3 NATO ir ES bendradarbiavimas kovos su hibridinėmis grėsmėmis srityje.....	61
	3.4 Lietuvos reakcija į hibridines grėsmes.....	64
	IŠVADOS	71
	LITERATŪRA	74

IVADAS

Temos aktualumas. Hibridinis karas, hibridinės grėsmės ir hibridinė agresija yra koncepcijos, naudojamos apibūdinti beprecedentiškai kompleksinį ir visapusiškai suderintą pilno spektro XXI amžiaus kariavimo metodą¹. Apžvelgiant ankstesnių karinių konfliktų istoriją, galima pastebėti, kad hibridinio karo sąvoka savaime nėra visiškai naujas reiškinys. Tam tikrų hibridinio karo formų arba atskirų jų elementų taikymą galėjome aptikti ir anksčiau, nes propagandos priemonės, diversijos, taktinio priešo klaidinimo, ekonominio poveikio priemonės buvo taikomos ir ankstesnių konfliktų metu netgi antikos laikais. Tačiau visa tai nebuvo pasiekę tokio integruoto, kompleksiško ir valstybės mastu koordinuoto taikymo, kokį mes galime stebėti besitęsiančio hibridinio konflikto Ukrainoje metu, kurį galima laikyti savotiška hibridinio karo laboratorija, kurioje išbandomos įvairios hibridinio karo priemonės.

2014 m. Rusijos įvykdyta Krymo pusiasalio aneksija ir iki šiol vykdomas hibridinis karas Rytų Ukrainoje iš esmės pažeidė visus Helsinkio baigiamojo akto pamatinius principus, kurie pabrėžia suvereniteto gerbimą ir sienų neliečiamumą bei ragina gerbti valstybių teritorinį vientisumą ir vengti jėgos naudojimo². Toks rimtas perspėjimas negalėjo būti ignoruojamas, ir Vakarų valstybės turėjo imtis atsako į Rusijos Federacijos destabilizuojančius veiksmus, kurie buvo nutaikyti į ligšiolinės saugumo sistemos griovimą ir kėlė rimtą grėsmę NATO ir ES priklausančioms šalims.

Pagrindinis iššūkis, apsunkinantis tokio atsako formavimą yra visiškai kitoks hibridinio karo pobūdis. Nors, kaip buvo pastebėta, hibridinio karo forma nėra visiškai nauja ir jau buvo taikoma ankstesnių karinių konfliktų metu, pirmą kartą konflikte buvo taip intensyviai naudojamos plataus spektro hibridinio karo priemonės ir tai kardinaliai skyrėsi nuo Šaltojo karo metais vyravusios aiškiai apibrėžtos ir beveik statiškos priešpriešos tarp dvejų galingų karinių blokų, kurie savo saugumo užtikrinimą labiausiai siejo su konvenciniais ir branduoliniais kariniais pajėgumais, galėjusiais užtikrinti ilgalaikį ir veiksmingą atgrasymą. Siekiant geriau suvokti hibridinių grėsmių kompleksiskumą, derėtų pacituoti žurnale „NATO Review“ suformuluotą klausimą „Kai šalį užpuola konvencinės sausumos, jūrų ar oro pajėgos, dažniausiai aišku, kaip geriausiai reaguoti. Bet kas atsitinka, kai ją puola specialiųjų pajėgų, informacijos kampanijų ir samdinių mišinys? Koks geriausias atsakas? Kaip tarptautinės saugumo organizacijos, tokios kaip NATO, gali pasirengti

¹ Abbott, K. (2016). Understanding and Countering Hybrid Warfare: Next Steps for the North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internetu:

<<https://www.ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/34813/1/ABBOTT,%20Kathleen%2020161.pdf>> [žiūrėta 2019-01-18].

² Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act (1975). Helsinkis. Prieiga internete:

<<https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>> [žiūrėta 2019-01-11].

reaguoti į šiuos išpuolius?“³ Taigi reagavimas į hibridines grėsmes yra svarbus klausimas NATO darbotvarkėje ir jis visapusiškai turi įtakos Aljanse vykstantiems transformacijos ir adaptacijos procesams.

Be abejo, reagavimo į hibridines grėsmes užtikrinimas yra aktualus ir Lietuvai nacionalinio saugumo politikos kontekste. Po stojimo į NATO ji buvo susifokusavusi išskirtinai į ekspedicinių pajėgų kūrimą, kurios galėtų prisidėti prie Aljanso operacijų įvairiuose pasaulio regionuose. Tuo tarpu teritorinės gynybos klausimams buvo skirta sąlyginai nedaug dėmesio. NATO 5 straipsnis ilgą laiką buvo suvokiamas kaip savotiška panacėja nuo visų išorės grėsmių. Tai lėmė gan atsainų požiūrį į poreikį vystyti savarankiškus gynybos pajėgumus. Buvo kuriama ir visapusiškai skatinama iliuzija, kad NATO yra pajėgus visapusiškai užtikrinti Lietuvos saugumą be ypatingų nacionalinių investicijų į gynybos stiprinimą. Įvykiai Ukrainoje privertė iš pamatų peržvelgti visus nacionalinio saugumo užtikrinimo aspektus, tarp jų ir esminius gynybos ir saugumo politikos principus. Kaip akivaizdžius to įrodymus galime stebėti privalomosios karo tarnybos atkūrimą, vis didėjantį karinį biudžetą. Šio darbo kontekste bus svarbu įvertinti, ar pasirinktos nacionalinio saugumo užtikrinimo priemonės leidžia adekvačiai reaguoti į hibridinio karo grėsmes, veikiant nacionaliniu mastu ar sąveikaujant su NATO ir ES.

Žvelgiant iš Europos Sąjungos perspektyvos, hibridinių grėsmių poveikis yra vertinamas kaip rimtas pavojus pačiai ES ir jai priklausančioms valstybėms, nes laisvas žmonių ir kapitalo judėjimas, didelė priklausomybė nuo informacinių technologijų bei neribojama informacijos sklaida lemia jų didesnę pažeidžiamumą hibridinio karo priemonių poveikiui. Taip pat Rusija suvokia ES kaip savotišką varžovę, kuri, taikydama savo švelniąsias galias ir vykdydama plėtrą, riboja Rusijos įtaką postsovietinėje erdvėje.

Galima teigti, kad hibridinio karo pobūdis nebeleidžia efektyviai užtikrinti valstybės saugumo kliaujantis vien tik anksčiau egzistavusiais saugumo užtikrinimo mechanizmais, tokiais kaip konvencinis ar branduolinis atgrasymas. Nors minėtų mechanizmų vaidmuo išlieka aktualus, yra būtina juos papildyti platesniu saugumo užtikrinimo priemonių spektru. Todėl vienas iš šio darbo pagrindinių tikslų yra susijęs su šių priemonių klasifikavimu ir apibūdinimu.

Literatūros apžvalga. Hibridinio karo grėsmių klausimai yra išsamiai apžvelgti ES komisijos bendrame komunikate Europos parlamentui ir tarybai „Bendras kovos su hibridinėmis grėsmėmis tinklas. Europos atsakas“.⁴ NATO požiūris į hibridines grėsmes išsamiai apžvelgiamas

³ Hybrid war – hybrid response? (2014). NATO Review Magazine. Prieiga internete: <https://www.nato.int/docu/review/2014/Russia-Ukraine-Nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm> [žiūrėta 2019-01-11].

⁴ Joint Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response, JOIN (2018) 14 final., p. 1. Prieiga internete: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_report_on_the_implementation_of_the_joint_framework_on_counter_ing_hybrid_threats_from_july_2017_to_june_2018.pdf [žiūrėta 2019-02-25].

NATO gynybos koledžo parengtoje grupės autorių monografijoje „NATO’s Response to Hybrid Threats“.⁵ Šiuo klausimu mokslinius darbus parašė ir hibridinio karo koncepcinius aspektus išnagrinėjo H. Conley, kurios monografijoje „The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe“ nagrinėjamos Rusijos ekonominės įtakos schemos, ardant Europos valstybių demokratinis institutus.⁶ Taip pat hibridinio karo tema buvo plačiai apžvelgta moksliniuose leidiniuose publikuotuose J. Bērziš⁷, R. Thiele⁸, M. Mälksoo⁹ straipsniuose. Taip pat ši tema buvo plačiai nagrinėta NATO periodiniame internetiniame leidinyje „NATO Review Magazine“. E. Dykyi savo monografijoje „Hibridinis Rusijos karas. Ukrainos patirtis Baltijos šalims“ pateikė išsamią ir visapusišką hibridinio karo koncepcijos ir jos praktinio taikymo principų analizę. Šioje knygoje yra nagrinėjamos atskiros hibridinio karo priemonės: politinės, informacinės, ideologinės, karinės ir kitos. Autorius taip pat sujungia minėtas priemones į universalią schemą ir pateikia reagavimo į hibridinio karo grėsmes rekomendacijas Baltijos šalims, remdamasis Ukrainoje vykstančio hibridinio karo metu išmoktomis pamokomis.¹⁰ Taip pat šiai temai yra skiriamas didelis dėmesys įvairių analitinių centrų, tokių kaip „Atlantic Council“ ir RAND, studijose ir analitinėse ataskaitose. Geopolitinė situacija, susiklosčiusi po Šaltojo karo pabaigos įvairiais pjūviais apžvelgiama S. G. Brooks, W. C. Wohlforth straipsnyje „Clarifying the End of the Cold War Debate“¹¹ bei Ian Jackson ir kt. straipsnyje „An Analysis of Francis Fukuyama The End of History and the Last Man“.¹² Siekiant visapusiškai įvertinti požiūrį į hibridinį karą, yra apžvelgiami ir Rusijos autorių tekstai, tarp jų B. A. Киселев, И. Н. Воробьев straipsnis „Гибридные операции как новый вид военного противоборства“.¹³ Daug dėmesio hibridinėms grėsmėms yra skiriama NATO šalių ginkluotųjų pajėgų vystymo strategijose, vizijose ir įvairiuose koncepciniuose

⁴ Lasconjarias, G., Larsen J. A. (eds.). (2015). NATO’s Response to Hybrid Threats. Rome: NATO Defence College, p. 136. Prieiga internete: <https://www.files.ethz.ch/isn/195405/fp_24.pdf> [žiūrėta: 2019-01-25].

⁵ Conley, H. (2016). The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe. Washington: Center for Strategic and International Studies. p. 5, 7, 9.

⁶ Bērziš, J. (2014). Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy. National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, Policy Paper, no. 2, p. 6.

⁷ Thiele, R. D. (2015). Crisis in Ukraine – The Emergence of Hybrid Warfare. ISPSW Strategy Series: Focus On Defense And International Security, no. 347, p. 6. Internetinė prieiga: <https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf> [žiūrėta 2019-01-23].

⁸ Malksoo, M. (2018). Countering hybrid warfare as ontological security management: the emerging practices of the EU and NATO. Prieiga internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2018.1497984>> [žiūrėta 2019-02-27].

⁹ Dykyi, E. (2016). Hibridinis Rusijos karas. Ukrainos patirtis Baltijos šalims. Vilnius: Gen. Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, p. 7; 25–59.

¹⁰ Brooks, S. G., Wohlforth W., C. (2007). Clarifying the End of the Cold War Debate. Cold War History, vol. 7, no. 3, p. 447–454. Prieiga internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14682740701474907>> [žiūrėta 2019-01-10].

¹¹ Jackson, I., Xidias, J. An Analysis of Francis Fukuyama The End of History and the Last Man. Prieiga internete: <http://www.academia.edu/25550293/An_Analysis_of_Francis_Fukuyamas_The_End_of_History_and_the_Last_Man> [žiūrėta 2019-01-10].

¹² Киселев, В. А., Воробьев, И. Н. (2015). Гибридные операции как новый вид военного противоборства. Военная мысль, no. 5, p. 43–50.

dokumentuose. Kaip vieną tokių pavyzdžių galima pateikti JAV gynybos departamento dokumentą „Jungtinių operacijų aplinka 2035“, kuris nagrinėja reagavimo į hibridines grėsmes pajėgumų vystymo perspektyvas.¹⁴ Atsakas į informacinio pobūdžio grėsmes yra konceptualizuotas JAV jungtinių štabų viršininkų komiteto dokumente, skirtame informacinėms operacijoms (angl. *Information Operations*).¹⁵ M. Galeotti straipsnis „Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t“ apžvelgia karinius Krymo aneksijos ir hibridinio karo Rytų Ukrainoje aspektus.¹⁶ Taip pat minėti aspektai nagrinėjami T. Kuzio ir P. D’Anieri straipsnyje „Annexation and Hybrid Warfare in Crimea and Eastern Ukraine“.¹⁷

Kadangi pastaruoju metu NATO politiniai ir kariniai lyderiai daug dėmesio skiria hibridinėms grėsmėms, yra apžvelgiamos minėtų lyderių oficialios kalbos ir pranešimai spaudai. Vertinant tai, kad darbo tema yra susijusi su dabartinėmis realijomis ir nacionalinį saugumą lemiančiais procesais, didelė dalis analizės paremta oficialiuose tinklalapiuose paskelbta informacija (pavyzdžiui, www.nato.int; www.kam.lt; www.urm.lt). Lietuvos autoriai taip pat skiria daug dėmesio hibridinio karo ir hibridinių grėsmių temoms. Leidinyje „Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018“ yra išsamiai apžvelgtas Lietuvos atsakas į hibridines grėsmes.

Praktinis reikšmingumas. Šiuo metu Rusijos Federacija postsovietinėje erdvėje kaip pagrindinę savo agresyvios ir revanšistinės politikos priemonę plačiai naudoja hibridinį karą arba atskirus jo elementus. Siekiant atskleisti nagrinėjamos temos problematiką ir pasiūlyti tinkamiausius sprendimo būdus, tobulinant parengtumą reaguoti į hibridinio pobūdžio grėsmes nacionaliniam saugumui, buvo išnagrinėti Lietuvos, NATO ir ES dokumentai ir publikacijos, reglamentuojantys reagavimo į hibridines grėsmes principus ir priemones. Atlikto tyrimo metu buvo identifikuotos esminės hibridinės grėsmės nacionaliniam saugumui, įvertintas Lietuvos, NATO ir ES pasirengimas reaguoti į minėtas grėsmes bei šių organizacijų sąveikos potencialas. Taip pat buvo nustatytos spragos, kurios gali apsunkinti efektyvų atsaką į hibridines grėsmes ir pateikti siūlymai identifikuotų trūkumų šalinimui.

Tyrimo problema ir tikslas. Hibridinio karo grėsmės gali paveikti įvairius valstybės saugumo aspektus. Papildomą pavojų kelia tai, kad kai kurie hibridinio karo elementai gali būti taikomi latentiskai, atvirai konfrontacijai dar neprasidėjus, destabilizuojant visuomenę, valstybės

¹⁴ Joint Operating Environment JOE 2035 (2016). Joint Force Development, p. 4. Prieiga internete: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/joe_2035_july16.pdf?ver=2017-12-28-162059-917 [žiūrėta 2019-01-19]

¹⁵ Information Operations (2014). Joint Publication 3-13 (updated edition incorporating Change 1; Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff). Prieiga internete: <http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_13.pdf> [žiūrėta 2019-03-12].

¹⁶ Galeotti, M. (2015). Hybrid War’ and ‘Little Green Men’: How It Works, and How It Doesn’t. E-International Relations. Prieiga internete: <<https://www.e-ir.info/2015/04/16/hybrid-war-and-little-green-men-how-it-works-and-how-it-doesnt/>> [žiūrėta: 2019-07-17].

¹⁷ Kuzio, T., D’Anieri, P. (2018). Annexation and Hybrid Warfare in Crimea and Eastern Ukraine. E-International Relations. Prieiga internete: <https://www.e-ir.info/2018/06/25/annexation-and-hybrid-warfare-in-crimea-and-eastern-ukraine/> [žiūrėta 2019-07-18].

ekonomiką ir sklandų valdžios institucijos funkcionavimą. Akivaizdu, kad toks platus grėsmių nacionaliniam saugumui spektras reikalauja visapusiško atsako formavimo, kuris neapsiriboja vien kariniais saugumo aspektais. Tai paskatino identifikuoti keletą probleminių klausimų – kiek aktualios yra hibridinės grėsmės esamoje geopolitinėje situacijoje? Ar yra pasirengta deramai reaguoti į šias grėsmes? Koks yra Lietuvos nacionalinių institucijų, atsakingų už saugumo užtikrinimą, NATO ir ES sąveikos vaidmuo formuojant vieningą atsaką į hibridines grėsmes?

Tyrimo objektas – hibridinio karo grėsmių įtaka nacionalinio saugumo užtikrinimui.

Tyrimo tikslas – įvertinti NATO, ES ir Lietuvos pasirengimą reaguoti į hibridinio pobūdžio grėsmes, atsižvelgiant į hibridinio konflikto Ukrainoje metu identifikuotas ir išmoktas pamokas.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) apžvelgti hibridinio karo genezę ir jo pagrindines savybes per po Šaltojo karo pabaigos vykusią geopolitinių procesų prizmę;
- 2) identifikuoti ir įvertinti hibridinio konflikto Ukrainoje esminius aspektus;
- 3) įvertinti hibridinio konflikto Ukrainoje poveikį saugumo užtikrinimo procesams ES, NATO ir Lietuvos mastu.
- 4) išnagrinėti atsako į hibridines grėsmes formavimo procesą iš ES, NATO ir Lietuvos nacionalinės perspektyvos;
- 5) susisteminti išmoktas pamokas ir pateikti jų pagrindu suformuluotas išvadas.

Ginamasis teiginys. Šiuo metu Ukrainoje vykstantis hibridinis karas tapo katalizatoriumi, kuris paskatino po Šaltojo karo susiformavusios saugumo paradigmos ir saugumo užtikrinimo mechanizmų esminę peržiūrą ir transformaciją NATO, ES ir Lietuvos mastu.

Tyrimo metodai: Siekiant atlikti visapusišką hibridinių grėsmių poveikio nacionaliniam saugumui analizę, yra naudojami analitinis ir lyginamasis metodai. Analitinis metodas yra taikomas mokslinės literatūros, publikacijų, dokumentų bei teisės aktų turinio analizei. Lyginamasis metodas yra naudojamas ieškant skirtumų ir sugretinimų, susijusių su NATO, ES ir Lietuvos atsako į hibridines grėsmes formavimu.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys pagrindiniai skyriai. Siekiant sukurti teorinį pagrindą analizei teorinio pagrindo dalyje yra išryškunami esminiai konvencinio ir hibridinio karo skirtumai. Antroje dalyje yra apžvelgiama saugumo situacijos evoliucija po Šaltojo karo, atskirai nagrinėjant laikotarpį po SSRS žlugimo ir naujo Šaltojo karo pradžią, kurią lėmė Rusijos imperialistinių revanšo ambicijų atgimimas. Trečioje darbo dalyje yra analizuojami esminiai hibridinio konflikto Ukrainoje aspektai. Atskirai yra pateikiama Krymo pusiasalio aneksijos ir kovinių veiksmų Rytų Ukrainoje analizė. Ketvirta dalis yra skirta ES, NATO ir Lietuvos nacionalinio atsako formavimo į hibridinio pobūdžio grėsmes vertinimui. Taip pat yra

nagrinėjama sąveika tarp NATO ir ES, užtikrinant efektyvų reagavimą į hibridines grėsmes. Darbas baigiamas išvadomis.

1. TEORINĖS ANALIZĖS PAGRINDAI

1.1. Saugumo situacijos Europoje evoliucija po Šaltojo karo

Kiekvienas iš trijų pasaulinio masto XX amžiaus konfliktų – I ir II pasauliniai karai bei Šaltasis karas – iš pamatų pakeitė tarptautinę saugumo sistemą. Pasibaigus kiekvienam konfliktui buvo tikėtasi, kad jis bus paskutinis žmonijos istorijoje ir jo pabaiga leis suformuoti tvarius kolektyvinio saugumo sistemos pamatus, leisiančius užtikrinti ilgalaikę taiką ir saugumą.

Paskutinis konfliktas, kuriame tiesiogiai arba netiesiogiai dalyvavo daug skirtingų valstybių – Šaltasis karas, kuris tęsėsi apie 40 metų ir pasižymėjo beveik statiška ir ilgalaikė konfrontacija tarp dvejų galingų karinių blokų. Šaltojo karo metu buvo pastebimas pilietinių karų, kuriuos įvairiais būdais skatino Sovietų Sąjunga ir JAV, skaičiaus augimas trečiojo pasaulio šalyse. Tuo pat metu buvo pastebimas plataus masto tarpvalstybinių konfliktų sumažėjimas¹⁸. Sąlyginis stabilumas buvo užtikrinamas branduolinio atgrasymo bei NATO ir Varšuvos pakto jėgų pariteto dėka. Ši konfrontacija baigėsi XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje, iširus Sovietų Sąjungai ir Varšuvos paktui. Bandymai paaiškinti, kodėl baigėsi Šaltasis karas ir būtent tokiu taikiu būdu, tęsiasi iki šiol¹⁹.

Pasibaigus Šaltajam karui buvo įtikėta liberaliosios demokratijos galutine pergale ir demokratizacijos procesų negrižtamumu. Francis Fukujama savo knygoje „Istorijos pabaiga ir paskutinis žmogus“ konstravo idealistinę bekonfliktinio pasaulio viziją, kuriame vyrauja liberaliosios demokratijos principai. Tai turėjo tapti savotiška ligšiolinės karų ir konfliktų istorijos pabaiga ir naujos taikos ir klestėjimo eros pradžia²⁰. Tačiau šiai vizijai nebuvo lemta išsipildyti. 2007 m. Miuncheno saugumo konferencijos metu Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas be užuolankų išsakė savo nepasitenkinimą po Šaltojo karo susiformavusia unipoliarinio pasaulio tvarka²¹. Tai buvo labai simboliška, nes Miuncheno konferencija buvo įsteigta XX a. septintajame dešimtmetyje, Šaltojo karo įkarščio metu, ir Putino kalba buvo tarsi grįžimas į konfrontacijos su Vakarais laikus²². Šioje kalboje buvo išsakytos Rusijos pretenzijos į didesnę vaidmenį pasaulyje, kuris, anot V. Putino, turėtų būti pagrįstas multipoliariniais principais. Taip pat buvo pažerta kaltinimų Vakarų pasauliui už Rusijos silpnumo po Sovietų Sąjungos subyrėjimo išnaudojimą. Šią

¹⁸ Deshpande, V. (2018). Hybrid Warfare. The Changing Character of Conflict. New Delhi: Institute for Defence Studies and Analyses. Prieiga internete: <<http://idsa.in/system/files/book/book-hybrid-warfare-vdeshpande.pdf>> [žiūrėta: 2019-01-10].

¹⁹ Brooks, S. G., Wohlforth W., C. (2007). Clarifying the End of the Cold War Debate. Cold War History, vol. 7, no. 3, p. 447–454. Prieiga internete: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14682740701474907> [žiūrėta 2019-01-10].

²⁰ Jackson, L., Xidias, J. An Analysis of Francis Fukuyama's The End of History and the Last Man. Prieiga internete: http://www.academia.edu/25550293/An_Analysis_of_Francis_Fukuyamas_The_End_of_History_and_the_Last_Man [žiūrėta 2019-01-10].

²¹ Baev, P. K. Tenth Anniversary of Putin's Munich Speech: A Commitment to Failure. Eurasia Daily Monitor, vol. 14 Issue 17. Prieiga internete:

<https://jamestown.org/program/tenth-anniversary-putins-munich-speech-commitment-failure/> [žiūrėta 2019-01-10].

²² Watson, R. (2007). Putin's speech: Back to cold war? Prieiga internete: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm> [žiūrėta 2019-01-10].

kalbą galima laikyti savotišku Rusijos revanšistinės ir revizionistinės politikos manifestu, kuriame buvo paskelbta naujo Šaltojo karo pradžia. Kai kurie politiniai apžvalgininkai šią kalbą laikė tik propagandinio pobūdžio aktu, kuris buvo daugiau skirtas vidinei Rusijos auditorijai, tačiau vėlesni įvykiai visiškai paneigė tokias prielaidas.

Pirmas rimtas perspėjimas, kurį beveik visos Vakarų demokratijos ignoravo, buvo Rusijos Federacijos karinių pajėgų agresija Gruzijoje 2008 m. rugpjūčio mėn. praėjus tik metams po V. Putino Miuncheno kalbos. Šio konflikto dar nebuvo galima vertinti kaip pilnaverčio hibridinio karo, nes separatistinių Gruzijos regionų pusėje atvirai kariavo Rusijos kariuomenė, tačiau atskiri hibridinio karo elementai jau buvo aiškiai pastebimi. Buvo pasitelkta intensyvi propagandos kampanija, siekiant palenkti pasaulio bendruomenės nuomonę į savo pusę. Taip pat buvo plačiai naudojamos politinės bei diplomatinės priemonės. Vėliau visa tai buvo išgryninta ir konceptualizuota vadinamojoje Gerasimovo doktrinoje²³, kurios principai buvo išbandyti praktikoje hibridinio karo Ukrainoje metu. Charakterizuodamas šiuolaikinį karinį konfliktą, Rusijos Federacijos ginkluotųjų pajėgų generalinio štabo viršininkas generolas V. Gerasimovas pastebėjo, kad „<...> dabar niekas nebeskelbia karų pradžios. Kai jie prasideda, jie vyksta pagal nežinomą šabloną“. Taip pat V. Gerasimovas pastebėjo, kad šiuolaikinių karinių konfliktų metu nekarinės priemonės yra taikomos keturis kartus dažniau negu grynai karinės priemonės, nes jos leidžia sumažinti priešo karinį potencialą, sukuriant neramumus visuomenėje ir skatinant valstybės žlugimo ir netikrumo nuotaikas, atvirai nesinaudojant karine jėga²⁴. Taigi šiame straipsnyje buvo aiškiai išdėstyta Rusijos generaliteto ateities konfliktų vizija ir buvo suformuoti konceptualiniai rėmai hibridinio karo priemonių taikymui. Vėliau visos šios priemonės ir principai buvo pritaikyti Krymo pusiasalio aneksijos ir hibridinio karo Rytų Ukrainoje metu.

1.2. Hibridinio karo samprata

Karlas fon Klauzevic (vok. *Carl von Clausewitz*) apibūdino karinį konfliktą kaip „smurto aktą, kurio tikslas yra priversti priešą vykdyti mūsų valią“. Tai yra suvokiama per racionalizmo, tautybės ir tikslo prizmę. Kaip svarbus karo atributas yra įvardijama sąsaja tarp valstybės valdžios, gyventojų ir kariuomenės. Pagal Klauzevicą, „sprendimas naudoti karo mechanizmus kariavimui priimamas, remiantis racionalių apskaičiavimų, kurį atlieka kompetentingi valdžios atstovai, siekiantys užsibrėžtų tikslų“²⁵.

²³ Герасимов В. (2013). Ценность науки в предвидении. Военно промышленный курьер. Prieiga internete: <<http://www.vpk-news.ru/articles/14632>> [žiūrėta 2019-01-11]

²⁴ Ten pat.

²⁵ Zenderowski, R., Cebul, K. (2015). Post-Modern Wars as a Challenge for the Theory of International Relations and International. Polish Review of International and European Law, vol. 4, issue 1, p. 15.

Reikia pabrėžti, kad remiantis klasikine karinių konfliktų definicija, tik valstybės yra laikomos karinės jėgos disponavimo ir taikymo subjektais. Šiuolaikinis karas daugelį metų buvo suvokiamas kaip konfliktas, kuriame valstybės vardu dalyvauja organizuotos ir aiškiai identifiikuotos ginkluotos grupės, kurios didesniu ar mažesniu mastu naudojamos jėgą siekdavo užtikrinti valstybės politinių tikslų įgyvendinimą, jėga priversdamos valstybes-opponentes šiuos tikslus pripažinti²⁶. Verta pabrėžti, kad Klauzevico teorija buvo suformuluota industrinio amžiaus pradžioje ir pakankamai ilgą laiką buvo sėkmingai taikoma, formuojant ginkluotųjų konfliktų sąvokos teorinį pagrindą. Tačiau šiuolaikiniame, postmodernistiniame pasaulyje ši paradigma iš pamatų transformavosi. Tam įtakos turėjo įvairūs sociopolitiniai ir ekonominiai veiksniai, susiję su globalizacija, transnacionalizacijos procesais bei naujų technologijų ir informacinių tinklų sparčia plėtra. Šių veiksnių visuma pakeitė tradicinę karo sąvoką ir sudarė prielaidas hibridinio karo, kaip XXI amžiaus karo rūšies, atsiradimui. Visa tai taip pat sietina su ketvirtosios kartos karo sąvoka, kuri kai kuriuose šaltiniuose yra įvardijama kaip revoliucija karyboje. Esminis šios karo teorijos skirtumas yra tai, kad tokio karo pagrindinis tikslas yra ne prieš pajėgų fizinis sunaikinimas, o siekis palaužti jo ryžtą tęsti karą. Taigi tokio karo pagrindinis tikslas yra išardyti moralinius ryšius bei egzistuojančią vertybių sistemą, tokiu būdu sugriaunant valstybės organinę visumą ir pažeidžiant valstybės ir visuomenės tarpusavio ryšius²⁷.

Siekiant geriau apibūdinti hibridinio karo prigimtį, yra tikslinga klasifikuoti karinius konfliktus, juos išskiriant į dvi plačias kategorijas – konvencinius ir nekonvencinius (kurie kai kuriuose šaltiniuose dar yra vadinami asimetriniais). Konvenciniuose karuose susiremia profesionalios kariuomenės, jiems yra būdinga klasikinių karo teorijų pritaikymo dinamika²⁸. Tokio pobūdžio konfliktai buvo būdingi laikotarpiui iki XX a. vidurio, vėliau buvo suvokta, kad konvenciniai konfliktai reikalauja didelių išteklių ir įsivėlimas į plataus masto karo veiksmus gali iššaukti neprognozuojamą konflikto eskalavimą ir peraugti į didelio masto ar netgi branduolinį konfliktą tarp pasaulio supergalybių ir jų sąjungininkų. Taigi plataus masto konfliktų išvengimui nemažai įtakos turėjo branduolinis atgrasymas.

I ir II pasauliniai karai gali būti naudojami kaip tinkama klasikinių karų koncepcijos iliustracija. Konfliktai vyko tarp nacionalinių valstybių arba šių valstybių koalicijų, juose dalyvavo uniformuoti kariai, veikė hierarchijos principu pagrįsta vadovavimo ir valdymo struktūra, buvo kovojama prieš aiškiai apibrėžtus karinius taikinius, stengiamasi laikytis Tarptautinės humanitarinės

²⁶ Kay, L. Innovation of Military Thought in the Postmodern Warfare Era. Small Wars journal. Prieiga internete: <<https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/innovation-military-thought-postmodern-warfare-era>> [žiūrėta 2019-01-12].

²⁷ Nofi, A. A. (2006). Recent Trends in Thinking about Warfare. Alexandria: The CNA Corporation, p. 10. Prieiga internete: <https://www.cna.org/CNA_files/PDF/D0014875.A1.pdf> [žiūrėta 2019-01-14].

²⁸ Lindsay, F. A. (1962). Unconventional Warfare. Foreign Affairs. Prieiga internete: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1962-01-01/unconventional-warfare>> [žiūrėta 2019-01-12].

arba karo teisės normų²⁹. Moderniesiems karams buvo būdingi karo paskelbimo, paliaubų arba taikos sutarčių sudarymo mechanizmai, kurie ankstesnių karinių konfliktų metu efektyviai funkcionavo. Buvo galima aiškiai išskirti „karo zoną“ – erdvę, kurioje buvo leidžiama vykdyti karo veiksmus. Taip pat buvo išskiriamas apibrėžtas „karo teatras“ – erdvė, kurioje vystėsi ginkluotas konfliktas.

Nekonvenciniai karai pasižymi partizaninio ir sukilėlių karo elementais. Toks karas, kuriame dalyvauja ideologiškai motyvuoti, nors ir silpnai ginkluoti oponentai, gali kelti rimtą grėsmę net ir stiprioms konvencinėms pajėgoms³⁰. Tarp šiuolaikinės istorijos nekonvencinio karo pavyzdžių galima paminėti Vietnamo ir Čėčėnijos karus. Ir vieno, ir kito konflikto atveju konvencinės pajėgos, kurių kovinis potencialas ir karinių technologijų pranašumas visais atžvilgiais ženkliai viršijo oponento pajėgumus, nesugebėjo užtikrinti pergalės ir buvo priverstos pripažinti savo pralaimėjimą ir pasitraukti. XX a. pabaiga ir XXI a. pradžia pasižymėjo „klasikinio“ pavyzdžio karų ir naujo pobūdžio konfliktų dichotomija. NATO kampanija Jugoslavijoje ir JAV vadovaujamos koalicijos veiksmas Irake dar vyko pagal klasikinio karo dėsnius. Tačiau tuo pat metu su vis didesniu pagreičiu evoliucionuojantis globalizacijos procesas tapo naujo tipo konfliktų katalizatoriumi³¹. Tai galima sieti su vis didėjančia valstybių priklausomybe nuo globalios prekybos, nevaržoma informacijos sklaida bei informacinių technologijų ir tinklų nuolatiniu tobulėjimu ir plėtra. Kartu su visokeriopa nauda šis procesas padidino NATO ir ES valstybių pažeidžiamumą hibridinio poveikio priemonėms. Sutelkdami dėmesį į kovą su terorizmu, Vakarai laikinai nukreipė savo dėmesį nuo ilgalaikių valstybinio masto tradicinių priešų ir varžovų, tokių kaip Rusija, kuri sugebėjo išnaudoti šią spragą ir vėl sugrįžti į areną kaip globalus žaidėjas³².

XXI a. pradžios konfliktai rodo, kad konvencinių karo veiksmų, kuriuose pagrindinį vaidmenį atlieka nacionalinės valstybės, kiekis mažėja. Pavyzdžiui, 1989–1991 m. vyko 32 stambūs ginkluotieji konfliktai, o 2004 m. šis skaičius sumažėjo iki 19³³. Tokio pobūdžio karus laipsniškai

²⁹ Ridderhof, R. (2017). From Classic Wars to Hybrid Warfare. Peace palace library. Prieiga internete: <<https://www.peacepalacelibrary.nl/2017/07/from-classic-wars-to-hybrid-warfare/>> [žiūrėta 2019-01-12].

³⁰ Lindsay, F. A. (1962). Unconventional Warfare. Foreign Affairs. Prieiga internete: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1962-01-01/unconventional-warfare>> [žiūrėta 2019-01-12].

³¹ Herta, L. M. (2017). Hybrid Warfare – A Form of Asymmetric Conflict. International Conference Knowledge-Based Organisation, vol. XXIII, no. 1, p.135.

Prieiga internete: <https://www.researchgate.net/publication/318730850_Hybrid_Warfare_-_A_Form_of_Asymmetric_Conflict/fulltext/597adda6aca272e8cc4047e6/318730850> [žiūrėta 2019-01-12].

³² Veljovski, G., Taneski, N., Dojchinovski, M. (2017). The danger of “hybrid warfare” from a sophisticated adversary: the Russian “hybridity” in the Ukrainian conflict. Defense & Security Analysis, vol. 33, issue 4, p. 292–307. Prieiga internete: <<https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F14751798.2017.1377883>> [žiūrėta: 2019-01-14].

³³ Nofi, A. A. (2006). Recent Trends in Thinking about Warfare. Alexandria: The CNA Corporation, p. 26. Prieiga internete: <https://www.cna.org/CNA_files/PDF/D0014875.A1.pdf> [žiūrėta: 2019-01-14].

keitė mažesnio masto konfliktai, kuriuose nevalstybinio lygio veikėjai mesdavo iššūkį tradicinėms valstybių kariuomenėms, pasitelkiant asimetrinio arba nereguliaraus karo metodus³⁴.

Hibridinio karo sąvoka buvo suformuluota ir išgryninta Vakarų pasauliui pradėjus vis dažniau įsivelti į įvairius asimetrinius konfliktus. Vakarų akademiniai, kariniai bei politiniai sluoksniai bandė nustatyti ir apibūdinti esminius hibridinio karo principus. Pavyzdžiui, 2005 metais JAV nacionalinėje gynybos strategijoje buvo peržiūrėtos ir identifikuotos keturios potencialios grėsmės – tradicinės, neregulios, ardomosios ir katastrofinės³⁵. Dalis jų gali būti sugretinama su hibridinėmis grėsmėmis. 2006 metais JAV ketverių metų gynybos apžvalgos autoriai pirmą kartą pripažino hibridinės grėsmės egzistavimą, tačiau vieningo šios sąvokos apibūdinimo dar nepateikė³⁶. Reikia pastebėti, kad hibridinio karo koncepcija buvo pirmą kartą paminėta dar 2002 metais, kai William J. Nemeth savo moksliniame darbe panaudojo šį terminą, apibūdindamas čečėnų kovotojų taktiką pirmojo Čečėnijos karo metu 1999–2009 metais. Tačiau ši koncepcija buvo dar labiau išpopuliarinta po to, kai Frank Hoffman ją pritaikė, apibūdindamas Hezbola organizacijos taktiką Libano karo metu 2006 metais, kada Izraelio reguliari kariuomenė nesugebėjo įveikti Irano remiamų sukilėlių grupuočių. Tai laikytina vienu ryškiausių hibridinio karo pavyzdžių³⁷. Nuo 2006 metų yra pastebimas vis naujų konfliktų, kuriuos galima apibūdinti kaip hibridinį karą, atsiradimas. Rusiją galima laikyti pagrindine tokių konfliktų rėmėja, nes ji aktyviai taikė hibridinio karo principus dar 2008 metais karo su Gruzija metu, o vėliau ir Ukrainoje po rusofilisko prezidento Viktoro Janukovičiaus nušalinimo 2014 metais³⁸.

Nors, kaip buvo pastebėta, hibridinio karo sąvoka yra pakankamai nauja, jai yra būdinga tam tikra evoliucija. Savo atsiradimo pradžioje ši sąvoka buvo tapatinama su nevalstybinio lygio veikėjais, vykdančiais pavienius išpuolius arba karines kampanijas prieš valstybes, dažiausiai su trečiųjų šalių įvairiapuse parama. Hibridinis karas Ukrainoje iš esmės transformavo hibridinio karo sąvokos prigimtį, nes jis buvo vykdomas ne vien užsienio šalių remiamų sukilėlių grupuočių, o jau valstybės mastu, pasitelkiant įvairius išteklius ir pajėgumus – nuo propagandos ir informacinio poveikio priemonių taikymo iki diplomatinių priemonių panaudojimo bei ginkluotės ir karių siuntimo į konflikto zoną.

³⁴ Papaj, C. J. (2008). Clausewitz and 21st Century Warfare. Prieiga internete: <<http://www.hsdl.org/?view&did=35703>> [žiūrėta 2019-01-12].

³⁵ Mattis, J. N., Hoffman, F. (2005). Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. United States Naval Institute, vol 132/11/1,233. Prieiga internete: <<http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf>> [žiūrėta 2019-01-12].

³⁶ US Quadrennial Defence Review Report. (2006). Prieiga internete: <<http://archive.defense.gov/qdr/report/Report20060203.pdf>> [žiūrėta 2019-01-14].

³⁷ Rusnáková, S. (2017). Russian New Art of Hybrid Warfare in Ukraine. Slovak Journal of Political Sciences, vol. 17, no. 3–4, p. 346. Prieiga internete: <https://www.researchgate.net/publication/321955926_Russian_New_Art_of_Hybrid_Warfare_in_Ukraine/fulltext/5a3b5765aca2729d50648d0c/321955926> [žiūrėta 2019-01-12].

³⁸ Suckow-Ziemer, H. (2018). Hybrid War: A Definition and Call for Action. The Yales Review of International Studies. Prieiga internete: <<http://yris.yira.org/comments/2323>> [žiūrėta 2019-01-19].

Vienas iš plačiai paplitusių hibridinio karo apibūdinimų, gerai atspindinčių tokio karo genezę, jį įvardija kaip nereguliarių ir konvencinių karo veiksmų sankirtą, savotišką „pilkosios zonos“ konfliktą (žr. 1 pav.).

1 pav. Šaltinis: GAO analysis of DOD military concept and briefing documents and academic writings³⁹. Vertimas – magistro darbo autoriaus.

Tai iš esmės sutampa su NATO taikoma definicija, kuri apibūdina hibridines grėsmes kaip veiksmus, kurie vykdomi, vadovaujantis holistinėmis strategijomis, atvirai arba slaptai panaudojant konvencinius bei nekonvencinius pajėgumus, reguliarią kariuomenę, sukarintas grupuotes, civilius, siekiant geopolitinių arba strateginių tikslų. Tokie veiksmai yra nukreipti į oponento pažeidžiamiausias valstybės funkcionavimo sferas, siekiant maksimaliai apsunkinti sprendimų priėmimo ir valdymo procesus, panaudojant platų poveikio priemonių spektrą – diplomatinį, politinį, karinį, ekonominį, finansinį, žvalgybinį ir teisinį⁴⁰.

Šiuo metu Ukrainoje vykstančio hibridinio karo kontekste taikytina Nicu Popescu siūloma hibridinio karo definicija, kuri jį klasifikuoja kaip priešiškų veiksmų visumą ir kuri yra taikoma vietoje klasikinės didelio masto karinės invazijos bei leidžia nugalėti oponentą, panaudojant diversines žvalgybines operacijas, sabotažą, įsilaužimą į informacinius tinklus ir paramą sukilėlių grupuotėms⁴¹. Tai iš esmės sutampa su apibūdinimu, pateiktu tarptautinėje studijoje „Hibridinio karo suvokimas“, kurioje teigiama, kad hibridinis karas yra sinchronizuotas įvairių poveikio įrankių panaudojimas, siekiant kryptingai paveikti tam tikras labiausiai pažeidžiamas societarinių funkcijų

³⁹ Sanchez, L., Miller, M. (2010). Hybrid Warfare. GAO. Washington: United States Government Accountability Office, p. 16. Prieiga internetu: <https://www.gao.gov/new.items/d101036r.pdf> [žiūrėta 2019-01-27].

⁴⁰ NATO'S response to hybrid threats (2019). North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm [žiūrėta 2019-01-15].

⁴¹ Popescu, N. (2015). Hybrid tactics, neither new nor only Russian. European Union Institute for Security Studies, Alert 4, p. 1–2. Prieiga internete: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_4_hybrid_warfare.pdf [žiūrėta 2019-01-15].

sferas, siekiant pasiekti sinergetinio poveikio efektą⁴². Remiantis šia studija, galima išskirti pagrindines poveikio priemones: karines, politines, ekonomines, visuomenines ir informacines. Kiekviena iš šių priemonių bus analizuojama atskirai. Režiumuojant, galima konstatuoti, kad hibridinis karas išplečia konflikto metu taikomų priemonių arsenalą ir leidžia lanksčiai naudoti įvairius valstybės galios elementus, suteikiant agresoriui galimybę primesti savo valią, pasirinktinai ir reikalui esant sinchroniškai panaudoti įvairius ardomuosius poveikius. Siekiama paveikti visuomenę, darant įtaką piliečių mąstysenai, ir manipuliuoti sprendimų priėmėjais.

Pastebima, kad Rusijos strategai taip pat plačiai naudoja „veidrodinę“ hibridinio karo definiciją, kuria jie apibūdina tikrus ar tariamus JAV arba kitų vakarų valstybių veiksmus, susilpninant arba nuverčiant jiems nedraugiškų arba nepalankių valstybių vyriausybes⁴³. Šiuo atveju netiesiogiai užsimenama apie NATO visapusį požiūrį (angl. *Comprehensive Approach*), kuris numato įvairių, ne tik karinio pobūdžio, priemonių taikymą, reaguojant į platų kylančių grėsmių spektrą⁴⁴.

Darytina prielaida, kad hibridiniai karai pradėjo dominuoti šiuolaikinėje saugumo politikos darbotvarkėje, nes Rusijai pradėjus aktyviai taikyti hibridinio karo elementus pagaliau buvo suvoktas jų potencialus įvairialypis pavojus. Šiuolaikinės technologijos, kurios aprėpia platų priemonių spektrą nuo bepiločių orlaivių iki socialinės medijos, leidžia lanksčiai rinktis ir kryptingai taikyti hibridinio karo priemones. Kaip pastebi E. Dykyi savo monografijoje „Hibridinis Rusijos karas. Ukrainos patirtis Baltijos šalims“, „Hibridinis karas, kuriame kompleksiskai naudojamos visos priemonės, pradedant visuomeninių organizacijų kūrimu ir baigiant „klasikinėmis“ tankų atakomis, ir kartais sunku nustatyti, kieno indėlis į pergalę arba pralaimėjimą yra didesnis – artilerijos ar televizijos“⁴⁵.

Nepaisant su siekiais įvairiapusiškai išnaudoti postmodernistinių valstybių pažeidžiamumo sferas, hibridiniam karui taip pat yra būdingi elementai, kurie yra sietini su konvencinio karo rudimentais. Hibridiniame kare persipina iš pirmo žvilgsnio tarpusavyje nesuderinami elementai, apimantys kariavimo būdus, paremtus nesudėtinga taktika, naujos kartos karines technologijas ir kovą ne tik už teritoriją, bet ir žmonių protus, jų identitetus ir vertybes.

⁴² Cullen, P. J., Reichborn-Kjennerud, E. (2017). MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare. Prieiga internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf [žiūrėta 2019-01-18].

⁴³ Киселев, В. А., Воробьев, И. Н. (2015). Гибридные операции как новый вид военного противоборства. Военная мысль, no. 5, p. 43–50.

⁴⁴ Nuo Visapusio požiūrio prie Visapusių pajėgumų. NATO apžvalga. Prieiga internete: <https://www.nato.int/docu/review/2008/03/ART7/LT/index.htm> [žiūrėta 2019-01-15].

⁴⁵ Dykyi, E. (2016). Hibridinis Rusijos karas. Ukrainos patirtis Baltijos šalims.. Vilnius: Gen. Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. p. 7; 25–59.

Hibridiniam karui yra skiriamas didelis vaidmuo JAV „Jungtinių operacijų aplinka 2035“ vertinime, kur teigiama, kad „dalis revizionistinių valstybių panaudos įvairius prievartos veiksmus, siekiant įgyvendinti savo nacionalinius interesus, panaudojant tiesioginio ir netiesioginio poveikio priemones, kurios yra skirtos sulėtinti, suklaidinti arba sumažinti šalių, prieš kurias naudojamos hibridinio karo priemonės, atsako veiksmingumą. Šios hibridinės strategijos yra sukurtos chaoso ir painiavos skleidimui, tuo pat metu vengiant atsakomybės ir atsakomųjų veiksmų“⁴⁶. Tai puikiai apibūdina Rusijos veiksmus posovietinėje erdvėje, kur visomis šiomis priemonėmis bandoma atkurti savo įtaką arba sutrukdyti Euroatlantinės integracijos procesus.

Taigi galime konstatuoti, kad hibridinis konfliktas gerokai peržengia grynai karinio pobūdžio iššūkių ribas. Jį reikėtų vertinti kaip įvairių taktikos formų ir strategijų, vienu metu vykdomų karinių ir kibernetinių atakų taikymą ir kitos žalos darymą, pasitelkiant globalizacijos bei technologijų ir informacijos sklaidos teikiamus pranašumus⁴⁷. Dėl šios priežasties NATO ir ES šalys vis dažniau susiduria su neišvengiama dilema, siekiant nustatyti deramą balansą tarp pajėgumų, skirtų konvenciniam karui su valstybės lygmens oponentu ir pajėgumų, skirtų reagavimui į hibridines grėsmes.

Remiantis Tarptautinės pajėgumų vystymo iniciatyvos rėmuose parengta studija „Hibridinio karo suvokimas“, hibridiniam karui yra svarbūs šie esminiai aspektai:

- besiginančios pusės kritinės funkcijos ir pažeidžiamumai;
- puolančiosios pusės gebėjimai sinchroniškai pritaikyti daugybę poveikio priemonių, eskaluojant konfliktą;
- tiesioginis arba netiesioginis hibridinės atakos poveikis⁴⁸.

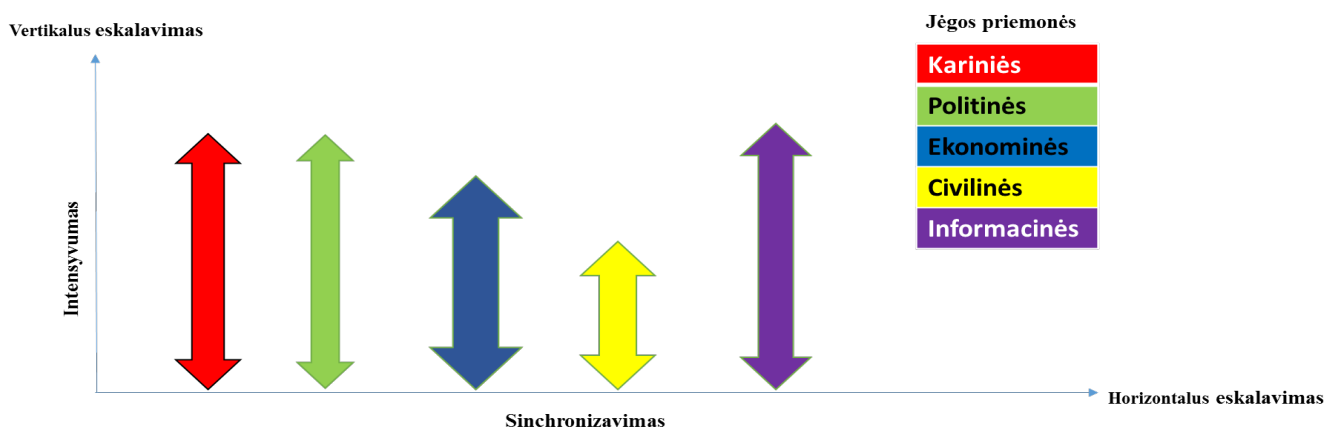
Vertindami tai, galime pastebėti, kad hibridiniam karui yra būdingas dviejų ašių principas (žr. 2 pav.). Horizontalioji ašis rodo platų įvairių hibridinio konflikto metu taikomų poveikio priemonių spektrą, o vertikaloji ašis atspindi minėtų priemonių panaudojimo intensyvumo laipsnį. Atsižvelgiant į konflikto vystymosi specifiką, priemonių taikymo spektras ir intensyvumas gali būti

⁴⁶ Joint Operating Environment JOE 2035 (2016). Joint Force Development, p. 4. Prieiga internete: https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/joe_2035_july16.pdf?ver=2017-12-28-162059-917 [žiūrėta 2019-01-19].

⁴⁷ Herța, L. M. (2016). Russia's Hybrid Warfare. Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in International Politics. On-line Journal Modelling the New Europe, issue no. 21, December, p. 55–56. Prieiga internete: <http://neweurope.centre.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2012/05/Online-journal-No.-21-December-2016.pdf> [žiūrėta 2019-01-19].

⁴⁸ Cullen, P. J., Reichborn-Kjennerud. (2017). Understanding Hybrid Warfare. MCDC Countering Hybrid Warfare Project: MCDC. Prieiga internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf [žiūrėta 2019-01-19].

lanksčiai pritaikomi, siekiant išnaudoti jų sinergiją ir pasiekti užsibrėžtų karinių ir ilgalaikių politinių tikslų⁴⁹ be tiesioginio įsitraukimo į konvencinį karinį konfliktą.

2 pav. Hibridinių grėsmių eskalavimas. Vertimas – autoriaus. Šaltinis: Understanding Hybrid Warfare. MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Countering Hybrid Warfare⁵⁰.

Taigi, hibridinio karo strategija suteikia oponentui galimybę pasirinkti platų poveikio priemonių spektrą ir lanksčiai pritaikyti visus ar pavienius jo elementus bei atsižvelgiant į besikeičiančią situaciją taikyti lanksčią eskalavimo ar deeskalavimo laikyseną. Tai leidžia sukelti ardomąjį poveikį dar latentinėje konflikto fazėje ir pasiekti norimų rezultatų net nesivieliant į atvirą ginkluotąjį konfliktą.

Svarbi hibridinio konflikto savybė yra jo sąsaja su įvairiais tinklais. Dažnai XXI a. konfliktai yra charakterizuojami kaip tinklaveikos principais pagrįsti konfliktai. O. Fridmano knygoje „Russian Hybrid Warfare“ yra cituojamas Aleksandras Duginas, vienas iš Rusijos hibridinio karo teoretikų, kuris teigia, kad šiuolaikinio hibridinio karo arealas yra jau nebe konkreti valstybinėmis sienomis apribota teritorija, o virtuali dimensija, kurią suformuoja tarpusavyje susiję informacijos srautai. Todėl teritorijos okupacija arba aneksija tampa nebūtina, nes tinklų kontrolė leidžia valdyti žiniasklaidą, finansinius įrankius, suteikia prieigą prie technologijų, politinio ir kultūrinio elito bei aktyvaus jaunimo⁵¹.

Kita svarbi hibridinio karo savybė yra jo aiškiai deklaruotos pradžios arba pabaigos nebuvimas. Dažniausiai klasikinis karas baigiasi vieno iš kovojančių oponentų pergale, taikos sutarties pasirašymu arba paliaubų tarp kariaujančių šalių sudarymu. Tuo metu hibridinio karo pabaigos nustatymo kriterijus identifikuoti yra pakankamai sudėtinga, nes beveik visada tokio

⁴⁹ Aaronson, M. ir kt., NATO Countering the Hybrid Threat. Features, prism. 2, no. 4. p. 115. Prieiga internete: <https://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_2-4/Prism_111-124_Aaronson-Diessen.pdf> [žiūrėta 2019-01-23].

⁵⁰ Understanding Hybrid Warfare (2019). MCDC Countering Hybrid Warfare Project, p. 14. Prieiga internete: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/784299/concepts_mc_dc_countering_hybrid_warfare.pdf [žiūrėta 2019-01-23].

⁵¹ Fridman, O. (2018). Russian „Hybrid Warfare“: Resurgence and Politicization. New York: Oxford University Press, p. 79.

pobūdžio konfliktai vyksta be karo paskelbimo⁵². Taip pat hibridinio karo didžiausias pavojus slypi tame, kad jis yra tarsi tarpinė būseną tarp karo ir taikos. Toks jo pobūdis lemia, kad šiuolaikiniame saugumo politikos diskurse vis daugiau dėmesio yra skiriama hibridinėms grėsmėms ir gebėjimui jas laiku identifikuoti ir neutralizuoti.

1.3. Hibridinio karo pavojai, grėsmės ir metodai

Grėsmes pagal jų kilmės pobūdį galima klasifikuoti kaip vidines ir tarptautines (arba transnacionalines). Hibridinio karo pradinėje fazėje siekiama daryti neigiamą poveikį vidiniam valstybės saugumui, tad agresoriaus veiksmai hibridiniam kare dažnai netenkina agresijos apibrėžimo kriterijų, kuriuos šiuo metu taiko tarptautinė bendruomenė. Anot analitiko R. Thiele, tik tuomet, kai nekariniai metodai yra koordinuojami ir vykdomi, grasinant arba panaudojant karinę jėgą, yra teisinga tokią tarptautinę politinę konkurenciją apibūdinti kaip hibridinę kovą⁵³. Hibridinio karo metu atviras jėgos panaudojimas dažnai vyksta tik konflikto pabaigoje, kai tarptautinės institucijos turi ribotas galimybes taikyti konflikto prevencijos ar sureguliuavimo priemones.

Savo knygoje „Žmonės, valstybės, baimė“ Barry Buzanas konstatavo, kad valstybės nacionalinis saugumas susideda iš penkių tarpusavyje susijusių komponentų: politinio, ekonominio, socialinio, karinio ir ekologinio⁵⁴. Papildomai prie šių komponentų galima priskirti naują, postmodernistinei visuomenei būdingą saugumo rūšį – komunikacinį saugumą⁵⁵. Kadangi hibridinis karas pasižymi labai plačiu naudojamų karinių ir nekarinių priemonių spektru, kiekvienas iš minėtų valstybės saugumo komponentų potencialiai gali būti paveiktas. Taip pat yra galimas ir kompleksinis veikimas, kai vienu metu siekiama paveikti visus saugumo komponentus.

Iš esmės tokia valstybės nacionalinio saugumo klasifikacija sutampa su Robert Johnson straipsnyje „Evolution of Hybrid Threats through History“ pateikiama hibridinių grėsmių tipologija, kurioje autorius išskyrė penkis minėtų grėsmių tipus:

- politinės grėsmės, kurias sudaro siekiai neigiamai paveikti politinę ekonomiką, vykdant dezinformacijos kampaniją, kibernetines atakas arba šnipinėjimą;
- diplomatinės grėsmės suvokiamos kaip siekiai išardyti, suskaidyti arba susilpninti aljansus ar kitas su saugumo užtikrinimu susijusias organizacijas;

⁵² Ridderhof, R. (2017). From Classic Wars to Hybrid Warfare. Peace Palace Library. Prieiga internete: <<https://www.peacepalacelibrary.nl/2017/07/from-classic-wars-to-hybrid-warfare/>> [žiūrėta 2019-01-23].

⁵³ Thiele, R. D. (2015). Crisis in Ukraine – The Emergence of Hybrid Warfare. ISPSW Strategy Series: Focus On Defense And International Security, no. 347, p. 6. Prieiga internete: <https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf> [žiūrėta: 2019-01-23].

⁵⁴ Buzan, B. (1997). Žmonės, valstybės ir baimė. Tarptautinio saugumo studijos po šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas, p. 160–172.

⁵⁵ Janeliūnas, T. (2007). Komunikacinis saugumas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 77–78.

- karinės grėsmės susideda iš nereguliarių karinių darinių panaudojimo reguliariosios kariuomenės slaptais veiksmais. Taip pat šiam tipui yra priskirtinas sabotazas, pasikėsinimai, terorizmas bei tarpininkų (angl. *proxies*) arba samdinių pasitelkimas;
- socialinės grėsmės yra suvokiamos kaip informacinio poveikio kampanija, kurios tikslas yra demoralizuoti visuomenę;
- ekonominės grėsmės sujungia ekonominių sankcijų taikymą, svarbios infrastruktūros ir kritinių išteklių supirkimą ir netgi siekius daryti įtaką rinkos kainoms⁵⁶.

Kalbėdamas apie hibridinio karo grėsmes, buvęs NATO vyriausiasis vadas Europoje generolas Filipas Bridlovas (angl. *Philip Breedlove*) išskyrė kibernetines ir informacines kovos priemones, netikėtus ir apgaulingus veiksmus, platų samdinių ir specialiųjų pajėgų panaudojimą. Šių grėsmių kategorijai taip pat priskirtini konvenciniai ir nekonvenciniai kovos metodai⁵⁷.

Toks platus grėsmių spektras ženkliai viršija vien karinę nacionalinio saugumo užtikrinimo dimensiją ir todėl reikalauja kompleksinio bei tarpinstitucinio atsako. Siekiant geriau suvokti hibridinio karo genezę ir esmines jo keliamų grėsmių savybes, derėtų išsamiau išnagrinėti esminius su juo susijusių grėsmių tipus.

Ekonominio poveikio priemonės užima svarbią vietą hibridinio karo priemonių arsenale. Egzistuojančios problemos (korupcija, energetinė priklausomybė, nepakankama eksporto šaltinių diversifikacija, finansinio sektoriaus netvarumas) gali būti išnaudojamos, siekiant destabilizuoti valstybės ekonomiką ir visuomenę. Analitikas R. Thiele prie XXI amžiaus hibridinio karo modelio priskiria Rusijos investicijas Europos valstybių ekonomikos svarbiausiuose sektoriuose arba sąveiką su vietiniais kriminaliniais elementais⁵⁸. Šiuo metu yra pastebima stipri Rusijos ekonominė įtaka ne tik postsovietinėje erdvėje, bet ir Balkanų šalyse, Vengrijoje ir Slovakijoje. Rusijos kapitalas dominuoja naftos ir dujų pramonės ekonomikos sektoriuose. Tokiu būdu Rusijai pavyksta ne tik siekti sau ekonominės naudos, bet ir daryti įtaką šių šalių vyriausybių sprendimams ir sau palankia linkme formuoti vietines rinkas, primetant savo žaidimo taisykles. Toks Rusijos ekonominio manipuliavimo metodas demonstruoja, kad tai yra išvystytos ir gerai koordinuotos strategijos dalis, kurios tikslas – skleisti Rusijos įtaką, manipuluojant užsienio šalių ekonominėmis sistemomis⁵⁹. Taip pat su Rusija susijęs verslas dažnai yra naudojamas kaip žvalgybinės veiklos priedanga, jo generuojamos pajamos yra skiriamos palankių politikų ir politinių judėjimų finansavimui.

⁵⁶ Johnson, R. (2017). Evolution of Hybrid Threats through History. In *Shifting Paradigm of War: Hybrid Warfare*. Istanbul: Turkish National Defence Academy, p. 3. Prieiga internetu:

<<https://msu.edu.tr/eng/Documents/Hybrid%20Warfare.pdf>> [žiūrėta: 2019-01-25]

⁵⁷ Lasconjarias, G., Larsen, J. A. (eds.) (2015). *NATO's Response to Hybrid Threats*. Rome: NATO Defence College, p. 136. Prieiga internete: <https://www.files.ethz.ch/isn/195405/fp_24.pdf> [žiūrėta: 2019-01-25].

⁵⁸ Thiele, R. D. (2015). *Crisis in Ukraine – The Emergence of Hybrid Warfare*. ISPSW Strategy Series, p. 6. Prieiga internete: <https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf> [žiūrėta: 2019-01-23].

⁵⁹ *Russian Hybrid Warfare. Buying Direct and Indirect Influence*. Prieiga internete: <<https://www.russianhybridwar.com/foreign-investment/>> [žiūrėta 2019-01-25].

Pavyzdžiui, Čekijos Respublikos rusofiliško prezidento Milošo Zemano rinkimų kampanija buvo iš dalies finansuojama iš vietinio Rusijos naftos kompanijos „Lukoil“ padalinio lėšų⁶⁰.

Rusijos politinis poveikis yra sufokusuotas į Vakarų valstybių visuomenių santarvės ardymą ir bandymą kurti Vakarų demokratijos ir ekonominio modelio neveiksmumo įvaizdį⁶¹. Šiems Rusijos siekiams susiklostė iš tikrųjų palankios geopolitinės aplinkybės. Vakarų šalių visuomenėse nepopuliarūs užsitęsę karai Afganistane ir Irake tapo sunkia našta NATO ir ypač JAV. Vakarų valstybių ekonomikos smarkiai nukentėjo nuo pasaulinės finansinės krizės ir ilgalaikės recesijos, Europos Sąjungos valstybėse sustiprėjo izoliacionizmo ir separatizmo nuotaikos ir tendencijos. Šio proceso kulminacija galima laikyti 2016 m. inicijuotą „Brexit“, kuris dar labiau įkvėpė įvairias Rusijai palankias marginalias partijas ir judėjimus Europoje. Rusijos vykdomos informacinio poveikio ir įtakos skleidimo operacijos siekia destabilizuoti „priešiškas“ visuomenes ir skatinti vidinį jų susiskaldymą. Tam tikslui pasiekti pasitelkiamos saugumo ir žvalgybos institucijos, kurios be informacijos kaupimo, vykdo šmeižto ir diskreditavimo kampanijas, taip pat yra pasitelkiama diversijų ir sabotazo taktika⁶².

Šiuolaikinė dideliu integracijos laipsniu pasižyminti globalinės ekonomikos sistema yra paremta laisva prieiga prie informacijos, energijos šaltinių ir finansinių srautų⁶³. Toks faktas lemia tai, kad kritinės infrastruktūros objektai yra vieni pagrindinių hibridinio poveikio priemonių taikiniai. Prie kritinės infrastruktūros galime priskirti informacinius tinklus, energijos tiekimo objektus, uostus ir krovinių terminalus bei kitus objektus, kurie yra gyvybiškai svarbūs valstybės funkcionavimui. Šiuolaikinė kritinė infrastruktūra yra kompleksiška ir tampa vis labiau priklausoma nuo technologijų. Taip pat ji yra glaudžiai susijusi su visuomenės sistemomis ir atlieka svarbų vaidmenį, patenkinant visuomenės esminius poreikius. Tai daro ją ypač pažeidžiama nuo agresoriaus kibernetinių ir kitokio pobūdžio išpuolių. Labai dažnai agresoriaus tapatybė yra sunkiai nustatoma ir atakos šaltinis lieka neidentifikuotas⁶⁴. Yra pastebima, kad fizinis ir kibernetinis kritinės infrastruktūros saugumas tampa vis labiau tarpusavyje susiję. Informaciniai tinklai tampa savotišku svorio centru, į kurį gali būti nukreipti oponento išpuoliai. Ataka prieš informacinius

⁶⁰ Richter, J. (2013). If elected, how would Miloš Zeman or Karel Schwarzenberg influence the Czech economy? Radio Praha International. Prieiga internete: <<https://www.radio.cz/en/section/marketplace/if-elected-how-would-milos-zeman-or-karel-schwarzenberg-influence-czech-economy>> [žiūrėta 2019-01-25].

⁶¹ Conley, H. (2016). The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe. Washington: Center for Strategic and International Studies, p. 5.

⁶² Galeotti, M. (2016). Hybrid Warfare or Gibridnaya Voyna? Getting Russia's non-linear military challenge right'. Mayak Intelligence, p. 64.

⁶³ Cederberg, A., Linnéll, J. (2018). The Increasing Importance of Hybrid Politics in Europe: Cyber Power Is Changing the Nature of Politics. Strategic Security Analysis, no. 1. p. 3 Prieiga internete: <<https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/messukeskus/wp-content/uploads/sites/492/2018/05/6499/Hybrid-PoliticsFinal.pdf>> [žiūrėta 2019-01-25].

⁶⁴ Otaiku, A. A. (2018). A Framework for Hybrid Warfare: Threats, Challenges and Solutions. Journal of Defense Manemegent, vol. 8, issue 3, p. 5. Prieiga internete: <https://www.researchgate.net/profile/Ayodele_Otaiku2/publication/329788061_A_Framework_for_Hybrid_Warfare_Threats_Challenges_and_Solutions/links/5c1acc8ba6fdccfc705ac828> [žiūrėta 2019-01-25].

tinklus gali sutrikdyti ne tik kompiuterinių tinklų veiklą, bet ir infrastruktūros objektų bendrą funkcionavimą.

Komunikacijų valdymas, propaganda, žiniasklaidos poveikis, formuojant viešąją nuomonę bei socialinė inžinerija tampa labai reikšmingais ginklais hibridinio karo aplinkoje. Kaip pastebėjo W. Lind, „psichologinio poveikio operacijos gali tapti dominuojančiais operaciniais ir strateginiais ginklais, veikiančiais pasitelkiant žiniasklaidos priemones ir informacinę intervenciją. <...> pagrindiniais jų taikiniiais tampa oponento visuomenės parama savo šalies valdžiai ir pasiryžimui gintis. Televizijos žinios gali tapti žymiai galingesniu ginklu negu šarvotosios divizijos.“⁶⁵ Hibridiniame kare Ukrainoje bei vykstant Rusijos konfrontacijai su vakarais informacinio poveikio priemonės yra labai plačiai naudojamos. Daugelis minėtų priemonių panaudojimo principų buvo paveldėti dar iš sovietmečio. Kaip pastebėjo Lietuvos Respublikos buvęs ambasadorius Švedijoje Eitvydas Bajarūnas, „kariavimas naudojant nekarines, asimetrines priemones turi galias šaknis. Šaltojo karo metu Sovietų Sąjunga vystė savo poveikio priemones, tokias, kaip ideologinė kova, propaganda, agitacija, „užmaskavimas“. Specifiškai KGB vystytos ir „aktyvios priemonės.“⁶⁶ Minėtos priemonės vėliau buvo efektyviai adaptuotos prie XXI amžiaus aplinkos. Apie Rusijos teikiamą svarbą informacinio poveikio aspektui byloja faktas, kad „Russian TV“ informacinio televizijos kanalo finansavimas šiuo metu 40 kartų viršija „Amerikos balso“ finansavimą, o jo žiūrimumas JAV – visų pagrindinių Vakarų televizijos gigantų. Rusijos propaganda puikiai išnaudoja liberaliosios demokratijos silpnybes, ypač siekį išgirsti alternatyvią nuomonę⁶⁷. Sumanus propagandos, manipuliavimo faktais ir statistika bei kryptingos dezinformacijos panaudojimas leidžia kurstyti nesantaiką visuomenėje, provokuoti separatizmo ir kitų neigiamų reiškinių protrūkius.

Nagrinėjant hibridinio karo karinę dimensiją, galima pastebėti, kad jam yra būdinga daugialypė operacinė aplinka. Iš įprastos sausumos, jūrų ir oro aplinkos mūšio laukas persikėlė ir į kibernetinę erdvę. Apie tai byloja faktas, kad į NATO sutarties V straipsnį yra įtrauktos ir kibernetinės atakos⁶⁸. Šiuolaikinė kariuomenė ir jos vadovavimo ir valdymo infrastruktūra yra priklausomos nuo kibernetinių tinklų, palydovinės navigacijos sistemų, tad kibernetiniai išpuoliai

⁶⁵ Lind, W. S. ir kt. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. Marine Corps Gazette, p. 22–26. Prieiga internete: <<https://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html>> [žiūrėta 2019-01-25].

⁶⁶ Pakalnienė, R. (2018). Per hibridinį karą suplakamas skirtumas tarp taikos ir karo I dalis. Lietuvos žinios. <<https://www.lzinios.lt/Lietuva/per-hibridini-kara-suplakamas-skirtumas-tarp-taikos-ir-karo-i-dalis-/260241>> [žiūrėta 2019-01-25].

⁶⁷ „Naujoji žiniasklaida hibridinio karo amžiuje“ – diskusija Georgetown universitete. Prieiga internete: <<http://www.urm.lt/usa/lt/naujienos/naujoji-ziniasklaida-hibridinio-karo-amziuje-diskusija-georgetown-universitete>> [žiūrėta 2019-01-25].

⁶⁸ Wales Summit Declaration (2014). North Atlantic Treaty Organisation. Prieiga internete: <https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm> [žiūrėta 2019-01-26].

gali stipriai sumažinti jos kovinį potencialą. Konvencinės pajėgos gali būti naudojamos kaip oponento įbauginimo priemonė, vykdant plataus masto manevrus prie jo sienų arba rengiant įvairaus pobūdžio provokacinius veiksmus, kaip tai buvo daroma Baltijos ir Juodojoje jūrose Rusijos kariniams orlaiviams nesaugiame aukštyje apskrendant JAV karinius laivus arba naudojant elektroninės kovos priemones⁶⁹. Hibridiniame kare svarbus vaidmuo priklauso sukilėlių taktikos, samdinių pagrindu suformuotų kovinių vienetų, specialiųjų operacijų pajėgų ir konvencinio (o kartais ir branduolinio) karinio atgrasymo priemonių deriniui. Sukilėlių taktikos arba samdinių grupuočių panaudojimas leidžia šaliai agresorei visiškai atsiriboti nuo jos remiamų sukarintų grupuočių arba samdinių veikiančių užpultojoje šalyje. Jeigu užpultoji šalis nustatytų sąryšį tarp jos teritorijoje veikiančių sukarintų grupuočių ir imtūsi atsakomųjų priemonių, šalis agresorė gali imtis atgrasymo taktikos, siekiant apsaugoti jos remiamas grupuotes⁷⁰. Karinio poveikio priemonėms yra skirtas svarbus vaidmuo ir vadinamoje Gerasimovo doktrinoje. Jos apima slaptą karinės jėgos panaudojimą bei specialiųjų operacijų pajėgų pasitelkimą⁷¹. Taip pat nagrinėjant minėtą doktriną, galima pastebėti, kad be reguliariosios kariuomenės, nemažai dėmesio yra skiriama sukarintų, paramilitaristinių, kriminalinių ir teroristinių grupuočių pasitelkimui. Visa tai daroma glaudžiai sąveikaujant su Rusijos Federacijos žvalgybos institucijomis⁷².

⁶⁹ Tucker, P. (2019). US and Russia Regard Each Other Warily in the Baltic and Black Seas. Defense One. Prieiga internete:

<<https://www.defenseone.com/threats/2019/01/us-and-russia-eye-each-other-warily-baltic-and-black-seas/154404/>> [žiūrėta 2019-01-26].

⁷⁰ Manea, O. The Strategy of Hybrid Warfare. Small Wars Journal. Prieiga internete:

<<https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/the-strategy-of-hybrid-warfare>> [žiūrėta: 2019-01-26].

⁷¹ The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. In Moscow's shadows. Prieiga internete:

<https://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> [žiūrėta 2019-01-27].

⁷² Newson, R. A. (2014). Counter-Unconventional, Warfare Is the Way of the Future. How Can We Get There? Small Wars Journal. Prieiga internete: <<https://smallwarsjournal.com/blog/counter-unconventional-warfare-is-the-way-of-the-future-how-can-we-get-there>> [žiūrėta 2019-01-27].

2. GRĖSMIŲ SAUGUMUI VERTINIMAS PER HIBRIDINIO KARO UKRAINOJE PRIZMĘ

Nors Krymo pusiasalio aneksiją ir kovinių veiksmų Rytų Ukrainoje pradžią skiria labai trumpas laikotarpis, ir šiuos įvykius jungia iš esmės bendras tikslas – Rusijos siekis išsaugoti įtaką Ukrainoje – pagal savo esmę ir dinamiką, tai gan skirtingi konfliktai, kuriuose buvo naudojamas skirtingas priemonių spektras ir taktika. Todėl, siekiant visapusiškai įvertinti jų ypatumus, yra tikslinga Krymo aneksiją ir kovinius veiksmus Rytų Ukrainoje analizuoti atskirai, identifikuojant esminius skirtumus ir panašumus, tačiau nepamirštant jų tarpusavio sąryšio.

Minėti įvykiai, kaip Rusijos hibridinio karo Ukrainoje visumos dalis, aiškiai pademonstravo visą hibridinių grėsmių spektrą, kuris neapsiriboja vien karinio pobūdžio grėsmėmis, bet apima ir informacinio bei ekonominio pobūdžio grėsmes, kurios bus nagrinėjamos atstirai. Taigi šių įvykių kontekste yra svarbu įvertinti hibridinės Rusijos strategijos, naudojamos Ukrainoje, esminius elementus, savybes ir jų tarpusavio sąryšį.

2.1 Krymo aneksijos ir kovinių veiksmų Rytų Ukrainoje analizė

Vertinant esminius faktorius, nulėmusius Rusijos Federacijos sprendimą aneksuoti Krymo pusiasalį, galima juos susieti su strateginiu pranašumu, kurį suteikia Krymo geografinė padėtis, leidžianti Rusijai dominuoti Juodosios jūros regione. Po Sovietų Sąjungos griūties Rusijai priklausė tik apie 400 km (arba 10 procentų) Juodosios jūros pakrantės ruožo. Juodosios jūros regiono NATO valstybėms (Turkijai, Bulgarijai ir Rumunijai) priklauso beveik 57 procentai Juodosios jūros pakrantės⁷³. Tokia situacija netenkino augančių Rusijos imperinių ambicijų, siekiančių konfrontacijos su NATO ir savo įtakos Juodosios jūros regione stiprinimo. Krymo aneksija suteikė Rusijai galimybę nepaisyti apribojimų, taikomų maksimaliam Rusijos karių skaičiui ir ginkluotės tipams, kurie galėjo būti įkurdinti Kryme pagal 1997 m. Rusijos ir Ukrainos sutartį ir kitus tarp šių valstybių sudarytus susitarimus⁷⁴. Kitas svarbus faktorius – energetiniai ištekliai, glūdintys Krymo kontinentiniame šelfe. Taigi aneksavus Krymą, Rusija galėjo nevaržomai ir ženkliai padidinti karių ir karinių pajėgumų skaičių Kryme, įgijo papildomų bazių ir galėjo daugiau nebemokėti Ukrainai už naudojamą karinių bazių infrastruktūrą⁷⁵. Taip pat Rusija galėjo įtvirtinti savo dominavimą Pietų

⁷³ Bugajski, J. (2019). NATO'S Black Sea Horizons. The Center for European Policy Analysis (CEPA). Prieiga internete: <<https://www.cepa.org/natos-black-sea-horizons>> [žiūrėta 2019-01-10].

⁷⁴ Socor, V. (2014). Naval Basing and Maritime Borders in the Black Sea After Russia's Annexation of Crimea. Eurasia Daily Monitor, vol.11, issue 54. Prieiga internete: <<https://jamestown.org/program/naval-basing-and-maritime-borders-in-the-black-sea-after-russias-annexation-of-crimea/>> [žiūrėta 2019-01-10].

⁷⁵ Biersack, J., O'Lear, S. (2014). The geopolitics of Russia's annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy. Eurasian Geography and Economics, vol. 55, issue 3, p. 257–258.

Prieiga internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15387216.2014.985241?needAccess=true>> [žiūrėta 2019-01-10].

Osetijos, Abchazijos bei Padnestrės regionuose bei siekti savo tikslų ne tik Juodosios jūros, bet ir Viduržemio jūros regione. Taip pat Rusijai buvo naudingas dar vieno konflikto inicijavimas, kuris vėliau galėjo būtų „užšaldytas“ ir taptų kliūtimi Ukrainai siekiant narystės NATO ir ES. Analogiška strategija buvo jau išbandyta aneksuojant Gruzijos Pietų Osetijos ir Abchazijos regionus, tokių būdu išprovokuojant ilgalaikį nestabilumą ir neleidžiant Gruzijai įgyvendinti narystės NATO siekių.

Kaip buvo pastebėta, visiška Krymo kontrolė buvo vienas iš Rusijos strateginių ir ilgalaikių tikslų. Dar iki Euromaidano įvykių pradžios buvo kryptingai rengiamasi aneksuoti Krymą. Tarp 2013 m. lapkričio ir 2014 m. vasario vyko prorusiškų jėgų Kryme konsolidavimas, nelegalių ginkluotų grupuočių kūrimas, dėl pusiasalio okupacijos buvo kuriama politinė ir organizacinė infrastruktūra. Taip pat Rusija smarkiai investavo į žvalgybą ir slaptą veiklą Ukrainos teritorijoje. Galima daryti prielaidą, kad Krymo situacija buvo sukurta siekiant skleisti nestabilumą į rytinius ir pietinius Ukrainos regionus ir tokiu būdu palaikyti įtampą ir nestabilumą visoje šalyje. Euromaidano įvykiai tapo katalizatoriumi, kuris paskatino aneksijos procesą, tačiau tai nebuvo vienintelė sąlyga nulėmusi Krymo aneksiją. Galima manyti, kad Rusija būtų išnaudojusi galimybę aneksuoti Krymą arba maksimaliai išplėsti jo teritorijos kontrolę, nepriklausomai nuo Ukrainos valdžios politinio lojalumo, tad buvo reikalingas tik palankus pretekstas. Dar 2008 m. Ukrainos prezidentas Viktoras Jushenko nurodė neįleisti į Krymo bazes Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivyno laivų, dalyvavusių kovos konflikte su Gruzija⁷⁶, tad tai dar labiau paskatino Rusijos siekius užtikrinti nevaržomą naudojimąsi minėtų bazių infrastruktūra, kuris būtų visiškai nepriklausomas nuo santykių su Ukraina.

Siekiant geriau suvokti Krymo aneksijos ir konflikto Pietryčių Ukrainoje įvykių eigą, yra tikslinga susisteminti hibridiniam karui būdingas fazes. Remiantis Andras Racz studijoje „Rusijos hibridinis karas Ukrainoje. Priešo gebėjimo priešintis palaužymas“ (angl. *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*) pateiktomis įžvalgomis, galima išskirti šias hibridinio karo Ukrainoje fazes: parengiamoji fazė, puolimo fazė ir stabilizavimo fazė⁷⁷. Iš esmės toks hibridinio karo Ukrainoje fazių apibūdinimas yra artimas E. Dykyj monografijoje „Hibridinis Rusijos karas. Ukrainos patirtis Baltijos šalims“ pateikiamai hibridinio karo Ukrainoje fazių klasifikacijai:

1. „Nulinė“ hibridinio karo fazė. Šios fazės metu yra aktyviai vykdomos psichologinio poveikio priemonės, kryptingai formuojama neigiama nuomonė šalies, prieš kurią ketinama vykdyti hibridinį karą, atžvilgiu. Taigi sukuriamas palankus informacinis laukas, kuris pakloja pamatus kitai hibridinio karo fazei.

⁷⁶ President Yushchenko imposes restriction on Russian ships. (2008). Naujienų portalas UNIAN. Prieiga internete: <<https://www.unian.info/politics/137391-president-yushchenko-imposes-restriction-on-russian-ships.html>> [žiūrėta 2019-01-18].

⁷⁷ Racz, A. (2015). *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist*. p. 57–64.

2. Įsiveržimo fazė. Šiai fazei yra būdingas įvairių Rusijai parankių organizacijų, opozicinių partijų ir sukarintų grupuočių panaudojimas. Jeigu užpultoji šalis įsiveržimo fazės pradžioje nesugeba arba nerodo pakankamo ryžto efektyviai priešintis, Rusija pradeda vis labiau plėsti savo paramą „penktajai kolonai“, kuri bando užimti administracinius pastatus, vykdyti įvairią ardomąją veiklą ir siekti sukurti visuotinio sukilimo prieš šalies valdžią įvaizdį. Tai sinchronizuojama su informacinio ir ekonominio poveikio priemonių naudojimu. Šios fazės pradžioje Rusija teikia užmaskuotą karinę paramą, tačiau pasikeitus situacijai ji gali imtis ir atviros karinės invazijos, įvesdama „taikdarių kontingentą“, kuris atvyksta naujai susikūrusiu „valdžios institucijų“ kvietimu. Tokiu būdu siekiama įteisinti Rusijos kariuomenės buvimą užpultosios šalies teritorijoje⁷⁸. Galima konstatuoti, kad Andras Racz pateiktos hibridinio karo fazės yra labiau būdingos Rusijos veiksams Krymo aneksijos metu, nes šaliai agresorei pavyko įgyvendinti visas minėtas fazes. Evgen Dykyj taikomas hibridinio karo apibūdinimas yra labiau taikomas nagrinėjant hibridinį karą Ukrainoje kaip visumą arba susifokusuojant į įvykius rytų Ukrainoje.

Krymo aneksiją galima laikyti operacija, kuriai Rusija kryptingai ruošėsi daug metų. Buvo siekiama įsiskverbti į įvairias institucijas ir kurti įtakos tinklus, savotišką penktąją koloną, kuri, susiklosčius palankiai situacijai, turėjo pradėti veikti, siekiant nuversti Ukrainos valdžios institucijas. Dar 2011 m. vertindama situaciją Kryme L. Roslycky savo straipsnyje rašė: „Rusijos Federacijos Juodosios jūros laivynas yra naudojamas kaip kietosios galios šaltinis. Rusijos žvalgybos institucijos, prorusiškos organizacijos ir kiti veikėjai atlieka švelniosios galios vaidmenį [...]. Rusijos žvalgybos tarnybos, Maskvos universiteto Juodosios jūros skyrius ir nevyriausybinės organizacijos lemia kiekvieną Ukrainos švelniosios galios elementą. Rusijos ortodoksų bažnyčia ir Rusijos kazokai taip pat prisideda prie religinės priešpriešos ir antivakarietiškų nuotaikų formavimo“⁷⁹. Taigi nulinė hibridinio karo fazė buvo inicijuota ir nuosekliai vykdoma, laukiant palankios progos išplėsti hibridinio poveikio priemonių spektrą ir intensyvumo lygį, žengiant į kitą hibridinio karo fazę.

Rusijos kariuomenė buvo svarbus elementas vykdant Krymo aneksiją. Rusijos kariuomenės konvenciniai pajėgumai atliko svarbų vaidmenį aneksuojant Krymo pusiasalį. Pavyzdžiui, netikėtos pratybos prie Ukrainos sienų buvo naudojamos kaip papildoma įbauginimo priemonė. Tokio pobūdžio pratybas nuo 2014 m. vasario 26 d. iki kovo 3 d. vykdė Centrinės ir Vakarų apygardų pajėgos, kurių kiekis siekė iki 150 tūkst. karių. Kovo 13 d. Rusijos Federacijos Gynybos ministerija paskelbė papildomas pratybas prie Ukrainos sienos. Pratybose, kurios vyko prie Rostovo ir

⁷⁸ Dykyi, E. (2016). Hibridinis Rusijos karas. Ukrainos patirtis Baltijos šalims. Vilnius: Gen. Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija [monografija], p. 25–59.

⁷⁹ Roslycky, L. L. (2011). Russia's Smart Power in Crimea: Sowing the Seeds of Trust. Southeast European and Black Sea Studies, vol. 11 (3), p. 299–316.

Belgorodo, dalyvavo apie 1,5 tūkst. oro desantininkų, buvo 8,5 tūkst. artilerijos pabūklų, raketinių kompleksų, haubicų, prieštankinės ir kitos paskirties ginkluotės. Krymo aneksijos metu buvo intensyviai vykdomi įvairūs jūrų ir oro pajėgų mokymai skirtinguose Rusijos regionuose, taip pat Kaliningrado srityje⁸⁰. Tokiu būdu buvo daromas papildomas spaudimas Ukrainai, grasinant pradėti didelio masto invaziją, jeigu įvykiai Kryme pasisuktų Rusijai nepalankia linkme. Kita galima tokios karinės galios demonstracijos priežastis galėjo būti siejama su siekiu nukreipti Ukrainos dėmesį nuo pasirengimo Krymo aneksijai. Taip pat tai galima vertinti kaip savotišką atgrasymo priemonę, komunikuojančią Rusijos ryžtą eskaluoti konfrontaciją su NATO, jeigu Aljansas imtųsi ryžtingesnių žingsnių, siekiant apsaugoti Ukrainos vientisumą. Taip pat, kaip atgrasymo strategijos dalis, buvo aktyviai naudojamos Rusijos branduolinės pajėgos. Įvairiais kanalais buvo skleidžiami grasinimai, kad Rusija yra pasiryžusi panaudoti savo branduolinę ginkluotę, siekiant apginti Krymą⁸¹.

Siekiant suvokti, kodėl Rusijai pavyko įvykdyti Krymo aneksiją labai greitai ir praktiškai be nuostolių, yra tikslinga glaustai įvertinti Rusijos ir Ukrainos kariuomenių būklę ir apžvelgti šių šalių jėgų balansą Krymo pusiasalyje.

Prie esminių faktorių, nulėmusių Rusijos kariuomenės efektyvumą aneksuojant Krymą, galima priskirti transformacijos procesus, kurie prasidėjo dar Anatolijui Serdiukovui būnant Rusijos gynybos ministru ir kurie buvo tęsiami po jo atstatydinimo. Minėta transformacija, nors ir buvo nepopuliari tarp Rusijos generaliteto, leido dar iš sovietinių laikų paveldėtai kariuomenei, kurios struktūra, pajėgumai, strategija ir taktika buvo pritaikyti plataus masto karui ir prastai tiko šiuolaikiniam konfliktui transformuotis į mobilesnę ir lankstesnę kariuomenę, gebančią veikti šiuolaikinių lokalinių ir regioninių konfliktų aplinkoje, kurioje didelę įtaką turi mobilumas ir gebėjimas greitai adaptuotis prie besikeičiančios taktinės situacijos. Taip pat atsižvelgiant į konflikto su Gruzija metu identifikuotas ir išmoktas pamokas, buvo tobulinama karinės logistikos sistema, turėjusi užtikrinti nepertraukiamą ir lankstų konflikto zonoje esančių pajėgų aprūpinimą atsargomis. Nemažai buvo nuveikta tobulinant kovinio rengimo metodus ir priemones, efektyvinant vadovavimo ir valdymo organizavimą. Šiam procesui buvo naudojama Vakarų šalių sukaupta patirtis ir netgi įranga. Kaip pastebėjo nepriklausomas gynybos apžvalgininkas Aleksandras Golcas, Rusijos ginkluotųjų pajėgų vystymas buvo sukonzentruotas į du esminius prioritetus – strateginių

⁸⁰ Russian troops gathering at Ukraine border for exercises as standoff continues (2014). Washington Post. Prieiga internete:

<https://www.washingtonpost.com/world/russian-troops-gathering-at-ukraine-border-for-exercises-as-standoff-continues/2014/03/13/39f42508-aaa1-11e3-adbc-888c8010c799_story.html> [žiūrėta 2019-01-09].

⁸¹ Johnston, J. (2015). Russia threatens to use 'nuclear force' over Crimea and the Baltic states. Independent. Prieiga internete: <<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-threatens-to-use-nuclear-force-over-crimea-and-the-baltic-states-10150565.html>> [žiūrėta 2019-01-10].

branduolinių pajėgumų, kaip esminio atgrasymo elemento stiprinimą, ir greito reagavimo pajėgų formavimą⁸². Būtent tokios pajėgos buvo skirtos veikti lokaliniuose arba hibridiniuose konfliktuose.

Po Sovietų Sąjungos griūties Ukrainos kariuomenė buvo priskiriama galingiausių konvencinių karinių pajėgų pasaulio ketvertukui. Tačiau modernizacijos ir reformų stoka stipriai sumažino jos kovinį potencialą ir ji buvo akivaizdžiai nepasirengusi atremti netikėtą Rusijos agresiją. Kaip D. Gorenburg teigia knygoje „Rusija ir Ukraina: Ne toks karinis balansas kaip Jūs manote“ (angl. „*Russia and Ukraine: Not the Military Balance You Think*“), 2010 m. tik 6 tūkst. Ukrainos kariuomenės Sausumos pajėgų karų buvo nuolatinėje aukštoje kovinėje parengtyje, o dauguma karinių dalinių buvo nevisiškai sukomplektuota. Panaši situacija buvo ir oro pajėgose – tik 15 procentų orlaivių buvo pajėgūs vykdyti kovines užduotis, jų įgulos nebuvo visiškai sukomplektuotos. Karinėse jūrų pajėgose tik keturi laivai galėjo palaikyti tinkamą kovinę parengtį, oro gynybos daliniai ilgą laiką nevykdė praktinių šaudymų⁸³. Tai, kad didžioji dalis Ukrainos kariuomenės buvo dislokuota Vakarų Ukrainoje, buvo labai palanku Rusijai ir palengvino jos vykdomas operacijas Kryme ir rytinėje Ukrainos dalyje. Reikia įvertinti ir tai, kad Rusija gretimuose su Krymo pusiasaliu regionuose dislokavo nemažą karinių ir saugumo pajėgų kontingentą, skirtą Žiemos olimpinių žaidynių Sočyje saugumo užtikrinimui ir tai palengvino jų greitą perdislokavimą į Krymo pusiasalį.

Remiantis Ukrainos gynybos ministerijos vertinimu, 2014 m. vasario mėn. Krymo pusiasalyje buvo dislokuota apie 15 tūkst. Ukrainos kariuomenės karių, kurių dauguma tarnavo Karinėse jūrų pajėgose. Pagrindinę ginkluotę sudarė 41 tankas, 160 pėstininkų kovos mašinų, 47 įvairaus kalibro artilerijos pabūklai. Nors iš 45 MiG-29 naikintuvų dislokuotų Belbeko oro pajėgų bazėje tik maždaug 4 arba 6 galėjo vykdyti kovines užduotis, pusiasalio oro gynybą galėjo užtikrinti Buk-M1 ir S-300 oro gynybos kompleksai, kurie vertinami kaip veiksminga atgrasymo priemonė⁸⁴. Įvairių šaltinių vertinimu, Rusijos karinio personalo, dislokuoto Kryme, kiekis galėjo siekti iki 12 tūkst. karių. Taigi toks Ukrainos karių ir ginkluotės kiekis turėjo atrodyti kaip pakankamai veiksminga atgrasymo priemonė, kuri galėjo ne tik atgrasyti, bet, reikalui esant, ir efektyviai pasipriešinti Rusijos agresijai. Tačiau pateikti skaičiai nevisiškai objektyviai atspindi tuo metu Kryme susiklosčiusią situaciją. Kaip vieną pagrindinių priežasčių, nulėmusių labai greitai ir sklandžiai įvykdytą aneksiją galima įvardyti dalies Ukrainos kariuomenės aukštų karininkų silpną

⁸² Chivers, C. J., Herszenhorn, D. M. (2014). Crimea, Russia Showcases a Rebooted Army. The New York Times. Prieiga internete: <<https://www.nytimes.com/2014/04/03/world/europe/cremea-offers-showcase-for-russias-rebooted-military.html%20pdf>> [žiūrėta 2019-07-16].

⁸³ Gorenburg, D. (2014). Russia and Ukraine: Not the Military Balance You Think. Book Reviews. Prieiga internete: <<https://warontherocks.com/2014/11/russia-and-ukraine-not-the-military-balance-you-think/>> [žiūrėta 2019-07-16].

⁸⁴ Koffman, M. ir kt. (2017). Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine. Santa Monica: RAND Corporation, p. 28. Prieiga internete: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1400/RR1498/RAND_RR1498.pdf> [žiūrėta: 2019-07-16].

lojalumą savo valstybei arba netgi visišką nepatikimumą ir prorusiškumą. Kaip parodė vėlesni įvykiai, dalis Kryme dislokuotų Ukrainos kariuomenės dalinių vadovybės perėjo į Rusijos pusę⁸⁵ arba vengė imtis aktyvių pasipriešinimo veiksmų. Apie silpną lojalumą byloja faktas, kad Ukrainos gynybos ministras buvo priverstas atsistatydinti, kai paaiškėjo, kad iš viso Ukrainos karinio kontingento dislokuoto Kryme tik apie 6,5 tūkst. karių ir jų šeimos narių nusprendė išvykti į Ukrainos teritoriją po pusiasalio aneksijos⁸⁶. Tai gali būti sietina su daugeliu priežasčių, tarp kurių galima įvardyti Rusijos kryptingai vykdytą kampaniją, siekiant pervilioti Ukrainos karius į savo pusę, žadant jiems analogiškus karinius laipsnius, įvairias lengvatas ir geresnius atlyginimus su sąlyga, kad jie pereis tarnauti į Rusijos kariuomenę. Taip pat buvo daromas psichologinis spaudimas jų šeimos nariams. Kita vertus, daugelis vyresniųjų karininkų buvo baigę mokslus dar Sovietų Sąjungos karo mokymo įstaigose arba stažavosi Rusijoje ir dėl kultūrinių bei kitokio pobūdžio sąsajų su šia šalimi nebuvo nusiteikę aktyviai priešintis jos agresijai Krymo teritorijoje.

Taip pat reikia įvertinti, kad aneksiją palengvino tai, kad Ukrainos pajėgoms Kryme buvo griežtai įsakyta nesipriešinti, siekiant išvengti tolimesnės konfrontacijos ir dar platesnės Rusijos intervencijos⁸⁷. Krymo pusiasalis buvo labai priklausomas nuo vandens, dujų ir elektros tiekimo iš Ukrainos. Taip pat iki Krymo tilto, kuris sujungė aneksuotą Krymo pusiasalį su Rusijos teritorija, pastatymo pagrindinis geležinkelio ir autotransporto tranzitas vykdavo per Ukrainos teritoriją⁸⁸. Taigi Ukraina turėjo pakankamai galingus svertus, kurie galėjo ženkliai apsunkinti Rusijos pajėgų dislokuotų Krymo pusiasalyje palaikymą, tačiau to nebuvo padaryta dėl įvairių priežasčių, kurias galima sieti su nenoru toliau eskaluoti situaciją ir suteikti Rusijai pretekstą atsakomiesiems veiksams. Kaip parodė vėlesni įvykiai, tokia pasirinkta taktika nebuvo veiksminga ir paskatino Rusiją dar labiau eskaluoti hibridinį karą Ukrainoje, jį išplečiant į pietrytinę šalies dalį.

Rusijos įvykdyta Krymo aneksija galima laikyti labai sklandžiai įvykdytu hibridinio karo pavyzdžiu, kuris turėjo aiškiai apibrėžtą tikslą ir kurio metu agresoriui pavyko sklandžiai ir be rimtų nuostolių įgyvendinti visas apibrėžtas hibridinio karo fazes. Siekiant objektyviai įvertinti tokią sklandžią aneksijos veiksmų eigą, reikia įvertinti keletą faktorių, kurie buvo palankūs Rusijai. Tarp šių faktorių galima įvardyti netikėtumą, gebėjimą užtikrinti pakankamai efektyvią sąveiką tarp įvairių Rusijos Federacijos žinybų ir jėgos struktūrų, didelę rusišką diasporą Kryme. Taip pat daug

⁸⁵ Ukrainian Navy commanders flipped sides in first days of Crimea seizure – top Navy witness in Yanukovich case. (2018). Naujienų portalas UNIAN. Prieiga internete: <<https://www.unian.info/politics/2388397-ukrainian-navy-commanders-flipped-sides-in-first-days-of-crimea-seizure-top-navy-witness-in-yanukovich-case.html>> [žiūrėta: 2019-07-16].

⁸⁶ Ellis, R., Smith-Spark, L., Lister, T. (2014). Ukraine Military Push Appears to Lose Momentum in the East. CNN,. Prieiga internete: <<https://edition.cnn.com/2014/04/16/world/europe/ukraine-crisis/index.html>> [žiūrėta 2019-07-16].

⁸⁷ The Geopolitical Roots and Dynamics of the Ukrainian Crisis. In Larrabee, F. S., Wilson, P. A., Gordon., J. (2015). The Ukrainian Crisis and European Security: Implications for the United States and U.S. Army. RAND Corporation, p. 3–16. Prieiga internete: <www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt15sk8s2.8> [žiūrėta 2019-07-16].

⁸⁸ Schwartz, P. N. (2014). Crimea's Strategic Value to Russia. Center for Strategic & International Studies. Prieiga internete: <<https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/crimeas-strategic-value-russia>> [žiūrėta: 2019-07-17].

įtakos turėjo centrinių Ukrainos valdžios institucijų silpnumas, aukštas korupcijos lygis ir ilgą laiką vykdytas šalies ginkluotųjų pajėgų ir saugumo struktūrų silpninimas, prie kurio aktyviai prisidėjo Rusija. Per visą Ukrainos nepriklausomybės istoriją efektyviam švelniosios galios ir ukrainietiškos įtakos skleidimui Kryme buvo skiriamas nepakankamas dėmesys ir šią situaciją savo naudai sugebėjo veiksmingai išnaudoti Rusija. Kitas svarbus faktorius yra sietinas su Rusijos potencialios grėsmės nepakankamu suvokimu, nes ilgą laiką Ukrainoje Rusija buvo suvokiama kaip sąlyginai draugiška valstybė, tad Krymo aneksija ir kiek vėliau prasidėję veiksmai Pietryčių Ukrainoje buvo tikrai netikėti ir neprognozuoti iš anksto. Taigi Rusija pakankamai ilgą laiką kryptingai ruošėsi Krymo aneksijai ir „nulinė“ hibridinio karo fazė prasidėjo gerokai anksčiau, kai buvo suaktyvinta prorusiškų grupuočių veikla Kryme ir buvo pradėtas kvestionuoti šio pusiasalio buvimo Ukrainos sudėtyje teisėtumas. Kaip pagrindiniai argumentai buvo naudojami teiginiai, kad Krymas 1954 m. buvo neteisėtai prijungtas prie Ukrainos, referuojama į 1991 m. referendumo dėl Ukrainos nepriklausomybės rezultatus, kada tik 54 proc. Krymo gyventojų balsavo už Ukrainos nepriklausomybę⁸⁹.

Nebūtų tikslinga išskirtinai tapatinti greitai ir sėkmingai įvykdytą Krymo aneksiją su Rusijos ginkluotųjų pajėgų ypatingu efektyvumu, nes joms beveik neteko susidurti su organizuotu Ukrainos kariuomenės arba vietinių gyventojų pasipriešinimu ir jos buvo naudojamos labiau kaip jėgos demonstravimo elementas, skirtas Ukrainos karių ir įvairių valdžios institucijų atstovų įbauginimui⁹⁰. Tuo pat metu galima pastebėti, kad Rusija sugebėjo sėkmingai pritaikyti konflikto su Gruzija metu išmoktas pamokas. Jeigu ankstesniame konflikte taktinei žvalgybai buvo naudojami bombonešiai, kurie tokie užduočiai visiškai netinkami, hibridinio karo Ukrainoje metu buvo naudojamos pažangios elektroninės kovos ir žvalgybos priemonės, kurios sukėlė NATO ekspertų nerimą⁹¹.

Taip pat Krymo aneksijos metu buvo sėkmingai panaudota „mažųjų žaliųjų žmogeliukų“ taktika, kada Rusijos kariuomenės elitinių dalinių kariai buvo atgabenti į Krymą. Nors jie dėvėjo rusišką aprangą ir buvo ginkluoti šios šalies kariuomenės ginklais, jie buvo be skiriamųjų ženklų ir tai sukėlė sumaištį Kijeve ir NATO, nes nebuvo aišku, ar tai yra vietiniai prorusiški separatistai, samdiniai, ar vieno iš Rusijos įgulos dalinių Kryme kariai, kurio vadas ėmėsi nesankcionuotų

⁸⁹ Lundstedt, T. (2018). Peaceful' and 'Remedial' Annexations of Crimea. *Völkerrechtsblog*. Prieiga internete: <<https://voelkerrechtsblog.org/peaceful-and-remedial-annexations-of-crimea/>> [žiūrėta: 2019-07-17].

⁹⁰ The Geopolitical Roots and Dynamics of the Ukrainian Crisis. In Larrabee, F. S., Wilson, P. A., Gordon., J. (2015). *The Ukrainian Crisis and European Security: Implications for the United States and U.S. Army*. RAND Corporation, p. 3–16. Prieiga internete: <www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt15sk8s2.8> [žiūrėta 2019-07-17].

⁹¹ McLeary, P. (2015). Russia's Winning the Electronic War. *Foreign policy*. Prieiga internete: <<https://foreignpolicy.com/2015/10/21/russia-winning-the-electronic-war/>> [žiūrėta: 2019-07-17].

veiksmų⁹². Tai suteikė Rusijai galimybę išnaudoti susidariusią situaciją savo naudai ir per labai trumpą laiką blokuoti Ukrainos kariuomenės dalinius, administracinius pastatus, perimti pusiasalio administracinės sienos su Ukrainos žemynine dalimi kontrolę ir įgalinti didesnio Rusijos kariuomenės kontingento atvykimą į Krymo teritoriją.

Iš karto po sėkmingai įvykdytos Krymo aneksijos kovo ir balandžio mėn. Rusija bandė mobilizuoti prorusiškus veikėjus pietryčių Ukrainoje ir jiems padedant vykdyti administracinių pastatų užgrobimus, steigti vadinamas liaudies respublikas ir vykdyti įvairią ardomąją veiklą, nukreiptą prieš Ukrainos valdžios institucijas⁹³. Šiam procesui buvo suteiktas „Rusų pavasario“ pavadinimas, siekiant sukurti masiškumo įvaizdį. Šiame pavadinime išvelgiamas tam tikras sugretinimas su Arabų pavasariu, kuris vyko 2011 m. pavasarį ir dėl kurio inspiravimo Rusija nuolat kaltino Vakarų valstybes ir ypač JAV. Taip pat buvo įgarsinta Novorosijos regiono idėja, kurio ribos maždaug sutapo su carinės Rusijos Novorosijos gubernijos sienomis. Galima daryti prielaidą, kad Rusija tikėjosi pasiekti greitų rezultatų, veikiant panašiais metodais, kurie buvo taikomi Krymo aneksijos metu. Inicijuodama konfliktą dar viename Ukrainos regione, Rusija siekė nukreipti pasaulio dėmesį nuo ką tik įvykdytos Krymo aneksijos. Sėkmės atveju Rusijai pavyktų sukurti sausumos koridorių, kuris sujungtų Krymą su Rusijos teritorija. Tuo pat metu Rusija matė galimybę paskatinti Ukrainos federalizacijos procesą, kuris dar labiau suskaldytų ir susilpnintų Ukrainos valstybę ir tai leistų Rusijai užtikrinti visapusišką įtaką politiniams procesams Ukrainoje, į paraštes nustumiant jos Euroatlantinės integracijos siekius.

Panašiai kaip ir Kryme, Rusija stengėsi visais įmanomais būdais slėpti savo paramą separatistų grupuotėms. Buvo siekiama pateikti įvykius pietryčių Ukrainoje kaip šalies vidinį konfliktą arba pilietinį karą. Rusijos kariai ir tiekiamas ginkluotė bei atsargos atvykdavo be jokių atpažinimo ženklų arba buvo sukuriamas įvaizdis, kad jie atvyksta iš Ukrainos teritorijos. Tokiu būdu buvo kuriamas įvaizdis, kad čia yra vidinis konfliktas arba pilietinis karas, kuriame Rusija nedalyvauja.

Tačiau scenarijus, kuris suveikė Kryme, Pietryčių Ukrainoje buvo mažiau veiksmingas ir be stiprios ir ilgalaikės paramos iš išorės prorusiški separatistai sunkiai galėjo išsiversti.

Stabdant Rusijos remiamą separatistų invaziją, svarbų vaidmenį atliko savanorių daliniai, kuriuos aktyviai rėmė ir Ukrainos oligarchai. Pavyzdžiui, prie strategiškai svarbaus Dniepropetrovsko miesto gynybos prisidėjo vietinis oligarchas Ihoris Kolomojskis (Ihor Kolomoysky), kuris iš savo lėšų rėmė savanorių dalinius ir skirdavo pinigines išmokas už į

⁹² Galeotti, M. (2015). 'Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't. E-International Relations. Prieiga internete: <<https://www.e-ir.info/2015/04/16/hybrid-war-and-little-green-men-how-it-works-and-how-it-doesnt/>> [žiūrėta 2019-07-17].

⁹³ Kuzio T. ir D'Anieri P. (2018). Annexation and Hybrid Warfare in Crimea and Eastern Ukraine. E-International Relations. Prieiga internete: <<https://www.e-ir.info/2018/06/25/annexation-and-hybrid-warfare-in-crimea-and-eastern-ukraine/>> [žiūrėta: 2019-07-18].

belaisvę paimtus Rusijos karių⁹⁴. Tokie ryžtingi veiksmai užkirto kelią prorusiškų separatistų įsitvirtinimui Dniepropetrovsko mieste ir srityje. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ši Ukrainos sritis nesiriboja su Rusija (žr. 3 pav.), tad tiesioginė Rusijos parama separatistams buvo ženkliai apsunkinta. Kitas svarbus faktorius, kurį reikia paminėti, yra susijęs su gan menka parama V. Janukovičiaus „Regionų partijai“ ir kitiems prorusiškiems politiniams judėjimams šiame regione.

3 pav. Prorusiškų separatistų kontroliuojamos Pietryčių Ukrainos teritorijos. Šaltinis – Eastern Ukraine: Different Dynamics. Carnegie Europe⁹⁵.

Visai kitaip situacija klostėsi Pietryčių Ukrainos Luhansko ir Donecko srityse, kur Rusijos remiamiems prorusiškiems separatistams per trumpą laiką pavyko išplėsti savo įtaką ir įsteigti vadinamas Liaudies respublikas. Kaip teigia T. Kuzio ir D' Anieri savo straipsnyje „Krymo aneksija ir hibridinis karas Kryme ir Rytų Ukrainoje“, galima išskirti esminius faktorius, kurie buvo parankūs Rusijai ir jos kontroliuojamiems separatistams ir leido pasiekti greitų ir sąlyginai lengvų pergalių. Tarp šių faktorių galima išskirti:

1. Neutrali šių regionų elito ir vietinių oligarchų – Rinato Achmetovo ir Aleksandro Efremovo – pozicija prorusiškų jėgų atžvilgiu. Pažymėtina, kad ilgą laiką egzistavo glaudus ryšys tarp vietinių oligarchų ir V. Janukovičiaus režimo.
2. Pasyvi vietinių jėgos ir teisėtvarkos struktūrų reakcija į augančią įtampą.
3. Laipsniškas valstybinės sienos su Rusija kontrolės praradimas.
4. Naujos Ukrainos vyriausybės neryžtingumas, kurį galima susieti su tam tikra baime eskaluoti smurtą šalyje⁹⁶.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Prieiga internete: <https://carnegieeurope.eu/2018/12/03/eastern-ukraine-different-dynamics-pub-77845> [žiūrėta 2019-07-16].

⁹⁶ Portnov. A. (2016). How 'eastern Ukraine' was lost. Open Democracy Free Thinking for the World. Prieiga internete: <https://www.opendemocracy.net/en/author/andrii-portnov/> [žiūrėta 2019-07-16].

Siekdama sustabdyti hibridinio konflikto plitimą į kitus šalies regionus, 2014 m. balandžio 13 d. Ukrainos vyriausybė buvo priversta inicijuoti antiteroristinę operaciją, kuriai pradėjo vadovauti Ukrainos saugumo tarnyba (SBU)⁹⁷. Šios operacijos efektyvumą apsunokino žemas Ukrainos kariuomenės paruoštumo lygis, giliai įsišaknijusi korupcija ir Rusijos įsiskverbimas į Ukrainos valstybės saugumo tarnybą ir kariuomenės vadovybę bei kitas svarias valstybės institucijas. Antiteroristinės operacijos variantas buvo pasirinktas dėl to, kad laikinoji Ukrainos vyriausybė negalėjo šalyje įvesti karo padėties tol, kol neįvyks rinkimai, leisiantys suformuoti tarptautiniu mastu pripažintą vyriausybę. Paskelbus antiteroristinę operaciją, prastai aprūpintos ir apginkluotos Ukrainos pajėgos kartu su savanorių daliniais sugebėjo išstumti prorusiškus separatistus iš dvejų trečdalių okupuotos pietryčių Ukrainos teritorijos⁹⁸. Antroje birželio mėn. pusėje sėkmingai įvykdytos kovinės operacijos leido vyriausybės pajėgoms atkariauti Sloviansko ir Kramatorsko miestus ir kitas regiono gyvenvietes. Ypač reikšmingu įvykiu galima laikyti separatistų įvykdytą Malaizijos oro linijų keleivinio lėktuvo numušimą 2014 m. liepos 14 d. Tai sustiprino pasaulio bendruomenės dėmesį šiam konfliktui⁹⁹ ir dar labiau sugriežtino jos laikyseną Rusijos atžvilgiu. Atrodo, kad tai turėjo priversti Rusiją kiek atsiriboti nuo jos remiamų separatistų arba sumažinti jiems teikiamą paramą. Tačiau vėlesni įvykiai parodė, kad Rusija buvo pasiryžusi dar sustiprinti konflikto eskalavimą, siekdama perlaužti situaciją savo naudai.

2014 m. liepos 19 d. naujai paskirtas Ukrainos gynybos ministras Valerijus Heletejus (Valeriy Heletei) įsakė tęsti pradėtas kovines operacijas, siekiant apsupti Donecką ir Luhanską, tokiu būdu sunaikinant arba išvežant separatistų pajėgas iš Ukrainos teritorijos ir atstatant Ukrainos suverenitetą šiose teritorijose. Nuo visiško sutriuškinimo separatistus išgelbėjo Rusijos sprendimas jiems į pagalbą atsiųsti kelis tūkstančius Rusijos karių, tankų ir įvairios ginkluotės be skiriamųjų ženklų.¹⁰⁰ Taigi iš dalies buvo pasinaudota priemonėmis, kurios sėkmingai veikė Kryme ir leido Rusijai iš dalies užmaskuoti savo dalyvavimą konflikte, nes buvo bandoma pateikti Rusijos reguliariosios kariuomenės karius ir jų naudojamą ginkluotę kaip vietinius „pilietinio konflikto“ dalyvius, kariaujančius prorusiškų separatistų gretose, tokiu būdu paneigiant bet kokias jų sąsajas su Rusija. Toks rizikingas žingsnis pasiteisino ir leido susilpninti Ukrainos kariuomenę bei nubraukti jos pasiekimus.

⁹⁷ Oliphant, R. (2014). Ukraine launches 'anti-terrorist operation' in the east. The Telegraph. Prieiga internete: <<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10767005/Ukraine-launches-anti-terrorist-operation-in-the-east.html>> [žiūrėta 2019-07-18].

⁹⁸ Oliphant, R. (2014). Ukraine launches 'anti-terrorist operation' in the east. The Telegraph. Prieiga internete: <<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10767005/Ukraine-launches-anti-terrorist-operation-in-the-east.html>> [žiūrėta 2019-07-18].

⁹⁹ Wilk, A., Konończuk, W. (2014). Ukrainian-Russian war under the banner of anti-terrorist operation. .Center for Eastern Studies (OSW). Analyses. Prieiga internete:<<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-08-06/ukrainian-russian-war-under-banner-anti-terrorist-operation>> [žiūrėta 2019-07-18].

¹⁰⁰ Ten pat.

Po Minsko I-ojo susitarimo, pasiekto 2014 m. rugsėjo mėn., ir Minsko II-ojo susitarimo, pasiekto 2015 m. vasario mėn., situacija konflikto zonoje kardinaliai nesikeitė ir konfliktas įgijo dar vieno žemo intensyvumo konflikto posovietinėje erdvėje statusą¹⁰¹. Oficiali Rusijos pozicija dėl Luhansko ir Donetsko liaudies respublikų išlieka gan neapibrėžta. Jeigu po Krymo aneksijos šiam pusiasaliui buvo nedelsiant suteiktas Rusijos teritorijos statusas, minėtoms respublikoms tokio statuso suteikti kol kas neketinama, nors po 2019 m. Ukrainos prezidento rinkimų Rusija pradėjo suteikti savo pilietybę minėtų respublikų gyventojams. Nepaisant to, kad Rusija ir toliau aprūpina separatistus sunkiąja ginkluote, kuri gali būti atgabenta tik iš Rusijos, ir tęsia separatistų kovotojų apmokymą, savo dalyvavimą šiame hibridiniame konflikte ji kategoriškai neigia¹⁰². Taigi nors ir iki galo nepasiekusi visų savo strateginių tikslų Ukrainoje, Rusija sugebėjo ir toliau išlaikyti įtampą Pietryčių Ukrainos regione, neigiamai veikdama Ukrainos politinius procesus, ekonomiką ir apsunkindama jos Euroatlantinės integracijos siekius.

Galima konstatuoti, kad Rusijos naudojama hibridinio karo taktika buvo veiksminga ir sujungė įvairius elementus – karių be atpažinimo ženklų naudojimą, visapusišką karinę paramą separatistų grupuotėms ir reguliariosios kariuomenės dalinių įsitraukimą į atskurus mūšius, kai padėtis tapdavo kritinė.

2.2. Informacinio karo priemonių panaudojimas

Siekiant geriau suvokti Rusijos naudojamas informacinio poveikio priemones hibridiniame kare Ukrainoje, yra tikslinga pateikti JAV gynybos departamento suformuluotą informacinių operacijų definiciją, kuri tokio tipo operacijas apibūdina kaip „<...> karinių operacijų metu integruotai su kitais operaciniais pajėgumais naudojamus su informacinio pobūdžio poveikiu susijusius pajėgumus. Pagrindinis šių pajėgumų panaudojimo tikslas – skleisti savo įtaką, sujaukti arba visiškai užvaldyti priešų arba galimų (potencialių) priešų sprendimo priėmimo procesą ir tuo pat metu užtikrinti savo apsaugą nuo tokio poveikio“¹⁰³. Šio proceso neatsiejama dalis yra psichologinės operacijos (angl. santrumpa *PSYOPS*). Tokio pobūdžio operacijų tikslas – sau palankia linkme pakreipti priešo situacijos suvokimą ir elgesį. Tam tikslui pasiekti yra bandoma paveikti sprendimų priėmėjus, taikomas kryptingas poveikis pažeidžiamiems visuomenės sluoksniams ir etninėms grupėms¹⁰⁴.

¹⁰¹ Peters, T. B., Shapkina, A. (2019). The Grand Stalemate of the Minsk Agreements. Konrad Adenauer Stiftung. Prieiga internete:

<https://www.kas.de/documents/252038/4520172/The+Grand+Stalemate+of+the+Minsk+Agreements.pdf/fc13c8d8-d7e3-7041-b959-a94282b3f8af?version=1.0&t=1549899307207> [žiūrėta 2019-07-18].

¹⁰² Russian reporters ‘attacked at secret soldier burials’ (2014). BBC News. Prieiga internete: <https://www.bbc.com/news/world-europe-28949582> [žiūrėta 2019-07-18].

¹⁰³ Information Operations (2014). Joint Publication 3-13 (updated edition incorporating Change 1; Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff). Prieiga internete: http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_13.pdf [žiūrėta 2019-03-12].

¹⁰⁴ Doctrine for Joint Psychological Operations (2003). Joint Publication 3-53 (Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff). Prieiga internete: http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB177/02_psyop-jp-3-53.pdf [žiūrėta 2019-03-12].

Rusija intensyviai naudoja šiuolaikinius kompleksinius hibridinio karo metodus nuo pat konflikto Ukrainoje pradžios 2014 m. Informacinio poveikio priemonės buvo ir išlieka neatsiejama šio proceso dalimi. Latvijos analitikas Janis Berzinš, kalbėdamas apie informacinio poveikio priemonių vaidmenį Rusijos sukurtoje hibridinio karo koncepcijoje, pastebėjo, kad „Rusija aktyviai naudoja įtakos principus kaip savo operacinio planavimo pagrindą ir, siekiant užtikrinti visapusišką įtaką, pasitelkia visas įmanomas poveikio priemones: sumanią vidinę komunikaciją, klaidinimo operacijas ir gerai suplanuotą išorės komunikaciją“¹⁰⁵. Apie tai, kokią svarbą hibridiniame kare Rusija teikia informacinio poveikio priemonėms, byloja Rusijos gynybos ministro Sergejaus Šoigu citata: „Atėjo diena, kai turime pripažinti, kad žodis, kamera, nuotrauka, internetas ir informacija bendrai tapo dar vienu ginklo tipu, dar viena ginkluotųjų pajėgų dalimi. Šis ginklas gali būti naudojamas gerais arba blogais kėslais. Tai ginklas, kuris buvo panaudotas mūsų šalyje įvairių įvykių metu ir lėmė tiek mūsų pralaimėjimus, tiek ir pergalės“¹⁰⁶.

Prasidėjus konfliktui, tiesioginės karinės intervencijos vaidmuo buvo žemas, didesnis prioritetas buvo skiriamas hibridinio karo priemonėms (šios priemonės apima informacinio karo, ekonominio poveikio, kibernetinės kovos priemonių naudojimą įvairiuose lygmenyse). Pagrindinis hibridinio karo Ukrainoje metu naudojamų informacinio ir psichologinio poveikio priemonių tikslas yra įvairiais būdais sujaukti Ukrainos visuomenę ir valstybinių institucijų veiklą, siekiant visapusiškai susilpninti ir suskaidyti šią valstybę, tam panaudojant įvairias karines ir nekarines priemones. Galima teigti, kad Rusija, taikydama priemones, kurios buvo paveldėtos dar iš sovietinių laikų, sugebėjo transformuoti tikrą Ukrainos-Rusijos konfliktą ir karinę intervenciją į virtualų konfliktą tarp Rusijos ir Vakarų¹⁰⁷. Taigi hibridinis karas Ukrainoje suformavo Rusijos informacinio karo su Vakarais užuomazgą.

Savo straipsnyje „Naujos kartos karo prigimtis ir esmė“ pulkininkas S.G. Checkinov ir generolas leitenantas S. A. Bogdanov suformulavo prielaidą, kad informacinio karo priemonės, kartu su specialiuoju operacijų pajėgomis ir koordinuoto eskalavimo priemonių naudojimu atliks svarbų vaidmenį ateities konfliktuose¹⁰⁸. Dažnai, kartu su plačiai žinoma V. Gerasimovo doktrina, šis dokumentas yra įvardijamas kaip savotiškas Krymo aneksijos vadovas, kuris konceptualizavo

¹⁰⁵ Bērziņš, J. (2014). Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy. National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, Policy Paper, No. 2, p. 6.

¹⁰⁶ Keršanskas, V. (2018). Informaciniai karai: kaip kovoti su priešiška propaganda? Kaunas: Rytų Europos studijų centras. Prieiga internete: <https://ec.europa.eu/lithuania/sites/lithuania/files/kersanskas_ir_seselgyte.pdf> [žiūrėta: 2019-01-25].

¹⁰⁷ Darczewska, J. (2014). The Information War on Ukraine. New Challenges. Cicero Foundation Great Debate Paper. no. 14/08. Warsaw: Centre for Eastern Studies, p. 3. Prieiga internete: <http://www.cicerofoundation.org/lectures/Jolanta_Darczewska_Info_War_Ukraine.pdf> [žiūrėta: 2019-01-25].

¹⁰⁸ Chekinov, S. G., Bogdanov, S. A. (2013). The Nature and Content of a New-Generation War. *Voyenna mysl* [Military Thought in English Translation], p. 13. Prieiga internete: <https://pdfs.semanticscholar.org/c887/4593b1860de12fa40dadcae8e96861de8ebd.pdf?_ga=2.206258259.1941413786.1571680069-1833887479.1571680069> [žiūrėta 2019-03-12].

šios aneksijos įgyvendinimo esminius principus. Vertindamas 2014 m. Krymo aneksijos metu Rusijos vykdytą informacinio karo kampaniją, NATO pajėgų Europoje vyriausiasis vadas gen. P. Breedlove apibūdino ją „<...> kaip vieną išpūdingiausių žaibiškai vykdomų informacinių karų, kurie buvo regėti šiuolaikinėje karybos istorijoje“¹⁰⁹. Užgrobdama Krymo televizijos stotį, Rusija pradėjo savo kanalų transliaciją, tokiu būdu siekdama diskredituoti naują valdžią Kijeve Vakarų valstybių atžvilgiu. Tuo pat metu buvo kuriamas Rusijos, kaip gelbėtojos ir gynėjos, įvaizdis.¹¹⁰ Vertinant informacinio karo priemonių naudojimą Krymo aneksijos metu, galima pastebėti, kad pagrindinis dėmesys buvo sukonzentruotas į etninius rusus, gyvenančius Kryme. Taip pat buvo siekiama daryti įtaką Vakarų šalių ir pačios Rusijos auditorijai. Informacinių operacijų priemonės, nutaikytas į Ukrainos piliečius, buvo galima vertinti labiau kaip papildomą Rusijos vykdomo informacinio karo produktą.

Socialiniai tinklai ir internetiniai žinių portalai yra vienas iš svarbiausių ir Rusijos intensyviai naudojamų informacinio karo įrankių. Jais Rusija siekia užtikrinti reikiamą paramą ir pritarimą savo veiksmams pačioje Rusijoje ir tuo pat metu plačiai auditorijai skleisti dezinformaciją apie įvykius Ukrainoje (pavyzdžiui, interpretuojant Maidano įvykius kaip neteisėtą valdžios nuvertimą) ir diskredituoti jai neparankią Ukrainos vyriausybę, bandant ją pateikti kaip Vakarų marionetę, kuri yra nelegitimi ir korumpuota. Kaip išskirtinę socialinių tinklų savybę galima paminėti tai, kad jie leidžia nevaržomai, greitai ir sąlyginai nedideliais kaštais pasiekti plačią ir įvairialypę vartotojų auditoriją. Didelis įvairių socialinių tinklų kiekis, naudojamų propagandos skleidimui suteikia galimybę kryptingai daryti poveikį įvairiems socialinių tinklų vartotojų segmentams, įskaitant 30 milijonų rusišką diasporą, gyvenančią ne tik postsovietinėje erdvėje, bet ir už jos ribų, kuri yra vertinama kaip neatsiejama Rusijos švelniosios galios skleidimo strategijos dalis. Kitas svarbus socialinių tinklų teikiamas privalumas yra tai, kad, anot V. Savukyno, „<...> socialiniuose tinkluose nėra apsaugos nuo trolių, publikuojama informacija netikrinama ir nesaugoma. Ji gali pasiekti greitai ir nebrangiai bet kurį registruotą vartotoją“¹¹¹. Naudojant socialinių tinklų išteklius informaciniame kare, yra pasitelkiami penki pagrindiniai metodai:

- stiprus ir ilgalaikis poveikis (tos pačios temos nuolat kartojamos);

¹⁰⁹ Vandiver, J. (2014). SACEUR: Allies must prepare for Russia 'hybrid war'. Stars and Stripes. Prieiga internete: <<http://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464>> [žiūrėta: 2019-03-12].

¹¹⁰ Yaffa, J. (2014). Strange Invasion: on the ground as Russia takes Crimea from Ukraine. Bloomberg. Prieiga internete: <<http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-03-13/strange-invasion-russia-takes-crimea-from-ukraine>> [žiūrėta 2019-03-12].

¹¹¹ Bacys, T. Rusijos ir Ukrainos konfliktas socialinių tinklų informacinio karo kontekste: ekspertų požiūris. Klaipėdos universitetas. ISSN 2335-8769, p. 57. Prieiga internete: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/36799/1/ISSN2335-8769_2018_N_69.PG_53-63.pdf> [žiūrėta 2019-03-12].

- teikiama informacija, kurią žmonės tikisi išgirsti (pavyzdžiui, bandoma naudotis etninių rusų, gyvenančių Ukrainoje, jausmais);
- siekiama emociškai išprovokuoti auditoriją (naudojamos temos, kurios išprovokuoja etninių rusų, gyvenančių Ukrainoje, iracionalų pyktį ir agresiją). Šiame kontekste galima paminėti besikartojantį naratyvą apie tariamus Ukrainos valdžios nusikaltimus žmoniškumui, sąsajas su nacizmu ir t. t.;
- aiškumas (apibūdinant konfliktą Ukrainoje, pasitelkiamos paprastos ir nedviprasmės blogio ir gėrio sąvokos). Vakarų sankcijos ir Putino režimo veiksmų smerkimas pateikiami kaip jų rusofobiškų nuostatų išdava;
- siekis pateikti propagandą, kaip nereikalaujančią įrodymų, savaime suprantamą tiesą (propagandos žinutės apipinamos Rusijai būdingais ir plačiai žinomais mitais ir legendomis)¹¹².

Pavyzdžiui, bandant pagrįsti Rusijos agresiją Gruzijoje ir Ukrainoje, naudojamas pasiteisinimas, kad tai yra neišvengiama reakcija į NATO keliamą grėsmę, kuri yra susijusi su Alijanso siekiais Rusiją apsupti jai nedraugiškomis valstybėmis ir savo karinėmis bazėmis.

Galima teigti, kad propaganda yra neatsiejama Rusijos vykdomo informacinio karo (o kartu ir hibridinio karo) dalis ir tam ši valstybė kryptingai ruošėsi iš anksto. Dar iki Krymo aneksijos ir hibridinio karo Ukrainoje pradžios Rusija nuosekliai ir kruopščiai ruošė ir tobulino propagandos įrankius. Pavyzdžiui, dar 2005 metais buvo įsteigtas informacinis kanalas „Rusija šiandien“ (angl. *Russia Today – RT*), kuris laipsniškai išplėtė savo retransliacijos tinklą ir pradėjo veikti globaliu mastu. Kitas svarbus Rusijos propagandos šaltinis – internetinis portalas „Sputnik International“. Šiuo metu jo atstovybės pasklido po visą pasaulį, yra samdomi vietiniai žurnalistai, rengiamos radijo laidos ir platinama informacija internete beveik 30 įvairių pasaulio kalbų. Oficialiai yra teigiama, kad pagrindinis „Sputnik International“ tikslas yra puoselėti multipoliarinio pasaulio, kuriame yra gerbiami kiekvienos valstybės interesai, kultūra, istorija bei tradicijos, idėjas. Tačiau tikrovė skiriasi nuo tokių viešai deklaruojamų vertybių ir siekių, nes pasauliniu mastu yra siekiama daryti įtaką viešajai nuomonei, iškreipti tikrovę ir įvairiais būdais propaguoti Kremliaus interesus bei diskredituoti Vakarų¹¹³. Šių priemonių efektyvumą ir jų pavojų Vakarų ir kai kurių

¹¹² Koffman, M. ir kt. (2017). *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*. Santa Monica: RAND Corporation, p. 28. Prieiga internete:

<https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1400/RR1498/RAND_RR1498.pdf> [žiūrėta 2019-03-12].

¹¹³ Fedchenko, Y. (2015). *Debunking Lies and Stopping Fakes: Lessons from the Frontline*. Policy Paper. Prieiga internete: <<http://www.globsec.org/upload/documents/policy-paper-1/13-fedchenko.pdf>> [žiūrėta 2019-03-15].

postsovietinių šalių visuomenėms sustiprina tai, kad šių šalių visuomenėse susiformavo gan gausi kategorija žmonių, remiančių radikaliausias kairiosios arba dešinėsios pakraipos ideologijas, nepatenkintų ES integracijos procesais ir JAV vaidmeniu pasaulyje, jaučiantys nostalgiją sovietmečiui ir komunizmo ideologijai.

Vertinant Rusijos vykdomą informacinį karą Ukrainoje, galima pastebėti, kad jis yra pakankamai daugialypis, bandoma koordinuotai naudoti įvairias priemones, kurios kryptingai pritaikomos skirtingoms auditorijoms. Rusijos informacinio poveikio priemonės lanksčiai priderinamos prie susiklosčiusios situacijos ir besiplėtojančių įvykių. Viena iš Rusijos naudojamų priemonių yra informacinės erdvės „užtvindymas“ informaciniais srautais, susijusiais su atskirais įvykiais. Tokiai informacinei kampanijai yra būdingas sumanus dezinformacijos naudojimas, siekiant išprovokuoti stiprias emocijas (pavyzdžiui, baimę) ir skatinti paniką¹¹⁴. Vaizduojant situaciją Ukrainoje naudojami skirtingi metodai. Dalis Rusijos žiniasklaidos priemonių nušviečia įvykius Ukrainoje naudojant labiau neutralų naratyvą, kuriame mažiau apeliuojama į auditorijos emocijas, bandoma kliautis skirtingų ekspertų nuomonėmis. Siekiant pabrėžti nešališkumą, į Rusijos televizijos laidas, skirtas situacijai Ukrainoje, pasirinktinai kviečiami ir Ukrainos ekspertai. Tačiau, nepaisant pastangų sukurti nešališkumo ir objektyvumo įvaizdį, pateikiamame naratyve slepiasi subtilus manipuliavimas statistika ir atskirais faktais, siekiant suformuoti neigiamą Ukrainos įvaizdį, kryptingai primetant nuomonę, kad ji pasmerkta žlugimui ir dezintegracijai. Tokio pobūdžio priemonės yra skirtos užsienio šalių arba Rusijos intelektualėnei auditorijai.

Kitas aktyvus informacinio karo dalyvis yra Rusijos stačiatikių bažnyčia Ukrainoje. Jos šventikai ragina žmones palaikyti Rusijos poziciją. Rusija yra vaizduojama kaip gėrio bastionas, apsuptas įvairių priešų ir pavojų. Pažymėtina, kad Rusijos stačiatikių bažnyčios patriarchas Kirilas savo kalbose dažnai apibūdina Krymą kaip vieną iš Rusijos ir Rusiško pasaulio sakralinių atramų¹¹⁵, tokiu būdu pateisindamas Krymo aneksiją ir suteikdamas jai savotiško kryžiaus žygio prieš blogi statusą.

Kitas plačiai naudojamas metodas bando skleisti atvirą antiukrainietišką propagandą, kuri yra išskirtinai skirta vidinei Rusijos auditorijai. Siekiama skatinti neapykantą Ukrainai ir jos tautai.

¹¹⁴ Sazonov, V., Müür, K., Mölder, H. (eds) (2016). Russian Information Campaign Against the Ukrainian State and Defence Forces. Combined Analysis. Tartu: NATO Strategic Communications Centre of Excellence Estonian National Defence College, p. 115. Prieiga internete: https://www.academia.edu/31323957/RUSSIAN_INFORMATION_CAMPAIGN_AGAINST_THE_UKRAINIAN_STATE_AND_DEFENCE_FORCES [žiūrėta 2019-03-15].

¹¹⁵ Suslov, M. D. (2014). Crimea Is Ours! Russian Popular Geopolitics in the New Media Age. Eurasian Geography and Economics, 55(6), p. 588–589. Prieiga internete: <https://tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15387216.2015.1038574?needAccess=true> [žiūrėta 2019-03-15].

Tai daroma, kuriant Ukrainos, kaip Vakarų kolonijos, įvaizdį bei plačiai taikant ukrainiečiams išdavikų, nusikaltėlių ir kitus neigiamus epitetus. Vertinant statistikos tyrimo rezultatus, šios Rusijos propagandos pastangos buvo pakankamai veiksmingos. 2015 m. Jekaterinburge atlikta 100 vietinio universiteto studentų, dėstytojų, kultūros ir medicinos sferų darbuotojų apklausa parodė, kad net 64 respondentai išreiškė neigiamą nuomonę Ukrainos atžvilgiu, 20 respondentų neturėjo aiškios nuomonės ir tik 16 respondentų neigiamai įvertino Rusijos veiksmus Ukrainoje. Reikia pastebėti, kad daugelis respondentų pagrindiniu informacijos šaltiniu apie įvykius Ukrainoje nurodė oficialias Rusijos žiniasklaidos priemones¹¹⁶. Tačiau Rusijos informacinis karas turi ir šalutinį poveikį, kuris neigiamai veikia pačią Rusiją ir jos įvaizdį. Rusijos vykdomas hibridinis karas ir agresyvi propagandos kampanija, kaip jo dalis, stipriai paveikė Ukrainos gyventojų požiūrį į Rusiją. Jeigu anksčiau dominavo teigiamas požiūris, tai 2015 m. tik 30 procentų Ukrainos gyventojų teigiamai vertino Rusiją, o 56 procentai – neigiamai¹¹⁷. Taigi Ukrainoje vyrauja neigiamas požiūris į Rusiją ir galima daryti prielaidą, kad tai bus ilgalaikė tendencija, kuri apsunkins Rusijos švelniųjų galių skleidimą Ukrainoje. Panašios tendencijos yra pastebimos ir kitose postsovietinės erdvės valstybėse.

Informacinė erdvė taip pat yra aktyviai naudojama, įtvirtinant pačios Rusijos ir tarptautinės auditorijos sąmonėje, kad Rytų Ukrainoje vyksta ne hibridinis karas, kurio aktyvi įkvėpėja ir dalyvė yra Rusija, o pilietinis konfliktas. Tam yra nuolat ir kryptingai vartojamos pilietinio konflikto, separatistų, sukilimo prieš nelegitimią Ukrainos valdžią klišės ir sąvokos, kurios dažnai atkartojamos Vakarų šalių, tarp jų ir Lietuvos, žiniasklaidoje. Taip pat pasitelkiami įvairūs mitai, kuriais bandoma pagrįsti ypatingas Rytų Ukrainos teritorijų istorines ir kultūrines sąsajas su Rusija. Kuriama iliuzija, jog Rytų Ukrainos gyventojai patys pageidavo būti apsaugoti nuo naujos Ukrainos valdžios, nors 2014 m. balandį organizuotos „Gallup“ apklausos duomenimis, vos 8 proc. Rytų Ukrainos gyventojų atsakė, kad jie tokios apsaugos nori¹¹⁸. Tokiu būdu Rusijai pavyksta suformuoti įvaizdį, kad ji nėra tiesioginė hibridinio karo dalyvė, o tik nesavanaudiška tarpininkė, siekianti padėti sureguliuoti pilietinį konfliktą ir apsaugoti Rytų Ukrainos gyventojus nuo Kijevo valdžios.

Sumanus informacinio karo priemonių naudojimas atnešė Rusijai trigubą naudą – skleidžiant antiukrainietiškas nuotaikas, leido konsoliduoti pačios Rusijos visuomenę, suformavo

¹¹⁶ Strovsky, D. (2015). The Russian Media Coverage of the 'Ukrainian Issue': the Priorities of Informing. Ariel: Ariel University. Prieiga internete:

<<https://www.researchgate.net/publication/276543194_The_Russian_Media_Coverage_of_the_'Ukrainian_Issue'_the_Priorities_of_Informing> [žiūrėta 2019-03-22].

¹¹⁷ Kermach, R. (2018). Attitudes of Ukrainians Towards Russia and Russians: Dynamics and Main Trends. Prieiga internete: <<https://ukraineoffice.blogactiv.eu/2018/05/08/attitudes-of-ukrainians-toward-russia-and-russians-dynamics-and-main-trends/>> [žiūrėta 2019-03-22].

¹¹⁸ Penki Rusijos mitai apie karą Ukrainoje, kuriuos nekritiškai prarijo Vakarų žiniasklaida (2014). Dienraštis „15 minučių“. Prieiga internete: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/penki-rusijos-mitai-apie-kara-ukrainoje-kuriuos-nekritiskai-prarijo-vakaru-ziniasklaida-57-454754?>> [žiūrėta 2019-03-22].

kryptingą pilietinio konflikto naratyvą, kuris aktyviai skleidžiamas Vakaruose ir leidžia Rusijai neigti savo dalyvavimą hibridiniame kare Ukrainoje, bei destabilizuoti dalį Ukrainos visuomenės, ypač Krymo aneksijos metu. Kaip šalutinį šio karo poveikį galima laikyti tai, kad Ukrainoje šiuo metu vyrauja neigiamas požiūris į Rusiją.

2.3. Ekonominiai svertai kaip hibridinio karo įrankis

Galima teigti, kad po Sovietų Sąjungos žlugimo Ukraina ir Rusija ir toliau palaikė stiprius ekonominius ryšius. Nepaisant įvairių politinių pokyčių santykiuose tarp Rusijos ir Ukrainos, per visą nuo Sovietų Sąjungos suirimo praėjusį laikotarpį tarp šių valstybių įvairių pramonės šakų išliko didelė tarpusavio priklausomybė, nes jos funkcionavo kaip integruoto gamybos proceso visuma. Vienas akivaizdžių tarpusavio ekonominės priklausomybės pavyzdžių yra Rusijos gynybos pramonė, kuri ilgą laiką buvo glaudžiai susijusi su Ukrainos pramone ir yra priklausoma nuo įvairių komplektuojančių dalių tiekimo. Pavyzdžiui, net 95 procentai Rusijoje gaminamų puolamųjų ir universalios paskirties sraigtasparnių buvo varomi Ukrainos kompanijos „Motor Sich“ pagamintais varikliais¹¹⁹. Analogiška situacija susiklostė ir karinių laivų statyboje, nes didžioji dalis Rusijos karinių laivų variklių buvo gaminama Ukrainoje. Siekiant objektyviai įvertinti ekonominio bendradarbiavimo tarp šių šalių mastus iki hibridinio karo pradžios, yra tikslinga pateikti 2013 m. Ukrainos užsienio prekybos balanso statistiką. Pastebima, kad 2013 m. Rusija tvirtai užėmė pagrindinio Ukrainos prekybos partnerio pozicijas. Ukrainos eksportas į Rusiją siekė apie 15 mlrd. JAV dolerių, tuo metu Ukraina importavo rusiškas prekes, kurių vertė siekė apie 30 mlrd. JAV dolerių¹²⁰. Taigi yra pastebimas akivaizdus importo ir eksporto disbalansas, kuris susiformavo dėl priklausomybės nuo Rusijos importuojamų energijos išteklių. Tokia prekybos balanso disproporcija ženkliai apribojo Ukrainos galimybes imtis efektyvių atsakomųjų žingsnių. Didelį energijos išteklių importo poreikį lėmė dar iš sovietinių laikų paveldėta sunkioji pramonė ir mažas šalies ūkio energetinis efektyvumas. Situaciją dar labiau komplikavo tai, kad Ukraina per visą savo nepriklausomybės laikotarpį nesiėmė reikšmingų žingsnių sumažinti savo ekonominę priklausomybę nuo Rusijos. Šalies ekonomika stipriai priklauso nuo gamtinių dujų tranzito į kitas Europos valstybes. Vertinama, kad šios pajamos sudaro apie 3 procentus Ukrainos BVP¹²¹. Tad Rusijos siekiai tiesti „Nordstream II“ ir „Southstream“ povandeninius dujotiekus leis nukreipti dujų tranzitą į Europos valstybes apeinant Ukrainą ir taip dar labiau susilpninant jos ekonomiką.

¹¹⁹ Łuczak, W. (2014). Rosja bez dostaw z Ukrainy? Altair Agencja Lotnicza. Prieiga internete: <http://www.altair.com.pl/magazines/article?article_id=5169> [žiūrėta 2019-07-22].

¹²⁰ World Integrated Trade Solution (WITS). Trade Summary for Ukraine 2013. Prieiga internete: <<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/Year/2013/Summarytext>> [žiūrėta 2019-07-22].

¹²¹ Cohen, A. (2019). As Russia Closes In On Crimea's Energy Resources, What Is Next For Ukraine? Forbes. Prieiga internete: <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2019/02/28/as-russia-closes-in-on-crimeas-energy-resources-what-is-next-for-ukraine/#217c28e929cd> [žiūrėta: 2019-07-22].

Siekdama išlaikyti Ukrainą savo įtakos sferoje, Rusija tradiciškai naudojo įvairias ekonominio spaudimo priemones. Akivaizdžiausias tokio ekonominio spaudimo pavyzdys yra dujų tiekimo Ukrainai ribojimas, kuris buvo taikomas dar 2006 ir 2009 m. siekiant išnaudoti Ukrainos priklausomybę nuo Rusijos energetinių išteklių ir pakreipti šios šalies politinius bei ekonominius procesus sau naudinga linkme. Taip pat pagal 2010 m. sutarties dėl galimybės naudotis karine baze Sevastopolyje sąlygas, Rusija taikė Ukrainai 30 procentų nuolaidą gamtinėms dujoms¹²². Tokia palanki kaina neskatino Ukrainos diversifikuoti energetikos išteklių tiekimo šaltinių arba tobulinti ūkio energetinį efektyvumą, tad energetinė priklausomybė nuo Rusijos tik sustiprėjo.

Skleisdama savo įtaką Ukrainoje, Rusija taikė modelį, kuris yra analogiškas šios valstybės naudojamam modeliui kitose postsovietinėse šalyse. Šis modelis yra panašus į Rusijoje veikiančią valstybės valdymo sistemą, kuri yra paremta valstybės mastu remiama korupcija, įvairiais su saugumo struktūromis susijusiais įtakos centrais, kurie apraizgo visą visuomenę, taip pat ir aukščiausius valdžios sluoksnius. Kurdama toki tinklą postsovietinėse valstybėse, Rusija siekė įgyti reikiamus ekonominės ir politinės kontrolės svertus¹²³. Atsižvelgiant į V. Janukovičiaus valdymo laikotarpiu vyravusį labai aukštą korupcijos lygį, toks Rusijos naudojamas įtakos modelis Ukrainoje veikė labai efektyviai.

Galima teigti, kad Rusijos ir Ukrainos ekonominiai santykiai pradėjo sparčiai blogėti dar Krymo aneksijos ir hibridinio karo Rytų Ukrainoje išvakarėse. 2013 m. vasarą Rusija pradėjo importuojamų ukrainietišku maisto prekių blokadą, buvo sugriežtintos įvežamos produkcijos muitinės patikros procedūros. Dideliam Ukrainos eksportuotojų skaičiui buvo taikomos įvairios sankcijos ir apribojimai Rusijos rinkoje. Tačiau svarbu yra suvokti aiškią takoskyrą tarp laikotarpio iki Euromaidano ir po jo, kai prasidėjo aktyvi hibridinio karo fazė. Iki Euromaidano įvykių pagrindinis taikomų ekonominio poveikio priemonių tikslas buvo užkirsti kelią Ukrainos siekiui pasirašyti Asociacijos su Europos Sąjunga sutartį, nes pasirašius šią sutartį Ukraina nebegalėjo prisijungti prie Rusijos vadovaujamos muitų sąjungos arba Eurazijos ekonominės sąjungos¹²⁴ ir tokiu būdu dar labiau integruotis į Rusijos ekonominės ir politinės įtakos arealą. Šiam tikslui pasiekti buvo imtasi įvairių priemonių. Pavyzdžiui, be tradicinių tiesioginio ekonominio poveikio priemonių taikymo buvo siekiama daryti įtaką per verslo interesus Rusijoje turinčius oligarchus arba Rusijai palankius politikus. Kaip pastebima, Rusija bando kliautis sau palankiais verslininkais,

¹²² Kirillova, K. (2018). More than just acquiring Crimea – sometimes it is about natural resources. Defence Report Prieiga internete: <<https://defencereport.com/acquiring-crimea-for-natural-resources/>> [žiūrėta 2019-07-22].

¹²³ Conley, H. (2016). The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe. Center for Strategic and International Studies, p. 9.

¹²⁴ Popescu, N. (2013). The Russia-Ukraine trade spat. European Union Institute for Security Studies Issue Alert. Prieiga internete: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_Ukraine_trade.pdf [žiūrėta 2019-07-22].

kurie tapo politikais. Tokiu būdu ji siekia įgyvendinti savo politinius ir ekonominius interesus, išnaudodama tokių politikų ryšius su Rusijos verslu ir saugumo struktūromis¹²⁵. Taip pat šiam procesui buvo būdingas „botago ir meduolio“ principas. Taikydama įvairias sankcijas ir apribojimus, Rusija siekė atgrasyti Ukrainą nuo asociacijos sutarties su Europos Sąjunga pasirašymo. Kaip alternatyva buvo siūlomas paramos priemonių paketas, kuris numatė 15 mlrd. JAV dolerių Ukrainos obligacijų paketo išpirkimą ir Rusijos tiekiamų gamtinių dujų kainos sumažinimą. Tačiau, kaip pastebėjo Lietuvos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius, pritarimas tokiam pasiūlymui neišspręstų Ukrainos ekonomikos sisteminių problemų, kurios liktų užkonservuotos neapibrėžtam laikui ir tik padarytų Ukrainą dar labiau priklausomą nuo Rusijos įtakos¹²⁶.

Prasidėjus hibridinio karo aktyviajai fazei išsiplėtė ir naudojamų ekonominio poveikio priemonių spektras bei pasikeitė jų taikymo intensyvumas. Vertinant tokio poveikio mastus Rusijos vykdomo hibridinio karo Ukrainoje kontekste ir siekiant tai susisteminti, būtų tikslinga atskirai išskirti ir apibūdinti šias kategorijas: finansinės sistemos destabilizavimas, sankcijų ir embargo taikymas, energijos šaltinių tiekimo ribojimas arba nutraukimas, pramonės ir kritinės infrastruktūros objektų griovimas arba užgrobimas. Kaip papildomus šalutinius hibridinio karo poveikius galima vertinti tai, kad jis apsunkina Ukrainos galimybes vykdyti būtinas ekonomines reformas bei sumažina jos patrauklumą užsienio investuotojams.

Finansinės sistemos destabilizavimas. Silpna Ukrainos bankinė sistema ir efektyvių jos kontrolės mechanizmų nebuvimas suteikė Rusijai palankias galimybes skleisti savo įtaką Ukrainos finansiniame sektoriuje ir jį kryptingai destabilizuoti. Nepaisant besitęsiančios konfrontacijos su Rusija, kardinalių pasikeitimų bankiniame sektoriuje nėra pastebima ir remiantis 2018 m. statistika yra nustatyta, kad Rusijos kapitalo bankai valdo maždaug 7,7 procentus Ukrainos bankinio sektoriaus aktyvų¹²⁷. Tai suteikia Rusijai galimybę ir toliau daryti reikšmingą įtaką Ukrainos ekonomikai.

Kitas finansinio spaudimo įrankis yra Rusijos Ukrainai 2013 m. pabaigoje suteikta 3 mlrd. JAV dolerių paskola, išperkant Ukrainos vertybinius popierius. Ginčiai dėl šios paskolos grąžinimo

¹²⁵ Conley, H. (2016). The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe. Center for Strategic and International Studies, p. 7.

¹²⁶ Linkevičius, L. (2013). Ukrainos sutartis su Rusija neišsprendžia ilgalaikių problemų (BNS, 2013 m. gruodžio 18 d.). Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Prieiga internete: <<http://www.urm.lt/lt/naujienos/linkevicius-ukrainos-sutartis-su-rusija-nesprendzia-ilgalaikiu-problemu-bns-2013-m-gruodzio-18-d>> [žiūrėta 2019-07-23].

¹²⁷ Syrota, V. (2019). Ukraine's Banking System: A Comfort Zone for Russian State Banks? Wilson Center Home. Prieiga internete: <<https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-banking-system-comfort-zone-for-russian-state-banks>> [žiūrėta 2019-07-23].

tęsiasi iki šiol ir pasiekė Jungtinės Karalystės teismą¹²⁸. Nors iš pirmo žvilgsnio šios paskolos sąlygos atrodė patraukliai, tačiau jos numatė, kad „net jeigu Ukraina tęsia skolos grąžinimą pagal nustatytas sąlygas, sutarties sąlygos suteikia Rusijai teisę reikalauti grąžinti paskolą anksčiau laiko“¹²⁹. Kitas šios sutarties punktas numatė, kad „jeigu Ukrainos valstybės skolos ir BVP santykis viršija 60 proc., Rusija įgauna teisę reikalauti paankstinti paskolos grąžinimą“¹³⁰. Taigi Rusija sugebėjo sumaniai išnaudoti šį ekonominio spaudimo įrankį, naudojant jį kaip grasinimą sukelti Ukrainos defoltą arba užkardinti kelią Tarptautinio valiutinės fondo pagalbos tiekimą Ukrainai.

Reikia pažymėti, kad Rusija kryptingai siekia, kad separatistų kontroliuojamuose Rytų Ukrainos regionuose Rusijos rublis būtų naudojamas kaip pagrindinė atsiskaitymo priemonė iš apyvartos išstumiant Ukrainos grivną. Tokiu būdu Rusija dar labiau įtvirtina savo ekonominį dominavimą šiose teritorijose ir apriboja Ukrainos įtaką šiems regionams.

Sankcijų ir embargo taikymas. Rusijos Ukrainai taikomos sankcijos yra kompleksinio pobūdžio. Kaip jau buvo pastebėta, dalis jų buvo inicijuota dar aktyviosios hibridinio karo fazės pradžios išvakarėse. Pavyzdžiui, 2014 m. Rusija apribojo įvežimą įvairių pieno produktų, alkoholio gaminių, vaisių, daržovių ir sėklų iš Ukrainos. Vėliau, 2016 m., Rusija sustabdė susitarimo su Ukraina dėl laisvosios prekybos zonos galiojimą, nors tai iš esmės prieštaravo Pasaulio prekybos organizacijos, kuriai priklauso abi valstybės, nuostatomis ir principams. Taip pat buvo paskelbtas draudimas gabenti Ukrainoje gaminamą produkciją į kitas Nepriklausomų Valstybių Sandraugai priklausančias valstybes per Rusijos teritoriją. Taip pat buvo pritaikytas Ukrainos prekių, importuojamų į Rusiją papildomas apmokestinimas. Tokius Rusijos žingsnius galima vertinti kaip siekį silpninti Ukrainos ekonomiką ir tuo pat metu galima juos vertinti kaip savotišką politinį atsaką į sutarties dėl laisvosios prekybos tarp Ukrainos ir ES pasirašymą. Remiantis 2015 m. statistika, yra vertinama, kad Ukrainos nuostoliai dėl jai taikomų Rusijos sankcijų siekė apie 0,7 procentus nuo šalies BVP¹³¹.

Šiomis sankcijomis nebuvo apsiribota ir 2018 m. lapkričio 1 d. Rusija paskelbė papildomas sankcijas, kurios buvo įvardytos kaip „specialios ekonominės priemonės“. Šios priemonės buvo

¹²⁸ The other war. Ukraine's conflict with Russia is also financial. (2017). The Economist. Prieiga internete: <<https://www.economist.com/finance-and-economics/2017/01/21/ukraines-conflict-with-russia-is-also-financial>> [žiūrėta 2019-07-23].

¹²⁹ Gelpern, A. (2014). Russia's Contract Arbitrage. Georgetown University Low Center, p. 5. Prieiga internete: <<https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2460&context=facpub>> [žiūrėta 2019-07-22].

¹³⁰ Cotterill, J. (2015). Stopping a Russian Bond Invasion. Financial Times' Alphaville Blog. Prieiga internete: <<https://ftalphaville.ft.com/2015/03/24/2122168/stopping-a-russian-bond-invasion/>> [žiūrėta 2019-07-23].

¹³¹ Ryzhenkov, M., Movchan, V., Giucci, R. (2016). The impact of new trade restrictions on Ukraine's trade with Russia. German Advisory Group Ukraine. Policy Briefing Series [PB/05/2016]. Prieiga internete: <https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/04/PB_05_2016_en.pdf> [žiūrėta 2019-07-22]

nutaikytos į Rusijai nedraugiškus 322 Ukrainos politikos ir įvairių valstybės institucijų atstovus bei 68 Ukrainos juridinius asmenis. Šios sankcijos numatė minėtų asmenų ir kompanijų lėšų ir turto Rusijoje užšaldymą ir draudimą išgabenti finansines lėšas ir kitas vertybes iš Rusijos¹³².

Tačiau šios priemonės sukėlė neigiamas pasekmes ir pačiai Rusijai, nes nemaža jos pramonės dalis yra priklausoma nuo įvairių komplektuojančių komponentų importo iš Ukrainos įmonių, o minėtas sankcijų paketas užkirto tam kelią¹³³.

Energijos šaltinių tiekimo ribojimas arba nutraukimas. Energijos išteklių tiekimas ilgą laiką buvo ir išlieka vienas svarbiausių Rusijos poveikio Ukrainai svertų. Tam nemažai įtakos turi tai, kad Ukraina yra svarbi gamtinių dujų tranzito iš Rusijos į Europos valstybes tranzito šalis. Tai sietina su tuo, kad per Ukrainos teritoriją nutiestas gamtinių dujų tiekimo vamzdynas suteikia lengviausią ir efektyviausią rusiškų gamtinių dujų tiekimo ES valstybėms galimybę. Ilgą laiką dujų tranzitas per Ukrainos teritoriją buvo išbandytas ir aktyviai taikomas Rusijos ekonominio spaudimo Ukrainai ir ES šalims įrankis. Krymo pusiasalio aneksija ir besitęsiantis hibridinis karas Rytų Ukrainoje suteikė Rusijai papildomas galimybes dar labiau išplėsti savo poveikį Ukrainos energetiniam sektoriui.

Reikia atkreipti dėmesį, kad Rytų Ukrainos Donbaso regione yra sukoncentruota beveik visa Ukrainos angliakasybos pramonė¹³⁴. Šis Ukrainos regionas šiuo metu yra valdomas prorusiškų separatistų ir dėl šios priežasties anglies tiekimas Ukrainai yra nutrauktas. Todėl tai dar labiau pablogino Ukrainos galimybę užtikrinti savo energetinį saugumą, sumažinant priklausomybę nuo energetinių žaliavų iš Rusijos tiekimo. Rusija sugebėjo sumaniai išnaudoti susiklosčiusią situaciją 2015 m. sausio mėn. dalinai sustabdydama anglies eksportą į Ukrainą¹³⁵. Anglies stoka sumažino elektros gamybą ir dėl šios priežasties Ukrainos vyriausybė buvo priversta apriboti elektros energijos tiekimą buitiniam vartojimui. Toks priverstinis žingsnis buvo vėlgi parankus Rusijai, nes jis buvo panaudotas informaciniame kare, pabrėžiant Ukrainos vyriausybės neefektyvumą, bandant pakurstyti neigiamas nuotaikas visuomenėje.

¹³² Russia Expands Targeted Sanctions Against Ukraine. (2018). Radio Free Europe. Prieiga internete: <<https://www.rferl.org/a/russia-expands-sanctions-ukraine/29675861.html>> [žiūrėta 2019-07-23].

¹³³ Rusija tapo savo draudimų įkaite: neturi kuo pakeisti ukrainietišku produktų. (2019). LRT Verslas. Rasta: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/246109/rusija-tapo-savo-draudimu-ikaite-neturi-kuo-pakeisti-ukrainietisku-produktu> > [žiūrėta 2019-07-22].

¹³⁴ Dorell, O. (2015). Collapsing economy is second front in Ukraine's war. USA Today. Prieiga internete: <<https://eu.usatoday.com/story/news/world/2015/02/04/economy-second-front-in-ukraine-war/22861353/>> [žiūrėta 2019-07-23].

¹³⁵ Tsentrenergo claims it does not receive the coal contracted from Russia (У "Центрэнерго" заявили, що не отримують контрактowanego в РФ вугілля). (2015). Ekonomichna Pravda. Prieiga internete: <<http://www.epravda.com.ua/news/2015/01/27/523978/>> [žiūrėta 2019-07-23].

Be įgytos galimybės nevaržomai išplėsti savo kariuomenės buvimą Krymo pusiasalio teritorijoje ir naudotis uostų ir kita svarbia infrastruktūra, Krymo aneksija suteikė Rusijai galimybę dar labiau pabloginti Ukrainos energetinį saugumą vykdomo hibridinio karo kontekste. Aneksuodama Krymą, Rusija taip pat užgrobė Ukrainos valstybinei kompanijai „Naftogaz“ priklausančias dujų išgavimo platformas ir dujų telkinius Juodojoje jūroje¹³⁶. Vertinant tai, kad didelė Juodosios jūros gamtinių dujų atsargų dalis yra sukoncentruota Krymo pusiasalį supančiame kontinentiniame šelfe esančiuose telkiniuose¹³⁷, kuriuos šiuo metu kontroliuoja Rusija, tai leido jai dar labiau apsunkinti Ukrainos energetinės nepriklausomybės siekius ir tuo pat metu pasipelnyti iš jos gamtinių išteklių.

Pramonės ir kritinės infrastruktūros objektų griovimas arba užgrobimas. Rytų Ukraina turėjo išskirtinę svarbą Ukrainos ekonomikai kaip šalies industrijos centras, kuriame dominavo sunkioji pramonė, angliakasyba bei metalurgija. Taip pat čia buvo įkurtos gynybos pramonės įmonės. Veikdama Luhansko ir Donecko srityse, Rusija taikė skirtingus metodus. Karinės pramonės ir kitų pelningų arba strategiškai svarbių įmonių įranga buvo išgabenta į Rusiją. Tarp tokių įmonių galima paminėti elektroninės kovos priemonių gamintoją fabriką „Topaz“, Luhansko orlaivių remonto įmonę ir dirbtinių kristalų gamybos fabriką „Donets“. Siekiant palengvinti gamybos proceso paleidimą Rusijoje, kartu buvo išgabunami ir įmonių specialistai. Mažiau vertingos įmonės buvo tiesiog išgrobstomos vietinių prorusiškų separatistų arba yra naudojamos gaminant nelegalią produkciją¹³⁸. Kaip teigia Ukrainos gynybos ministro pirmasis pavaduotojas Ivan Rusnak, Rytų Ukrainoje yra sugriauti energijos tiekimo, transporto, visuomeniniai ir kitos paskirties infrastruktūros objektai. Remiantis preliminariais skaičiavimais, tiesioginė žala Ukrainos valstybei gali siekti iki 50 milijardų JAV dolerių¹³⁹.

Vertinant tokius pramonės ir infrastruktūros sunaikinimo ir išgrobstymo mastus, yra akivaizdu, kad netgi atgavus karinę ir administracinę separatistų kontroliuojamų Rytų Ukrainos regionų kontrolę, jų reintegracijos į Ukrainos valstybę procesas bus labai sudėtingas ir jo įgyvendinimas pareikalaus didelių kaštų. Visą tai galima laikyti dar viena hibridinio karo priemone,

¹³⁶ Cohen, A. (2019). As Russia Closes In On Crimea's Energy Resources, What Is Next For Ukraine? Forbes. Prieiga internete: <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2019/02/28/as-russia-closes-in-on-crimeas-energy-resources-what-is-next-for-ukraine/#217c28e929cd> [Žiūrėta: 2019-07-23].

¹³⁷ The energy dimensions of Russia's annexation of Crimea. NATO Review Magazine. Prieiga internete: <https://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/Ukraine-energy-independence-gas-dependence-on-Russia/EN/index.htm> [žiūrėta 2019-07-23].

¹³⁸ Factories in eastern Ukraine repossessed by Russia (2015). UAWIRE. Prieiga internete: <https://uawire.org/news/factories-in-eastern-ukraine-repossessed-by-russia> [žiūrėta 2019-07-23].

¹³⁹ Defence Ministry estimates damages to infrastructure in Donbas at \$50 bn. (2017). UKRINFORM. Prieiga internete: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2259193-defence-ministry-estimates-damages-to-infrastructure-in-donbas-at-50-bn.html> [žiūrėta 2019-07-23].

kuri yra naudojama, siekiant maksimaliai apsunkinti Ukrainos integraciją į Europos Sąjungos ekonominę erdvę ir tokiu būdu palengvinant Rusijos siekius išsaugoti savo įtakos Ukrainai svetus.

Reziumuojant galima konstatuoti, kad ekonominio poveikio svertų taikymas hibridiniame kare sukūrė uždaro ciklo situaciją, kuri yra labai palanki Rusijai. Krymo netektis ir vykstantis hibridinis karas Pietryčių Ukrainoje nuolat silpnina Ukrainos ekonomiką. Remiantis įvairiais skaičiavimais, yra vertinama, kad besitęsiantis hibridinis karas iš Ukrainos biudžeto papildomai reikalauja apie 2,5 mlrd. JAV dolerių¹⁴⁰. Tai gan ženkli pinigų suma, atsižvelgiant į sunkią Ukrainos ekonomikos padėtį. Todėl neatidėliotinos papildomos išlaidos gynybai sumažina būtinų Ukrainos ūkio reformų finansavimą ir tai savo ruožtu silpnina šalies ekonomiką ir mažina Ukrainos atsparumą Rusijos hibridinei agresijai.

¹⁴⁰ Dorell, O. (2015). Collapsing economy is second front in Ukraine's war. USA Today. Prieiga internete: <<https://eu.usatoday.com/story/news/world/2015/02/04/economy-second-front-in-ukraine-war/22861353/>> [žiūrėta 2019-07-23].

3. ES, NATO IR LIETUVOS REAGAVIMO Į HIBRIDINES GRĖSMES PRIEMONĖS BEI JŲ ĮGYVENDINIMAS

3.1. Europos Sąjungos požiūris į hibridines grėsmes

Šios rašto darbo dalies pagrindinis tikslas yra apibūdinti Europos Sąjungos Bendrosios užsienio ir saugumo politikos tendencijas, susijusias su reagavimu į hibridinio pobūdžio grėsmes.

Hibridinio karo grėsmės pradėjo dominuoti Europos Sąjungos Bendrosios užsienio ir saugumo politikos darbotvarkėje po 2014 m. įvykusios Krymo pusiasalio aneksijos ir hibridinio karo pradžios Rytų Ukrainoje. Šiuos įvykius galima laikyti savotiška takoskyra, kuri kardinaliai pakeitė Europos Sąjungos ir Rusijos Federacijos santykius. 2015 m. birželio 10 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl ES ir Rusijos santykių padėties nedviprasmiškai įvardija Rusijos Federacijos keliamas grėsmes, susijusias su hibridinės politikos vykdymu, karinės įtampos prie Europos Sąjungos valstybių sienų kurstymu, energetinių išteklių naudojimu ekonominiam spaudimui, siekiais skleisti savo įtaką postsovietinėje erdvėje ir antidemokratinėse procesų skatinimu¹⁴¹. Taigi iš Europos Sąjungos strateginės partnerės Rusijos Federacija virto jos strategine varžove. Taip pat saugumo situaciją Europoje neigiamai paveikė karinis konfliktas Sirijoje ir jo fone besitęsianti migrantų krizė, kuri buvo išmaniai išnaudota Rusijos propagandos, siekiant destabilizuoti Europos Sąjungos šalių visuomenes, pakirsti pasitikėjimą politikais ir valstybinėmis institucijomis bei sau naudinga linkme pakreipti politinius procesus.

Kaip pastebima I. Cîrdei straipsnyje, „<...> globalizacijos fenomeno ekspansija padidino atskirų ES šalių ir pačios Sąjungos pažeidžiamumą dėl išaugusios tarpusavio priklausomybės tarp valstybių regionų ir tinklų. Oponentai siekia kryptingai tai išnaudoti, siekiant destabilizuoti visą sistemą arba atskiras jos dalis“¹⁴². Realizuodama savo hibridinę strategiją, Rusija siekia išnaudoti šiuos pažeidžiamumus, skatindama procesus, kurie yra apibūdinti L. Bojor'o pranešime kaip „<...> chaoso, nestabilumo valstybėje ir bendro eilinių piliečių netikrumo jausmo skleidimas. Šio proceso tikslas yra gilinti bendro nesaugumo ir netikrumo jausmą, siekiant išprovokuoti nepasitikėjimą valstybės institucijomis“¹⁴³. Visa tai sutapo su itin palankia geopolitine situacija, nes daugelis Europos Sąjungos valstybių buvo paveiktos užsitęsusių pasaulinės ekonominės krizės, o migrantų banga iš Šiaurės Afrikos ir konfliktų krečiamas Artimųjų Rytų regionas paskatino neigiamus procesus ES šalių visuomenėse ir lėmė vis didėjantį įvairių pakraipų radikalių partijų, dažnai siejamų su Rusija, populiarumą. Vertindama esmines grėsmes saugumui ir galimus atsakus į jas, ES

¹⁴¹ ES ir Rusijos santykių padėtis. Prieiga internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2015-0225+0+DOC+PDF+V0//LT>> [žiūrėta 2019-02-09].

¹⁴² Cîrdei, I. A. (2017). The Hybrid Warfare in the 21st Century: An Old Concept with a New Face, The 23rd International Scientific Conference „The Knowledge Based Organization”, vol. 23, no. 1, p. 76.

¹⁴³ Bojor, L. (2012). The Hybrid type of conflict – future challenge for military framework of actions, The 18th International Scientific Conference „The Knowledge Based Organization”, Sibiu, p. 24.

Vyriausioji įgaliotinė ir Komisijos pirmininko pavaduotoja Federica Mogherini konstatavo, kad „pasauliui susiduriant su naujais iššūkiais, stipriname Europos Sąjungos kovą su hibridinėmis grėsmėmis kibernetinėje, dezinformacijos ar kontržvalgybos srityje. Drauge su valstybėmis narėmis ir partneriais, kaip antai, NATO, siekiame padidinti mūsų pajėgumus reaguoti į šiuos iššūkius ir mūsų atsparumą cheminių, biologinių, radiologinių ir branduolinių grėsmių rizikai, kad tinkamai apsaugotume savo piliečius“¹⁴⁴. Toks teiginys suformuluoja labai aiškiai Europos Sąjungos saugumo politikos darbotvarkę, kuri kryptingai susifokusuoja į esmines sferas, susijusias su Rusijos Federacijos keliamomis hibridinėmis grėsmėmis.

2015 m. vasario mėn. Rygoje vykusio neformalaus ES valstybių gynybos ministrų susitikimo metu buvo išsakyta raginimas siekti didesnio bendradarbiavimo ir konkrečių veiksmų ES lygmeniu. Tais pačiais metais gegužės mėn. Europos Sąjungos išorės veiksmų tarnyba išplatino analizei skirtą dokumentą „Reagavimas į hibridines grėsmes“, kuris dar kartą patvirtino ES poreikį bendrai įvertinti hibridinių grėsmių galimus poveikius ir gebėjimą deramai į juos reaguoti, tobulinant atsparumo priemones¹⁴⁵. 2015 m. Europos komisija priėmė Europos saugumo darbotvarkę, kuri nustatė bendrą ES šalių poziciją dėl jos saugumo įgyvendinimo. Ši pozicija yra paremta visapusiškumo ir konkrečių rezultatų siekimo principais. Minėta darbotvarkė numato, kad yra svarbus visapusiškas bendradarbiavimas saugumo srityje, besivadovaujant šiais pamatiniais principais – visapusišku žmogaus teisių gerbimu, skaidrumo ir demokratinės kontrolės užtikrinimu, siekiant didinti piliečių pasitikėjimą. Taip pat siekiama užtikrinti galiojančių teisinių normų įgyvendinimą, skatinant holistinį požiūrį į vidinio ir išorinio saugumo aspektus¹⁴⁶. Tai yra ypač aktualu, vertinant tai, kad Rusijos hibridinio karo taktika numato nepasitikėjimo valstybių demokratiniiais institutais ir priešpriešos tarp įvairių socialinių sluoksnių bei etninių grupių skatinimą.

Hibridinio konflikto prevencijoje svarbus vaidmuo priklauso gebėjimui savalaikiai tokio pobūdžio grėsmes aptikti, visapusiškai įvertinti ir numatyti jų neutralizavimui tinkamas priemones. Dar 2010 m. Europos Sąjungos Vadovų Taryboje patvirtinta Europos Sąjungos vidaus saugumo strategija numatė poreikį kurti ir tobulinti prevencijos mechanizmus, pavyzdžiui, analizės

¹⁴⁴ Sauganti Europa. ES siekia didinti atsparumą ir geriau kovoti su hibridinėmis grėsmėmis (2018). Europos Komisijos pranešimas spaudai. Briuselis. Prieiga internete: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2lehFshsllUJ:https://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4123_it.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt [žiūrėta 2019-02-15].

¹⁴⁵ Countering hybrid threats: EU-NATO cooperation (2017). Briefing. Prieiga internete: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI\(2017\)599315_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI(2017)599315_EN.pdf) [žiūrėta 2019-02-15].

¹⁴⁶ ES komunikatas (2015). The European Agenda on Security. Strasbourg. Prieiga internete: <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/125863/EU%20agenda%20on%20security.pdf> [žiūrėta 2019-02-15].

priemonės ar išankstinio perspėjimo sistemas¹⁴⁷. Nors Europos Sąjunga neturi savo vieningo žvalgybos tinklo, nes Lisabonos sutartis numato, kad nacionalinis saugumas priklauso kiekvienos valstybės narės suvereniai kompetencijai, Jungtinis situacijų centras, įsteigtas prie ES Tarybos sekretoriato ir 2011 m. pervadintas į ES žvalgybos centrą, prisideda prie ES valstybių teikiamos žvalgybinės informacijos analizės. Taip pat šiame procese svarbus vaidmuo priklauso Žvalgybos direktoratui prie ES karinio štabo¹⁴⁸. Nuo 2017 m. liepos mėn. pilnu pajėgumu pradėjo funkcionuoti ES hibridinių grėsmių analizės ir informavimo centras, veikiantis ES žvalgybos ir situacijų centre, kaip ES bendro civilinės ir karinės žvalgybinės informacijos analizės centro dalis. Minėtas centras gauna ir analizuoja įslaptintą žvalgybos informaciją ir atvirųjų šaltinių teikiamą informaciją apie hibridines grėsmes, kurią teikia įvairūs suinteresuotieji subjektai. Vėliau ataskaitomis ir analizės rezultatais dalijamasi su ES institucijomis ir valstybėmis narėmis, kad šios galėtų priimti pagrįstus sprendimus¹⁴⁹. Tokiu būdu užtikrinamas įvairių grėsmių, taip pat ir hibridinių, savalaikis identifikavimas ir ES institucijų ir valstybių narių perspėjimas, kuris, esant būtinybei, leidžia inicijuoti savalaikį ir prie konkrečios grėsmės priderintą atsaką.

Rusija, bandydama skleisti savo įtaką postsovietinėje erdvėje, siekia paversti ją išskirtinai savo įtakos zona ir šiam tikslui yra plačiai naudojamos hibridinio poveikio priemonės, kuriant politinį nestabilumą ir išnaudojant ekonominį šių valstybių pažeidžiamumą, ypač energetikos srityje. Svarbus vaidmuo, užkertant hibridinio pobūdžio grėsmių plitimui postsovietinėje erdvėje, priklauso ES Rytų partnerystės politikai. Šiuo metu kartu su ES valstybėmis šiai iniciatyvai priklauso šešios Rytų Europos ir Pietų Kaukazo valstybės partnerės: Armėnija, Azerbaidžanas, Baltarusija, Gruzija, Moldovos Respublika ir Ukraina. Šios iniciatyvos kontekste yra svarbūs ES veiksmai, siekiantys skatinti prekybos laisvę, demokratinių institucijų stiprinimą bei įgyvendinti energetinio saugumo priemones¹⁵⁰.

Vienas esminių dokumentų, apžvelgiančių Europos Sąjungos atsako į hibridines grėsmes priemonių efektyvumą ir šio proceso prioritetines kryptis, yra ES vyriausiojo įgaliotinio užsienio reikalams ir saugumo politikai bendra ataskaita Europos Sąjungos Parlamentui ir Tarybai „Dėl bendros kovos su mišriomis grėsmėmis sistemos įgyvendinimo. Europos Sąjungos atsakas“. Pirma

¹⁴⁷ Tarybos generalinis sekretoriatas (2010). Europos Sąjungos vidaus saugumo strategija. Kuriant Europos saugumo modelį. Liuksemburgas: Europos sąjungos leidinių biuras. Prieiga internete: <<https://www.consilium.europa.eu/media/30751/qc3010313lrc.pdf>> [žiūrėta 2019-02-18].

¹⁴⁸ Bossong, R. (2018). Intelligence Support for EU Security Policy. Options for Enhancing the Flow of Information and Political Oversight. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. Prieiga internete: <<https://www.swp-berlin.org/en/publication/intelligence-support-for-eu-security-policy/>> [žiūrėta 2019-02-22].

¹⁴⁹ Bendra ataskaita Europos parlamentui, Europos vadovų tarybai ir tarybai dėl bendros kovos su mišriomis grėsmėmis sistemos įgyvendinimo nuo 2017 m. liepos iki 2018 m. birželio mėn. Europos komisija. Prieiga internete: <<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10135-2018-INIT/lt/pdf>> [žiūrėta 2019-02-22].

¹⁵⁰ Kas yra Rytų partnerystė? Europos Vadovų Taryba. Europos Sąjungos Taryba. Prieiga internete: <<https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/eastern-partnership/>> [žiūrėta 2019-02-22].

tokio pobūdžio ataskaita buvo pateikta 2017 m., o 2018 m. buvo pateiktas jos atnaujinimas, kuriame buvo apžvelgiama pasiekta pažanga. Šis dokumentas nustato, kad reaguodama į hibridines grėsmes, Europos Sąjunga pagrindinį dėmesį skiria situacijos suvokimui, atsparumo ir reagavimo priemonių stiprinimui. Taip pat ypatingais prioritetais yra laikomi kritinės infrastruktūros (transporto, komunikacijų, energijos ir finansų) saugumas bei atsparumas hibridiniams pavojams. Yra konstatuojama, kad atsakai į hibridines grėsmes yra svarbūs vieningi ES valstybių ir ES institucijų veiksmai ir jų koordinavimas. Pradinėje ataskaitoje buvo išskirti 22 veiksmai, užtikrinantys reagavimą į hibridines grėsmes. 2018 m. ataskaitoje buvo įvertintas šių priemonių veiksmingumas ir konstatuota, kad buvo pasiekta pažanga prioritetinių veiksmų srityse: situacijos suvokimo gerinimas, atsparumo stiprinimas, gebėjimas užtikrinti reagavimą į krizes ir vykdyti jų prevenciją stiprinimas bei sąveikos su NATO tobulinimas¹⁵¹.

Kaip jau buvo pastebėta, Rusija savo hibridinio karo strategijoje naudoja itin platų poveikio priemonių spektrą, kuris, be karinės jėgos, apima ekonominio ir informacinio poveikio priemones. Todėl labai svarbi tampa Europos Sąjungos iniciatyva 2017 m. Helsinkyje (Suomija) įsteigti Europos kovos su mišriomis (hibridinėmis) grėsmėmis kompetencijos centras. Šis centras, įkurtas Baltijos regione, atsidūrė konfrontacijos su Rusija priešakyje, sudarys galimybę Šiaurės ir Baltijos šalims, Lenkijai aktualizuoti kovos su mišriomis grėsmėmis tematiką platesniame kontekste bei atkreipti dėmesį į Baltijos jūros regiono saugumo iššūkius, tarp kurių – Rusijos informacinis karas, kibernetinis saugumas, kritinės infrastruktūros apsauga, energetinis saugumas ir kt.¹⁵². Prie centro įkūrimo prisidėjo Suomijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos, Švedijos, Norvegijos, Lenkijos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės, JAV, Prancūzijos, Ispanijos vyriausybės. Tokios reagavimo priemonės yra labai svarbios, vertinant Rusijos vykdomą informacinio karo kampaniją, kurios tikslas yra sau palankių įvykių interpretavimo skleidimas bei tendencingo požiūrio į jai reikšmingus istorijos faktus ir dabartinių įvykių formavimas. Kokią grėsmę gali sukelti tokie procesai puikiai iliustruoja 2007 m. „bronzinės nakties“ įvykiai Taline, kai palaidotų sovietinių karių palaikų perkėlimas iš miesto centro į Karių kapines buvo operatyviai ir veiksmingai išnaudotas Rusijos. Su jos palaikymu buvo išprovokuotos rusakalbių gyventojų riaušės, taip pat prieš Estijos valstybės ir komercinių institucijų kompiuterinius tinklus buvo vykdomos kibernetinės atakos¹⁵³. Kalbėdamas apie ES kompetencijos centro vaidmenį savo interviu dienraščiui „Lietuvos žinios“, ambasadorius Eitvydas

¹⁵¹ Joint Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response, JOIN (2018) 14/2 final., p. 1. Prieiga internete: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_report_on_the_implementation_of_the_joint_framework_on_countering_hybrid_threats_from_july_2017_to_june_2018.pdf> [žiūrėta 2019-02-25].

¹⁵² Helsinkyje oficialiai atidarytas Europos kovos su mišriomis grėsmėmis kompetencijos centras (2017). Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Prieiga internete: <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/helsinkyje-oficialiai-atidarytas-europos-kovos-su-misriomis-gresmemis-kompetencijos-centras-1>> [žiūrėta 2019-02-25].

¹⁵³ Denisenko, V. (2009). Dveji metai po „bronzinės nakties“. GeoPolitika. Prieiga internete: <<http://geopolitika.lt/?artc=3329>> [žiūrėta 2019-02-25].

Bajarūnas pažymėjo, jog „<.> tokio Kompetencijų centro atsiradimas atskleidžia, kokios yra grėsmės. Daromos studijos, kaip atpažinti hibridines grėsmes ir su jomis kovoti, kalbama apie pareigūnų mokymus, bendras pratybas. Prasidėjo didelis darbas, kurio rezultatas turėtų būti daugiau supratimo tarp šalių narių“¹⁵⁴.

Kaip buvo pastebėta, hibridinės grėsmės gali būtų nutaikytos į kibernetinę, finansų, energetinę, transporto ir kitą kritinę infrastruktūrą. Todėl yra svarbu tiksliai apibūdinti kritinės infrastruktūros definiciją. ES direktyva 2008/114/EC apibūdina kritinę infrastruktūrą, kaip vienos iš ES valstybių narių infrastruktūrą, kurios pažeidimas gali reikšmingai paveikti mažiausiai dvi ES valstybes. Pastaruoju metu stebimi įvykiai, kai buvo vykdomi kibernetiniai išpuoliai prieš Švedijos skrydžių valdymo sistemą arba Vokietijos Federacinės Respublikos Parlamento informacinę sistemą¹⁵⁵, aiškiai demonstruoja, kad rimta žala kritiškai svarbiai infrastruktūrai gali būti padaryta taikos metu, kai nėra pažeidžiamos valstybių sienos ir nustatyti išpuolių šaltinį ne visada įmanoma. Siekiant mažinti tokio pobūdžio rizikas, Europos Sąjunga įgyvendina platų priemonių spektrą, stiprinant gebėjimus efektyviai vykdyti tokio pobūdžio grėsmių prevenciją, užtikrinti parengtumą ir reagavimą. Nuo 2007 m. Europos Sąjungos mastu buvo skirtas finansavimas 125 projektams, kurių pagrindinis tikslas buvo sukurti rizikų vertinimo metodikas, analizuoti sąveikos galimybes bei vykdyti bendrus reagavimo į krizes mokymus ir pratybas¹⁵⁶.

Kurdama tokį platų bendrų veiksmų tinklą, Europos Sąjunga siunčia aiškų ženklą, koks didelis dėmesys yra skiriamas hibridinėms grėsmėms ir bando užtikrinti, kad visos valstybės narės suvoktų pavojus, kuriuos kelia hibridinių grėsmių skverbimasis per valstybių sienas, išprovokuojant sunkiai nuspėjamą grandininę reakciją ir nuo kurių pavienės valstybės nėra pajėgios apsisaugoti, nes efektyviam atsakui yra būtinas kompleksinių ir visapusiškų priemonių taikymas¹⁵⁷.

Taigi Europos Sąjungos vaidmuo, formuojant atsaką į Rusijos hibridines grėsmes, yra svarbus. Yra kritiškai svarbus jos indėlis, reaguojant į Rusijos skleidžiamą propagandą, siekiant naudoti ekonominius svertus kaip hibridinės politikos įrankį stiprinant kritinės infrastruktūros atsparumą hibridinėms grėsmėms. Europos Sąjungos minkštosios galios leido veiksmingai apriboti Rusijos

¹⁵⁴ Pakalნიენė, E. Kaip apsiginti nuo hibridinio karo grėsmių? (II dalis). Dienraštis „Lietuvos žinios“. Prieiga internete: <<https://www.lzinios.lt/Lietuva/kaip-apsiginti-nuo-hibridinio-karo-gresmiu-ii-dalis-/260260>> [žiūrėta 2019-02-25].

¹⁵⁵ Fägersten, B. Forward Resilience in the Age of Hybrid Threats: The Role of European Intelligence. Prieiga internete: <<https://archive.transatlanticrelations.org/wp-content/uploads/2017/02/resilience-forward-book-fagersten-final-version.pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].

¹⁵⁶ The European Programme for Critical Infrastructure Protection (EPCIP). European Commission DG Migration & Home Affairs. Prieiga internete: <<https://www.securityresearch-cou.eu/sites/default/files/Maciej%20%20Kuczynski%20.pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].

¹⁵⁷ Cirdei, A., Ispas, L. (2017). Possible answer of the European Union to hybrid threats. Scientific Bulletin, vol. XXII, no 2(44), p. 73–75. Prieiga internete: <<https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/bsaft.2017.22.issue-2/bsaft-2017-0009/bsaft-2017-0009.pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].

ambicijas postsovietinėje erdvėje, o taikomos ekonominės sankcijos sumažino jos potencialą plėsti agresiją Ukrainoje.

3.2 NATO ir hibridinės grėsmės

Po Šaltojo karo pabaigos ir vykusios NATO plėtros, priimant į Aljansą naujas nares, susiklostė paradoksali situacija. Atrodo, minėti procesai turėjo dar labiau sustiprinti šią organizaciją, tačiau pradėjo vyrauti priešingos tendencijos. Daugelis naujų Aljanso narių pasirinko „už pravažiavimą nemokančių pakeleivių“ (angl. *free rider*) vaidmenį, skiriant nepakankamą finansavimą gynybai. Tuo pat metu senosios NATO narės taip pat skubėjo pasinaudoti taikos dividendais, drastiškai mažindamos savo kritinius karinius pajėgumus. Aljanso vadovavimo ir valdymo struktūra bei šalių narių kariniai pajėgumai buvo sparčiai perorientuojami veikti konfliktuose, kur dalyvavo nebe tolygūs varžovai, o sukarintos grupuotės, sukilėliai ir kitos nereguliosios pajėgos.

Taigi netikėta ir žaibiškai įvykdyta Krymo aneksija ir prasidėjęs hibridinis karas Rytų Ukrainoje sukėlė pavojingą situaciją. Tapo akivaizdu, kad NATO atgrasymo faktorius nesuveikė ir neužkardino kelio Rusijos veiksmams. Tai galėjo paskatinti Rusijos politinę ir karinę vadovybę imtis analogiškų veiksmų vienoje iš rytiniame NATO flange esančių šalių narių, pasiremiant siekiais apsaugoti rusakalbes tautines mažumas¹⁵⁸. Jeigu Rusijai pavyktų sėkmingai aneksuoti vienos iš NATO narių teritoriją, ir Aljansas nesiryžtų inicijuoti 5-ojo Vašingtono sutarties straipsnio aktyvavimo, tai iš pamatų pakirstų pasitikėjimą šia organizacija ir paskatintų Rusiją naujoms pavojingoms avantiūroms, kurios dar labiau išbalansuotų ne tik Europos, bet ir globaliąją saugumo sistemą. Anot generolo Kerčio Skaparročio (angl. *Curtis Skaparrotti*), tuometinio NATO pajėgų Europoje vyriausiojo vado, Rusija gali bet kada pakartoti veiksmus, kurių jie ėmėsi Kryme „jeigu ji matys tokią galimybę ir tokių žingsnių suteikiama nauda atsvers galimus nuostolius“¹⁵⁹.

Visa tai paskatino kardinalią NATO transformaciją, kuri prasidėjo nedelsiant po Rusijos veiksmų Ukrainoje. Kaip pastebėjo NATO generalinis sekretorius Jensas Stoltenbergas, „hibridinis karas yra tarsi tamsusis mūsų (NATO) visapusio požiūrio atspindis. Mes (NATO nariai) kompleksiskai taikome karines ir nekarines priemones, siekdami stabilizuoti situaciją valstybėse. Kiti (oponentai) šias priemones naudoja šalių destabilizavimui. Tad NATO turi būti pasirengęs tinkamai reaguoti į bet kurią naujosios tikrovės grėsmę, nepriklausomai nuo jos šaltinio. Tai reiškia, kad mes turime skirti reikiamą dėmesį pasirengimui hibridiniam karui, atgrasymui ir – jeigu reikės

¹⁵⁸ Buckley, E. ir Pascu, I. (2015). NATO's Article 5 and Russian Hybrid Warfare. Atlantic Council. Prieiga internete: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-s-article-5-and-russian-hybrid-warfare> [žiūrėta 2019-07-27].

¹⁵⁹ Cranny-Evans, S. (2018). NATO announces plans to counter Russian hybrid warfare. Jane's Defence Weekly. Prieiga internete: <https://www.janes.com/article/83503/nato-announces-plans-to-counter-russian-hybrid-warfare> [žiūrėta 2019-07-27].

– gynybai¹⁶⁰. Toks požiūris taip pat atsispindi NATO transformacijos strateginės vadavietės (angl. *Allied Command Transformation*) pranešime „Įvairūs ateities projektai. Judant link 2030 metų“, kuris buvo parengtas 2009 m. jau pasibaigus Rusijos agresijai Gruzijoje. Jame buvo identifikuotas poreikis Aljansui deramai adaptuotis prie hibridinių grėsmių. Buvo numatoma, kad NATO oponentai taikys kovos priemones, kurios <...> pagal savo prigimtį yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir nenuspėjamos, savyje sujungiančios nereguliarios kovos, terorizmo ir organizuoto nusikalstamumo elementus. Oponentai taip pat taikys psichologinio poveikio metodus, pasitelkiant žiniasklaidą, siekiant transformuoti arba nustumti į paraštes liberalizmo ir laisvosios rinkos vertybes ir idėjas, kurios yra būdingos Aljansui priklausančioms valstybėms¹⁶¹. Reikia atkreipti dėmesį, kad šiame pranešime Rusija dar nebuvo tiesiogiai įvardijama kaip hibridinio karo grėsmės šaltinis, o apie minėtų grėsmių šaltinius bandoma kalbėti gan aptakiai ir hipotetiškai. Įvykiai Ukrainoje privertė kardinaliai pakeisti NATO poziciją Rusijos atžvilgiu ir sugriežtinti savo retoriką. Apie tai byloja buvusio NATO pajėgų Europoje vyriausiojo vado Europoje generolo K. Skaparočio atsakymas žurnalistams 2018 m. NATO karinio komiteto posėdžio Varšuvoje metu. Generolas teigė, kad „Rusija jau tapo varžovu, kuris agresyviai veikia įvairiose srityse, tačiau neperžengiant karo slenksčio. Rusija pasitelkia kibernetines priemones, socialinę mediją, dezinformacijos kampanijas ir kariuomenės pratybas, skirtas kaimyninių šalių įbauginimui. Rusijos neteisėta Krymo aneksija 2014 m. ir jos veiksmai Rytų Ukrainoje rodo jos pasiryžimą tęsti kaimyninių šalių bauginimą“¹⁶². Galime pastebėti, kad, nors grėsmių pobūdis iš esmės nepasikeitė, pagaliau buvo identifikuotas ir nedviprasmiškai įvardytas hibridinio karo grėsmių šaltinis. Tai galima laikyti savotišku saugumizavimo aktu, kai yra aiškiai įvardijamas grėsmės šaltinis ir tai pradeda daryti įtaką saugumo politikos darbotvarkės formavimui ir jos įgyvendinimo procesams. Taigi matome, kad NATO politinės ir karinės vadovybės diskurse hibridinio karo grėsmės atsispindėjo gan ilgą laiką ir buvo objektyviai įvertintos, tačiau praktiniai žingsniai, reaguojant į minėtas grėsmes, atsirado tik prasidėjus hibridiniam karui Ukrainoje.

Siekiant užtikrinti deramą atsaką į Rusijos keliamas hibridines grėsmes buvo būtina numatyti išsamų priemonių ir jų įgyvendinimo planą. Pirmas toks žingsnis buvo padarytas NATO viršūnių susitikimo Velse 2014 m. rugsėjo mėn. metu. Susitikimo išvakarėse vykusios spaudos

¹⁶⁰ Keynote Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Opening of the NATO Transformation Seminar (2015) North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete:

<http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm> [žiūrėta: 2019-01-15].

¹⁶¹ Multiple Future Projects. Navigating Towards 2030 (2009). Norfolk: Allied Command Transformation, p. 6–8. Prieiga internete: https://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf [žiūrėta: 2019-01-15].

¹⁶² Garamone, J. (2018). NATO Moves to Combat Russian Hybrid Warfare. US Department of Defense Prieiga internete: <<https://dod.defense.gov/News/Article/Article/1649146/nato-moves-to-combat-russian-hybrid-warfare>> [žiūrėta 2019-01-15].

konferencijos metu tuometinis NATO generalinis sekretorius Andersas Foghas Rasmussenas taip apibūdino šio susitikimo kertinius tikslus: „Mes priimsime gynybinių veiksmų planą (angl. *Readiness Action Plan – RAP*), kurio tikslas – pagerinti mūsų gebėjimus veikti greitai, jei prireiktų apginti mūsų sąjungininkus. Insimės veiksmų pakeisti mažėjančių išlaidų gynybai tendenciją. Insimės veiksmų sustiprinti bendradarbiavimą su Ukraina ir kitais partneriais“. Anot A. F. Rasmusseno, šis susitikimas turėjo tapti svarbia priemone, formuojant NATO ateities pamatus ir stiprinant Aljanso narių solidarumą, reaguojant į Rusijos keliamas ir kito pobūdžio grėsmes¹⁶³. Visi minėti siekiai atsispindėjo šio susitikimo metu patvirtintoje deklaracijoje, kurioje buvo konstatuota, kad Aljansui yra būtina gebėti efektyviai reaguoti į specifinius iššūkius, kurie yra susiję su hibridinio karo grėsmėmis. Tam tikslui buvo numatyta visa eilė priemonių ir procedūrų, kurios apėmė strateginę komunikaciją, pratybų scenarijų tobulinimą, siekiant, kad jie būtų geriau priderinti prie hibridinio karo grėsmių pobūdžio¹⁶⁴.

Taigi, kaip matome, formuojant NATO atsaką į hibridines grėsmes buvo įvertintas jų kompleksinis pobūdis. Kaip vieną iš tokių pavyzdžių galima pateikti Strateginių komunikacijų NATO kompetencijos centro steigimą Latvijoje 2014 m. Pagrindinis šio centro tikslas yra formuoti alternatyvų naratyvą, kuris atsvertų Rusijos skleidžiamą propagandą ir dezinformaciją¹⁶⁵. Vertinant ilgalaikę Latvijos ir kitų Baltijos šalių patirtį, reaguojant į Rusijos informacinius išpuolius, tokio centro atsiradimas turėjo ženkliai prisidėti prie Aljanso atsparumo šiai grėsmei.

Kalbant apie gynybinių veiksmų planą, reikia pažymėti, kad pagrindinis jo tikslas yra užtikrinti greitą reagavimą į naujas grėsmes NATO rytiniame ir pietiniame flanguose¹⁶⁶. Tai yra ypač aktualu Baltijos ir Juodosios jūros regionų šalims, nes Rusijos konfrontaciniai žingsniai ir nuolatinis įtampos eskalavimas kelia nuolatinę įtampą minėtuose regionuose, tad savalaikės reagavimo ir atgrasymo priemonės yra būtinos. Minėtas planas susideda iš trumpalaikių ir ilgalaikių priemonių. Jis suteikia galimybę pritaikyti NATO šalių pajėgumus ir Aljanso vadovavimo ir valdymo struktūrą situacijoms, kai būtina nedelsiant reaguoti į išskylančias netikėtas grėsmes¹⁶⁷. Viena iš labiausiai matomų tokio pobūdžio priemonių yra labai aukštos parengties jungtinės

¹⁶³ Gapšys, J. (2014). Rasmussenas: susitikimas Velse suformuos ateities NATO. Verslo žinios. Prieiga internete: <<https://www.vz.lt/archive/article/2014/9/4/rasmussenas-susitikimas-velse-suformuos-ateities-nato>> [žiūrėta 2019-07-31].

¹⁶⁴ Wales Summit Declaration (2014). North Atlantic Treaty Organisation. 13 pastraipa. Prieiga internete: <https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm> [žiūrėta 2019 m. liepos 31 d.].

¹⁶⁵ Seven Allies Establish NATO's Strategic Communications Center of Excellence in Latvia (2014). Atlantic Council. Prieiga internete: <<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/seven-allies-establish-nato-s-strategic-communications-center-of-excellence-in-latvia>> [žiūrėta 2019-07-31].

¹⁶⁶ Kremidas-Courtney, C. (2019). Hybrid Warfare: The Comprehensive Approach In The Offense. Strategy International. Prieiga internete: <<https://strategyinternational.org/hybrid-warfare-the-comprehensive-approach-in-the-offense/>> [žiūrėta 2019-07-31].

¹⁶⁷ Readiness Action Plan (2017). North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete: <http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_119353.htm> [žiūrėta 2019-07-31].

užduoties pajėgos (angl. *Very High Readiness Joint Task Force – VJTF*). Šių pajėgų sudėtyje yra apie 5 tūkst. karių ir, esant poreikiui, jos yra pasirengusios persidislokuoti į vienos iš NATO šalių teritoriją per 48 valandas¹⁶⁸. Žinoma, tai sąlyginai nedidelis maždaug brigados dydžio pajėgumas, kuris negali užtikrinti efektyvią gynybą plataus masto konflikto metu. Tačiau tai yra svarbi priemonė, kuri gali užtikrinti lankstų ir greitą atsaką, jeigu Rusija pabandytų pradėti hibridinį karą vienos iš NATO šalių teritorijoje. Reikalui esant šias pajėgas papildytų NATO reagavimo pajėgos, kurių sudėtyje yra iki 30 tūkst. karių. Be sausumos greito reagavimo komponento buvo nuspręsta suaktyvinti NATO jūrinių nuolatinės parengties grupių veiklą ir tęsti oro policijos misiją Baltijos šalyse, stiprinti tarptautinio Šiaurės Rytų korpuso štabą Lenkijoje, taip prisidedant prie NATO užtikrinimo priemonių. Taip pat buvo nuspręsta steigti NATO pajėgų integracijos vienetus (angl. *NATO Force Intergration Units – NFIU*) Baltijos šalyse, Lenkijoje, Bulgarijoje ir Rumunijoje, kurie turėtų užtikrinti geresnę NATO pajėgų integraciją ir sąveiką su šių šalių ginkluotosiomis pajėgomis¹⁶⁹. Tokius žingsnius galime vertinti kaip tikrai kompleksinį ir jungtinį pagal savo pobūdį atsaką, kuris suteikė Aljansui galimybę reaguoti į Rusijos veiksmus visose dimensijose – sausumoje, ore ir jūroje.

Kaip pastebima Karališkojo tarptautinių santykių instituto „Chatham House“ konferencijos santraukoje, be greito ir lankstaus reagavimo į Rusijos keliamas hibridines grėsmes ypatingą vaidmenį įgijo konvencinis ir branduolinis atgrasymas, nes tai yra efektyvi priemonė, galinti sustabdyti Rusiją nuo bandymų inicijuoti hibridinį konfliktą vienoje iš NATO šalių. Tam tikslui yra būtina atgaivinti kritinius kovinius pajėgumus, skiriant adekvatų finansavimą gynybai¹⁷⁰.

Taigi Velso NATO valstybių viršūnių susitikimas suformavo esminius principus, kurie turėjo nulemti Aljanso adaptaciją prie naujos saugumo situacijos ir išvystyti gebėjimą reaguoti į hibridinio pobūdžio grėsmes.

Savo kalboje 2015 m. vykusio NATO transformacijos seminaro atidarymo metu Aljanso generalinis sekretorius Jensas Stoltenbergas pažymėjo, kad NATO turi gebėti sėkmingai susidoroti su naujos saugumo situacijos iššūkiais. Tai reiškia, kad Aljansas turi būti pasirengęs tinkamai pasiruošti reagavimui į hibridinio pobūdžio grėsmes, atgrasyti ir, reikalui esant, apsiginti nuo tokių grėsmių. Kaip pagrindinius prioritetus, įgyvendinant šiuos tikslus, jis išskyrė visapusiško situacijos

¹⁶⁸ Readiness Action Plan (2017). North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_119353.htm [žiūrėta 2019-07-31].

¹⁶⁹ Ten pat.

¹⁷⁰ Implementing the NATO Wales Summit: From Strategy to Action (2014). Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Prieiga internete: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20141030NATOWalesSummit.pdf [žiūrėta 2019-07-31].

suvokimo ir visapusiško atsako į hibridines grėsmes svarbą¹⁷¹. Panašios nuomonės laikosi ir buvęs JAV sausumos pajėgų Europoje vadas generolas leitenantas Benas Hodžesas, kuris pabrėžė efektyvios sąveikos tarp sąjungininkų svarbą apsieičiant kritine žvalgybine informacija ir vykdant įvairiapusį Rusijos atgrasymą Baltijos ir Juodosios jūros regionuose¹⁷². Kaip veiksmingą praktinį žingsnį įgyvendinant šiuos tikslus, galima laikyti Jungtinio žvalgybos ir saugumo padalinio steigimą NATO vadavietėje, siekiant gerinti apsieitimo žvalgybine informacija koordinavimą ir tobulinti situacijos suvokimą, taip prisidedant prie savalaikio reagavimą į hibridines grėsmes¹⁷³.

2016 m. Varšuvoje vykusio NATO valstybių viršūnių susitikimo darbotvarkė taip pat buvo sufokusuota į reagavimą į hibridinio pobūdžio grėsmes ir atspindėjo bei dar labiau išplėtė ankstesnio viršūnių susitikimo gaires. Tai galima vertinti kaip teigiamą požymį, bylojantį apie Aljanso politinių ir karinių lyderių nuoseklumą ir objektyvų grėsmių suvokimą, nes po dvejų metų, praėjusių po ankstesnio NATO viršūnių susitikimo, Rusija nesiėmė veiksmų stabdant hibridinį karą Rytų Ukrainoje arba gražinant aneksuotą Krymo pusiasalį.

Minėto susitikimo metu buvo patvirtinta NATO strategija ir veiksmų įgyvendinimo planas, kuris turėjo nustatyti esminius reagavimo į hibridines grėsmes principus ir mechanizmus. Vadovaujantis šia strategija, pagrindinė atsakomybė už reagavimą į hibridinį pavojų arba išpuolį yra valstybės, patyrusios tokio pobūdžio užpuolimą, kompetencijoje. Aljansas turi būti pasiruošęs suteikti reikiamą paramą bet kurioje hibridinio konflikto fazėje. Taip pat yra pažymima, kad hibridinis karas priklauso grėsmių kategorijai, reagavimui į kurią gali būti panaudotas kolektyvinės gynybos principas, pritaikant Vašingtono sutarties 5-ąjį straipsnį¹⁷⁴.

Taip pat šio susitikimo metu buvo priimtas sprendimas dėl NATO sustiprintų priešakinių pajėgų (angl. *Enhanced Forward Presence – EFP*) dislokavimo Lenkijoje ir Baltijos šalyse. Kiekvienoje iš šių šalių netrukus buvo dislokuotas bataliono dydžio NATO valstybių karių kontingentas, kuris sudarė bendrą kovinę grupę¹⁷⁵. Taip pat buvo sustiprintas pietrytinis flangas, skiriant papildomus pajėgumus Pietryčių tarptautinei divizijai Rumunijoje ir sustiprinant Bulgarijos

¹⁷¹ Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminar (2015). North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete:

<https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm> [žiūrėta 2019-08-08].

¹⁷² Hodges, B. (2019). Adapting to the Russian Way of Warfare. Per Concordiam. Journal of European Security and Defense Issues, vol 9, issue 3, p. 49.

¹⁷³ Adapting NATO intelligence in support of “One NATO” (2017). NATO review magazine. Prieiga internete: <<https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/adapting-nato-intelligence-in-support-of-one-nato-security-military-terrorism/EN/index.htm>> [žiūrėta 2019-08-08].

¹⁷⁴ Maronkova, B. (2018). NATO in the New Hybrid Warfare Environment. Ukraine Analytica. Prieiga internete: <<http://ukraine-analytica.org/nato-in-the-new-hybrid-warfare-environment/>> [žiūrėta 2019-08-08].

¹⁷⁵ Gudavičius, S. (2016). NATO sprendimas: batalionai Lietuvoje ir kaimynėse valstybėse. Verslo žinios. Prieiga internete: <<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/politika/2016/07/08/nato-sprendimas-batalionai-lietuvoje-ir-kaimynese-valstybese>> [žiūrėta 2019-08-08].

ir Rumunijos oro gynybos pajėgumus¹⁷⁶. Tokį karinių priemonių kompleksą galima vertinti kaip logišką ankstesnių iniciatyvą tąsą, kuri prisidėjo prie veiksmingo Rusijos karinio atgrasymo Baltijos ir Juodosios jūrų regionuose. Priešakinių pajėgų buvimas Baltijos valstybėse stipriai apribojo netgi hipotetines Rusijos galimybes pradėti hibridinį karą, pritaikant Ukrainoje išbandytą strategiją. Taip pat šias kovines grupes galima vertinti kaip veiksmingą faktorių, padidinantį labai aukštos parengties jungtinės užduoties pajėgų efektyvumą karinio konflikto atveju.

Tarp kitų svarbių priemonių, skirtų reagavimui į hibridinius pavojus, reikia paminėti sprendimą skirti ypatingą dėmesį kibernetinei gynybai ir pripažinti kibernetinę erdvę kaip vieną iš galimų operacinių terpių. Taip pat NATO narės buvo paragintos stiprinti kibernetinį saugumą, stiprinant kibernetinės infrastruktūros atsparumą¹⁷⁷. Kadangi kibernetinės atakos yra neatsiejama Rusijos hibridinės strategijos dalis, toks žingsnis prisideda prie bendro efektyvumo, reaguojant į hibridines grėsmes. Kiti reikšmingi sprendimai yra susiję su NATO pratybų programos tobulinimu, numatant poreikį į pagrindinius NATO pratybų planus įtraukti hibridinio karo scenarijus. Taip pat buvo nuspręsta stiprinti valstybių gebėjimą reaguoti į hibridines grėsmes, tobulinant kritines infrastruktūros apsaugą, teikti civilinių institucijų paramą kariuomenei, užtikrinti nepertraukiamą valdžios institucijų funkcionavimą krizės metu, tokiu būdu prisidedant prie bendro atsparumo hibridinėms grėsmėms¹⁷⁸. Toks platus reagavimo į hibridines grėsmes spektras yra aiškus įrodymas, kad NATO sugebėjo greitai ir lanksčiai prisitaikyti prie naujos saugumo situacijos, taikant visapusio požiūrio į konfliktus principus ir neapsiribojant atsaku vien į tradicines karines grėsmes.

Rusijos keliamos hibridinės grėsmės šiuo metu užima svarbią vietą NATO darbotvarkėje. Siekiant atgrasyti Rusiją nuo siekių inicijuoti naujus hibridinius konfliktus NATO valstybių teritorijose, buvo imtasi efektyvių atgrasymo žingsnių, dislokuojant priešakines NATO pajėgas dalyje pietinių ir rytinių NATO valstybių. Kadangi Rusijai pastaruoju metu buvo būdingos greitos ir be išankstinio perspėjimo inicijuojamos karinės operacijos, NATO iniciatyva stiprinti aukštos parengties reagavimo pajėgas bei tobulinti žvalgybinius ir išankstinio perspėjimo pajėgumus yra svarbūs atsako į hibridines grėsmes elementai.

3.3 NATO ir ES bendradarbiavimas kovos su hibridinėmis grėsmėmis srityje

Gebėjimas efektyviai priešintis hibridinėms grėsmėms yra tiesiogiai susijęs su ES ir NATO išgyvenimu, nes šios organizacijos yra paremtos tam tikromis vertybėmis, kurios negali būti

¹⁷⁶ Boosting NATO's presence in the east and southeast (2019). North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm> [žiūrėta 2019-08-08].

¹⁷⁷ Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July (2016). North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm> [žiūrėta 2019-08-08].

¹⁷⁸ Ten pat.

paaugotos arba modifikuotos, kovojant už jų fizinį ir institucinį išgyvenimą¹⁷⁹. Hibridinio karo priemonės yra nukreiptos į pamatines ES ir NATO vertybes – demokratijos principus, taikų Europos valstybių sambūvį ir transatlantinę partnerystę. Pasitelkiant minėtas priemones, bandoma įvairiapusiškai silpninti ES valstybių solidarumą ir įkalti pleišta tarp jų ir JAV, tokiu būdu sugriaunant transatlantinį ryšį.

Kaip pastebima pranešime „Nauja ES ir NATO bendradarbiavimo era“, NATO ir ES turi veikti kartu, siekiant užtikrinti deramą reagavimą į hibridines grėsmes, nes veikdamos atskirai jos su tokiu iššūkiu negebės susidoroti. Ypač svarbus yra ES indėlis, nes šiai organizacijai yra būdingas labai platus kompetencijų spektras, formuojant įvairiapusišką atsaką į hibridines grėsmes¹⁸⁰. Pasak ES įgaliotinės bendrajai užsienio ir saugumo politikai F. Mogherini, NATO ir ES yra vienas kitą papildantys partneriai¹⁸¹. Vertinant tai, kad 22 Europos Sąjungos valstybės tuo pat metu yra ir NATO narės, dar labiau padidina bendradarbiavimo tarp šių organizacijų svarbą.

Esminiu žingsniu, užtikrinančiu ES ir NATO bendradarbiavimą, galima laikyti 2002 m. paskelbtą bendrą NATO ir ES deklaraciją „Dėl Europos saugumo ir gynybos politikos“. Tai yra rėminis dokumentas, įtvirtinantis strateginę partnerystę tarp abiejų organizacijų kovojant su kylančiais iššūkiais saugumui. Taip pat nuo 2016 m. vyksta intensyvus bendradarbiavimas tarp šių organizacijų, formuojant atsaką į hibridinio pobūdžio grėsmes saugumui. 2016 m. liepos mėn. Varšuvoje buvo pasirašyta jungtinė ES ir NATO deklaracija, kuri numatė bendradarbiavimo tarp šių organizacijų skatinimą¹⁸². Bendradarbiavimo kryptys turėjo apimti reagavimą į hibridines grėsmes, operacinį bendradarbiavimą (taip pat ir jūrų operacijų srityje), kibernetinį saugumą ir gynybą, gynybos pajėgumų vystymą, gynybos pramonės bendradarbiavimą ir pratybas¹⁸³. Vėliau, tų pačių metų gruodžio 6 d., tarp ES Tarybos ir NATO užsienio reikalų ministrų lygmenyje buvo patvirtintas konkrečių priemonių įgyvendinimo planas¹⁸⁴.

¹⁷⁹ Malksoo, M. (2018). Countering hybrid warfare as ontological security management: the emerging practices of the EU and NATO. Prieiga internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2018.1497984>> [žiūrėta 2019-02-27].

¹⁸⁰ Raik, K., Järvenpää, P. (2017). A New Era of EU-NATO Cooperation. How to Make the Best of a Marriage of Necessity. Talin: International centre for defence and security. Prieiga internete: <https://www.ceas-serbia.org/images/banners/ICDS_Report_A_New_Era_in_NATO-EU_Cooperation.pdf> [žiūrėta 2019-02-27].

¹⁸¹ EU-NATO: A Clear Win-Win Cooperation (2018). Atlantic Treaty Association. Prieiga internete: <<http://www.atahq.org/2018/08/eu-nato-clear-win-win-cooperation/%20pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].

¹⁸² NATO aukščiausiojo lygio susitikimas, Varšuva, Lenkija, 2016 07 08–09. Europos Vadovų Taryba. Europos Sąjungos Taryba. Prieiga internete: <<https://www.consilium.europa.eu/lt/meetings/international-summit/2016/07/08-09/>> [žiūrėta 2019-02-27].

¹⁸³ Ten pat.

¹⁸⁴ EU-NATO Cooperation - FactSheet (2019). European External Action Service. Prieiga internete: <https://ceas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/28286/EU-NATO%20cooperation%20-%20Factsheets> [žiūrėta 2019-02-27].

Apie NATO ir ES bendradarbiavimo būtinybę byloja ir tas faktas, kad vertindami šiuo metu vykdomų ES tarptautines operacijų ir misijų – ES kovos su piratavimu operaciją „Atalanta“, ES karinę operaciją Viduržemio jūroje „EUNAVFOR MED operacija SOPHIA“, ES karinės mokymo misijas Malyje ir Centrinėje Afrikos Respublikoje¹⁸⁵ – pobūdį, galime konstatuoti, kad lyginant su NATO operacijomis ir misijomis, jos yra žemesnio intensyvumo ir nereikalauja kompleksinės vadovavimo ir valdymo struktūros bei pažangios ginkluotės naudojimo. Tokie riboti ES kariniai pajėgumai neleidžia užtikrinti efektyvaus potencialaus agresoriaus atgrasymo ir būtų akivaizdžiai nepakankami veiksmingo atsako į plataus masto ginkluotą agresiją užtikrinimui.

Straipsnyje „ES saugumo strategijoje – aiškus Lietuvos balsas“, profesorius Benediktas Juodka pastebi, kad „ES ir NATO turi plėtoti praktinį bendradarbiavimą hibridinių grėsmių, informacinio saugumo, strateginės komunikacijos ir kitose srityse. Ukrainos rytuose Rusijos naudojamas karo per tarpininkus (angl. *Proxies*) metodas kelia nerimą dėl galimo tokio scenarijaus pasikartojimo ir Baltijos regione. Globalioje strategijoje turi būti pabrėžiami bendros gynybos išsipareigojimai reaguojant ir į hibridines grėsmes, aiškiai įvardytos iš Rusijos kylančios tiek konvencinės, tiek nekonvencinės grėsmės“¹⁸⁶. Tokioje situacijoje itin svarbus tampa gebėjimas lanksčiai derinti klasikinio karinio atgrasymo priemones, kuriomis disponuoja NATO ir reagavimo į grėsmes, susijusias su neigiamu poveikiu visuomenei, propagandos skleidimu ir ekonominio spaudimo įrankių naudojimu, kur svarbesnis vaidmuo priklausys ES.

Svarbi NATO ir Europos sąveikos sfera yra susijusi su bendrų pratybų ir mokymų vykdymu. 2018 m. rugsėjo mėn. vykusio neformalaus Šiaurės Atlanto Tarybos ir ES Politinio ir Saugumo komiteto susitikimo metu buvo aptartas poreikis tęsti konsultacijas dėl reagavimo į grėsmes, susijusias su hibridiniais scenarijais. Taip pat buvo identifikuotas poreikis vykdyti bendrus ES ir NATO mokymus, į jų organizavimo procesą įtraukiant abiejų organizacijų kompetencijos centrus¹⁸⁷. Tai leistų užtikrinti efektyvią tarpinstitucinę sąveiką ir tuo pat metu identifikuoti problemines sritis, susijusias su bendru reagavimu į hibridines grėsmes.

Vis dažnėjančios kibernetinės atakos prieš ES ir NATO valstybes yra neatsiejama Rusijos hibridinės strategijos dalis. Todėl veiksmingas bendradarbiavimas tarp ES ir NATO yra ypač svarbus, formuojant atsaką į šio pobūdžio grėsmes. Kaip pastebi daktaras Antonio Missiroli, NATO

¹⁸⁵ Tarptautinės operacijos (misijos). Prieiga internete: <<https://karys.lt/apie-kariuomene/tarptautines-operacijos-misijos/39>> [žiūrėta 2019-02-27].

¹⁸⁶ Juodka, B. (2016). ES saugumo strategijoje – aiškus Lietuvos balsas. Dienraštis „15 minučių“. Prieiga internete: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/benediktas-juodka-es-saugumo-strategijoje-aiskus-lietuvos-balsas-18-610943> [žiūrėta 2019-02-28].

¹⁸⁷ Cooperating to counter hybrid threats (2018). Nato review magazine. Prieiga internete: <<https://www.nato.int/docu/review/2018/also-in-2018/cooperating-to-counter-hybrid-threats/EN/index.htm>> [žiūrėta 2019-02-28].

generalinio sekretoriaus pavaduotojas atsakingas už reagavimo į naujus iššūkius koordinavimą, abi organizacijos plėtoja glaudų bendradarbiavimą, susikoncentruodamos į apsikeitimą informacija, bendras kibernetinio saugumo pratybas ir mokymus bei bendradarbiavimą, rengiant personalą, atsakingą už kibernetinį saugumą¹⁸⁸. 2013 m. liepos mėn. Europos Sąjungos Taryba pateikė savo siūlymus dėl kibernetinio saugumo strategijos įgyvendinimo. Šiame dokumente yra pabrėžtas poreikis stiprinti ES ir NATO bendradarbiavimą ir nustatyti prioritetas šio bendradarbiavimo kryptis¹⁸⁹. Poreikis stiprinti ES kibernetinio saugumo pajėgumus ir toliau tobulinti sąveiką su tarptautiniais partneriais ir ypač su NATO buvo įtrauktas į ES kibernetinio saugumo rėminią dokumentą, kurį Europos Sąjungos Parlamentas patvirtino 2014 m. lapkričio mėn.

NATO ir ES pradėjo aktyviai vystyti reagavimo į hibridines grėsmes priemones tik po Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos ir hibridinio karo Rytų Ukrainoje pradžios, tad buvo prarasta nemažai vertingo laiko. Tuo pat metu Rusija nuolat tobulino hibridinio poveikio priemonių spektrą ir aktyviai jas taikė. Šių aplinkybių kontekste ES ir NATO bendradarbiavimas, užtikrinant visapusišką ir efektyvų atsaką į hibridinio pobūdžio grėsmes tampa svarbus ir būtinas, nes jis leidžia kompleksiskai panaudoti abiejų organizacijų bendrą potencialą, išvengiant naujai kuriamų pajėgumų, reagavimo mechanizmų ir priemonių dubliavimosi, išnaudojant šių organizacijų sąveikos efektą. Kaip tokios sąveikos veiksmingumo pavyzdį galima pateikti švelniosios ES galios panaudojimą, taikant platų ekonominių sankcijų Rusijos Federacijai paketą ir stiprinant Ukrainos demokratinį valdžios institutus bei stabilizuojant šios šalies ekonomiką. Tuo pat metu NATO užtikrina karinio pobūdžio atsaką, vykdant Rusijos atgrasymą bei prisidedant prie Ukrainos kariuomenės apginklavimo ir personalo apmokymo.

Galima konstatuoti, kad kompleksinis Rusijos keliamų hibridinių grėsmių pobūdis reikalauja analogiško kompleksinio atsako. Todėl bendradarbiavimas tarp NATO ir ES tampa kritiškai svarbus, nes šių organizacijų bendras potencialas leidžia lanksčiai ir veiksmingai reaguoti į visą grėsmių spektrą.

3.4 Lietuvos reakcija į hibridines grėsmes

Nors apie Rusijos keliamas hibridines grėsmes buvo kalbėta ilgą laiką, galima konstatuoti, kad Krymo aneksija ir hibridinis karas Rytų Ukrainoje tapo katalizatoriumi, kuris paskatino visą Vakarų pasaulį, o kartu ir Lietuvą, ieškoti atsako į minėtas grėsmes. Kai kurie hibridinio karo

¹⁸⁸ European Union and NATO work together to tackle growing cyber threats (2018). European External Action Service. Prieiga internete: <https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/55217/european-union-and-nato-work-together-tackle-growing-cyber-threats_en> [žiūrėta 2019-02-28].

¹⁸⁹Pawlak, P. (2017). Countering hybrid threats: EU-NATO cooperation. Members' Research Service, p. 5–6. Prieiga internete: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI\(2017\)599315_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI(2017)599315_EN.pdf)> [žiūrėta 2019-02-28].

elementai, būdingi latentinei hibridinio karo fazei buvo aktyviai taikomi dar iki hibridinio karo Ukrainoje pradžios, o jam prasidėjus, dar labiau suaktyvėjo. Kaip pastebėjo buvusi Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė, „Kremlius jau vykdo puolimą prieš Lietuvą, pasitelkdamas propagandą ir dezinformaciją“. Jos manymu, tokią propagandos kampaniją galima vertinti kaip savotišką įžangą, po kurios gali sekti karinė invazija¹⁹⁰.

Taigi Lietuvai reikėjo ieškoti greito ir efektyvaus atsako į Rusijos keliamas grėsmes. Kaip pastebėjo buvęs NATO pajėgų Europoje vyriausiasis vadas generolas K. Skaparotis, reaguojant į hibridinio pobūdžio grėsmes, kiekviena valstybė pasirenka savo veiksmų planą, nes kiekvienos šalies atveju egzistuoja skirtingi pažeidžiamumo aspektai, trūkumai ir pranašumai. Taip pat kiekvienoje šalyje Rusija gali turėti skirtingų interesų arba imtis skirtingų veiksmų¹⁹¹. Toks teiginys atspindi NATO hibridinės strategijos principus, kuris numato, kad kiekviena Aljanso valstybė yra atsakinga už pradinį atsaką į hibridines grėsmes. Todėl yra svarbu įvertinti, kokių priemonių buvo imtasi Lietuvoje, siekiant užtikrinti reagavimą į tokio pobūdžio grėsmes nacionaliniu mastu.

Lietuvos Respublikos narystė NATO ir ES yra reikšmingi faktoriai, didinantys atsparumą hibridinėms grėsmėms ir prisidedantys prie Rusijos atgrasymo nuo atviros karinės agresijos. Tačiau vertinant vis agresyvėjančią Rusijos elgseną pasaulio arenoje ir revizionistinę politiką postsovietinių valstybių atžvilgiu, Lietuvai buvo būtina visapusiškai stiprinti atsparumą hibridinėms grėsmėms. Vertinant hibridinių grėsmių kompleksiskumą, buvo svarbu užtikrinti kompleksiską atsaką, kuris apimtų kietojo ir švelniojo pobūdžio saugumo aspektus. Ne mažiau svarbu buvo tobulinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, nes tai yra viena iš esminių sąlygų, leidžiančių užtikrinti greitą, lankstų ir efektyvų atsaką į hibridines grėsmes ir nuolat besikeičiančią saugumo situaciją regione. Apie kompleksinį požiūrį į hibridines grėsmes byloja 2017 m. patvirtintas Nacionalinio saugumo strategijos pakeitimas, kuriame atsispindi platus grėsmių spektras, apimantis ne tik konvencines, bet ir hibridinio pobūdžio grėsmes¹⁹².

Kalbant apie karinį saugumą, yra svarbu įvertinti tai, kad eilę metų Lietuvos Kariuomenė kryptingai ruošėsi vykdyti ekspedicinio pobūdžio taikos įvedimo ir palaikymo operacijas, sąveikaujant su NATO ir ES sąjungininkais, tad teritorinei gynybai buvo skiriama sąlyginai mažai dėmesio. 2008 m. buvo panaikinta pradinė privalomoji karo tarnyba ir tai sumažino galimybę rengti kariuomenės rezervą, o prasidėjus ekonominei krizei buvo mažinamas Krašto apsaugos sistemos

¹⁹⁰ Maronkova, B. (2018). NATO in the New Hybrid Warfare Environment. Ukraine Analytica. Prieiga internete: <<http://ukraine-analytica.org/nato-in-the-new-hybrid-warfare-environment/>> [žiūrėta 2019-08-08].

¹⁹¹ Garamone, J. (2018). NATO Moves to Combat Russian Hybrid Warfare. US Department of Defense. Rasta: <<https://www.defense.gov/Newsroom/News/Article/Article/1649146/nato-moves-to-combat-russian-hybrid-warfare/>> [žiūrėta 2019-08-08].

¹⁹² Seimas patvirtino Nacionalinio saugumo strategiją (2017). Lietuvos Respublikos Seimas. Prieiga internete: <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=119&p_k=1&p_t=168480> [žiūrėta 2019-08-24].

finansavimas, kuris 2011 m. sudarė tik 0,8 procentus nuo šalies BVP¹⁹³ ir tai neigiamai veikė gynybos reformos ir krašto apsaugos sistemos plėtros tikslų įgyvendinimą¹⁹⁴. Įvykiai Ukrainoje kardinaliai pakeitė situaciją. 2014 m. kovo 29 d. buvo pasirašytas LR Seime atstovaujамų politinių partijų susitarimas dėl 2014–2020 m. Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių. Šis susitarimas numato krašto apsaugos finansavimo didinimą, siekiant, kad 2020 m. jos pasiektų 2 proc. BVP¹⁹⁵. Reikia pažymėti, kad šis siekis buvo įgyvendintas jau 2018 m., kada gynybos biudžetas peržengė 2 proc. ribą ir pasiekė 2.06 proc. šalies BVP¹⁹⁶. 2015 m. kovo 15 d. Seimas pritarė įstatymo pataisoms, kurios sudarė sąlygas atkurti privalomąją pradinę karinę tarnybą ir įpareigojo Vyriausybę parengti įstatymų bei poįstatyminių teisės aktų pakeitimus. Kaip teigiama šio dokumento aiškinamajame rašte, „geopolitinė situacija, nacionaliniam saugumui kylančios grėsmės bei būtinybė stiprinti Lietuvos gynybinius pajėgumus reikalauja ne tik visiškai sukomplektuoti Lietuvos kariuomenės vienetus, bet ir plėsti gynybinius pajėgumus formuojant parengtąjį kariuomenės personalo rezervą, gebantį veikti karinių vienetų sudėtyje ginkluotos agresijos atveju. Kariuomenė taikos metu turi būti parengta valstybės ginkluotai gynybai, užtikrinti jos sąveiką su NATO valstybių ginkluotosiomis pajėgomis“¹⁹⁷. Tai galima vertinti kaip esminį žingsnį, kryptingai stiprinantį šalies gynybinį potencialą, nes šaukimo atkūrimas leido per trumpą laiką pagerinti Kariuomenės dalinių personalo komplektavimą ir plėsti parengtąjį rezervą, kuris galėtų būti panaudotas ginkluotojo konflikto arba krizinės situacijos atveju. Taip pat toks politinių partijų solidarumas yra savotiška Rusijos atgrasymo priemonė, kuri aiškiai rodo valstybės ir visuomenės ryžtą visomis įmanomomis priemonėmis priešintis potencialiai agresijai.

Kaip parodė įvykiai Ukrainoje, hibridiniame kare Rusija gali naudoti karių be skiriamųjų ženklų grupes, kurios veikdamos šalies teritorijoje gali vykdyti diversijas, remti vietinę „penktąją koloną“. Veikdama tokiu būdu Rusija gali neigti savo tiesioginį dalyvavimą kariniame konflikte. Reaguojant į šią grėsmę, 2014 m. lapkričio mėn. Lietuvoje buvo inicijuotas Greitojo reagavimo pajėgų formavimas. Šias pajėgas sudaro dvi bataliono kovinės grupės, kuriose yra 700–800 karių: žvalgybos, ugnies paramos, kovinio aprūpinimo, oro gynybos, oro transportavimo, karo policijos,

¹⁹³ Ališauskas, R. (2017). Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga. Vilnius: KAM leidykla, p. 14.

¹⁹⁴ Krašto apsaugos ministro 2009–2014 m. gairės. KAM. Prieiga internete:

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:JOkmQWsKilcJ:kam.lt/download/8671/gaires_galutinis%2520variantas_05-28.doc+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt [žiūrėta 2019-08-24].

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos Seime atstovaujамų politinių partijų susitarimas dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių. Lietuvos Respublikos Seimas. Prieiga internete: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=16075&p_k=1 [žiūrėta 2019-08-24].

¹⁹⁶ Ališauskas, R. (2017). Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga. Vilnius: KAM leidykla, p. 14.

¹⁹⁷ Seimas penkeriems metams sugrąžino privalomąją pradinę karo tarnybą. 2015 m. kovo 19 d. pranešimas VIR. Prieiga internete: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15707&p_k=1&p_t=154380 [žiūrėta 2019-08-24].

medicininiai, inžineriniai ir kiti Lietuvos kariuomenės vienetai¹⁹⁸. Greitojo reagavimo pajėgos, sąveikaudamos su kitomis valstybės institucijomis – Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie VRM, policija – turi užtikrinti atsaką į grėsmes, priskirtinomis pilkosios zonos grėsmių kategorijai: tautinių mažumų kurstymą, įvairias provokacijas, nesankcionuotus valstybės sienos kirtimus¹⁹⁹. 2016 m. vasarį surengtas pratybas „Tvirtas atsakas“ galima vertinti kaip pirmą kompleksinį Greitojo reagavimo pajėgų ir jų sąveikos su kitomis valstybės žinybomis ir vietos savivaldos institucijomis praktinio efektyvumo vertinimą. Minėtu pratybų metu Lietuvos kariuomenės kariai kartu su Molėtų r. savivaldybės, Policijos departamento, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamento, Viešojo saugumo tarnybos atstovais treniravosi, siekdami, kad, pagal pratybų scenarijų, būtų neutralizuotos neteisėtos ginkluotos grupuotės aktyvuotoje karinių operacijų teritorijoje²⁰⁰. Kaip pratybų scenarijaus pagrindas buvo naudojama tipinė situacija, su kuria buvo susidurta hibridinio karo Ukrainoje metu, ir tai leido praktikoje įvertinti reagavimo į hibridines grėsmes planų ir priemonių efektyvumą, identifikuojant problemines ir tobulintinas sritis.

Svarbus faktorius, lemiantis greitą ir efektyvą reagavimą į hibridines grėsmes, yra aiškiai reglamentuotas ir nuolat tobulinamas tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Kaip savo straipsnyje „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“ rašo E. Bajarūnas ir V. Keršauskas, formuojant efektyvą atsaką į hibridines grėsmes valstybės mastu yra svarbu suvokti šalies pasirengimą reaguoti į hibridines grėsmes kaip visumą, užtikrinant bendrą tarpžinybinį supratimą, rengiant nacionalinės teisės aktus ir vykdant politikos planavimą taip, kad būtų aiškiai apibrėžtos hibridinės grėsmės²⁰¹. Kaip labai svarbų žingsnį užtikrinant tokio pobūdžio tarpžinybinį koordinavimą, galima įvardyti Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo ir jį lydinčių įstatymų pakeitimų pasirašymą, kuris įvyko 2019 m. birželio mėn. Kaip teigiama LR Vyriausybė pranešime spaudai, minėti įstatyminiai aktai leido suformuoti pagrindą prie šiandienos saugumo aplinkos iššūkių labiau pritaikyto integruoto tarpinstitucinio hibridinių grėsmių prevencijos ir krizių valdymo mechanizmo sukūrimui²⁰². Nemažai dėmesio yra skiriama hibridinių grėsmių stebėsenai ir analizei, užtikrinant koordinuotą informacijos rinkimą. Tai yra labai

¹⁹⁸ Pancerovas, D. (2014). Greitojo reagavimo pajėgos – Lietuvos kariuomenės kardas prieš hibridinį karą. Dienraštis „15 minučių“. Prieiga internete: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/karo-zona/pirmasis-zvilgsnis-i-nauja-lietuvos-ginkla-kuris-sulauzytu-rusiska-hibridinio-karo-masina-784-466530>> [žiūrėta 2019-08-24].

¹⁹⁹ Lietuvos atsakas į naujas grėsmes: kuriamos greitojo reagavimo pajėgos (2014). BNS, LRT radijo laida „Lietuvos diena“, LRT.lt. Prieiga internete: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/70657/lietuvos-atsakas-i-naujas-gresmes-kuriamos-greitojo-reagavimo-pajegos>> [žiūrėta 2019-08-24].

²⁰⁰ Baigėsi Sausumos pajėgų pratybos „Tvirtas atsakas 2016“ (2016). LRT .lt. Prieiga internete: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/128433/baigesi-sausumos-pajegu-pratybos-tvirtas-atsakas-2016>> [žiūrėta 2019-09-03].

²⁰¹ Keršauskas, V., Bajarūnas, E. (2018). Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018, t. 16. Vilnius. p.150.

²⁰² Priimti įstatymų pakeitimai, numatantys pokyčius krizių valdymo sistemoje ją pritaikant hibridinių grėsmių valdymui (2019). BNS spaudos centras. Prieiga internete: <<https://sc.bns.lt/view/item/311053>> [žiūrėta 2019-03-25].

veiksminga priemonė, formuojant atsaką į hibridines grėsmes, nes negebėjimas laiku identifikuoti jau prasidėjusią latentinę hibridinio karo fazę, ženkliai apsunkina tolimesnį reagavimą, kaip tai įvyko Ukrainoje. Tarp kitų svarbių priemonių, kurios buvo inicijuotos remiantis šiais įstatymiais aktais, yra įtvirtinamas integruotas tarpinstitucinį mišrių (hibridinių) grėsmių prevencijos ir krizių valdymo mechanizmas. Svarbus vaidmuo šiame procese turėtų priklausyti Nacionalinio saugumo komisijai, kuri teiks Vyriausybei rekomendacijas dėl institucijos, atsakingos už krizės valdymą paskyrimą. Paskirta atsakinga institucija, sąveikaudama su Jungtine grėsmių prevencijos ir krizių valdymo grupe, vykdys tarpinstitucinį koordinavimą ir įgyvendins krizės valdymo ir jos padarinių likvidavimą²⁰³. Toks modelis aiškiai demonstruoja hibridinių grėsmių kompleksškumo suvokimą ir visapusiško tarpinstitucinio atsako modelio pasirinkimą, kuris nesusiaurina hibridinių grėsmių vien tik iki karinio pobūdžio grėsmių kategorijos.

Taip pat daug dėmesio skiriama reagavimui į hibridines grėsmes, kurios priskirtinos Rusijos „minkštosios“ galios spektrui. Vienas iš akivaizdžiausių tokių pavyzdžių yra Rusijos vykdomas informacinis karas, kuris nukreiptas prieš Lietuvą ir prieš kolektyvinius Vakarų. Kad kuo daugiau žmonių būtų įtvirtintas imperinis mąstymas, Rusijoje ir toliau puoselėjama galinga ideologinė mašina, naudojant televiziją, internetą ir kitas žiniasklaidos priemones²⁰⁴. Visos šios priemonės nukreiptos ne tik į Rusijos vidinę auditoriją, bet ir į visą postsovietinę erdvę, kuriai Rusijos ideologai priskiria Lietuvą ir kitas Baltijos šalis. Tai daroma, siekiant kryptingai skatinti nostalgiją sovietmečiui, Rusijai palankias antivakarietiškas nuotaikas bei destabilizuoti tautines mažumas. Taigi Rusijos vykdomas informacinis karas yra sudėtinė hibridinio karo dalis, o reagavimas į jo keliamas grėsmes reikalauja adekvataus ir kompleksinio atsako, kuris turi įtraukti platų įvairių priemonių spektrą – nuo kibernetinių tinklų apsaugos iki reagavimo į Rusijos skleidžiamą dezinformaciją. Siekiant efektyviai varžytis su Rusijos propaganda, yra svarbu skirti dėmesį alternatyvių informacijos šaltinių plėtrai, kurie skleisų informaciją rusų ir kitų tautinių mažumų kalbomis. Tai turi sujungti visas žiniasklaidos priemones – televiziją, socialinius tinklus, spaudą ir t. t. Pagrindinis šio proceso tikslas yra sukurti alternatyvą Rusijos skleidžiamam naratyvui. Kaip teigiamą pavyzdį galima paminėti tai, kad nuo 2014 m. spalio 14 d. Lietuvos nacionalinis transliuotojas LRT pradėjo retransliuoti Amerikos balso ir Laisvosios Europos radijo (Laisvės radijo) projektą rusų kalba „Dabar pasaulyje“²⁰⁵. Stiprinant visuomenės atsparumą propagandai, didelis vaidmuo priklauso valstybės saugumą užtikrinančių institucijų grėsmių vertinimo

²⁰³ Seimas pritarė Nacionalinio saugumo komisijos sudarymui (2019). BNS spaudos centras. Prieiga internete: <https://sc.bns.lt/view/item/310417> [žiūrėta 2019-03-28].

²⁰⁴ Vasiliauskas, A. ir kt. (2014). Nerimas 2 Tautiškas ir demokratija: tikros ir apgaulingos formos. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, p. 300.

²⁰⁵ Kasčiūnas, L. ir kt. (2017). Rusijos propaganda: Analizė, vertinimai, rekomendacijos. Vilnius: Rytų Europos studijų centras, p. 169. Prieiga internete: http://www.eesc.lt/uploads/news/id987/RESC%20monografija_propaganda.pdf [žiūrėta: 2019-03-25].

ataskaitoms (pavyzdžiui, LR VSD ir AOTD grėsmių vertinimo ataskaita), kurios supažindina visuomenę su Rusijos keliamomis grėsmėmis ir informaciniame kare naudojamais įrankiais. Tai leidžia lengviau atpažinti informacinio karo priemones ir tokiu būdu skatinti visuomenės atsparumą jų poveikiui. Kitas svarbus žingsnis, reaguojant į Rusijos vykdomą informacinį karą, yra 2015 m. gegužės mėn. Seimo priimtos tuometinės prezidentės Dalios Grybauskaitės inicijuotos Visuomenės informavimo įstatymo pataisos. Minėtos pataisos buvo parengtos, atsižvelgiant į kitų ES šalių praktiką. Jos numato pinigines baudas, siekiančias iki 3 proc. transliuotojų ir retransliuotojų metinių pajamų. Tokios sankcijos gali būti taikomos už skelbiamą karo propagandą ar informaciją, kuria raginama prievarta keisti konstitucinę santvarką, skatinama kėsintis į Lietuvos Respublikos suverenitetą, teritorinį vientisumą, politinę nepriklausomybę, taip pat kurstomas karas ar neapykanta²⁰⁶. Vertinant intensyvius propagandos ir dezinformacijos srautus, skleidžiamus per Lietuvoje retransliuojamus Rusijos televizijos kanalus, tokia priemonė yra iš tikrųjų efektyvi ir keletą kartų leido užtikrinti deramą atsaką, reaguojant į provokacinio pobūdžio laidų retransliavimą.

Rusija ilgą laiką plačiai naudoja kibernetines atakas kaip vieną iš svarbių hibridinio karo arsenalo priemonių. Viena iš spaudos konferencijų, Krašto apsaugos viceministras Edvinas Kerza konstatavo, kad Rusija per pirmąjį 2017-ųjų pusmetį galėjo įvykdyti išpuolių ir Lietuvoje. Nors konkrečių valstybinių įstaigų viceministras neįvardijo, jis teigė, kad „labai sudėtingu būdu“ atakuota krašto apsaugos sistema²⁰⁷. Taigi vertinant potencialias grėsmes įvairių valstybės institucijų, strateginių įmonių ir pačios visuomenės funkcionavimui, reagavimas į tokio pobūdžio grėsmes yra labai svarbus. Siekiant sukurti veiksmingą reagavimo į kibernetinius išpuolius sistemą, 2014 m. Seime buvo patvirtintas naujas kibernetinio saugumo įstatymas. Minėto įstatymo pagrindu nuo 2015 m. sausio 1 d. Lietuvoje pradėjo veikti Nacionalinis kibernetinio saugumo centras, suformuotas Krašto apsaugos ministerijos padalinio pagrindu²⁰⁸. Tokiu būdu atsako į kibernetines grėsmes koordinavimas buvo konsoliduotas ir taip buvo pasiektas didesnis reagavimo efektyvumas ir operatyvumas. 2017 m., siekiant užtikrinti vieningos valstybės kibernetinio saugumo politikos formavimą, visi kibernetinio saugumo klausimai buvo pavesti Krašto apsaugos ministerijai. Toks žingsnis leido sumažinti administracinę našta valstybei ir užtikrinti paprastesnes incidentų valdymo

²⁰⁶ Seimas priėmė Visuomenės informavimo įstatymo pataisas. 2015 m. gegužės 21 d. pranešimas VIR. Prieiga internete: <http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15707&p_k=1&p_t=156725> [žiūrėta 2019-08-25].

²⁰⁷ Krašto apsaugos sistema telkia kibernetinio saugumo pajėgumus (2017). BNS, LRT.lt. Prieiga internete: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/182165/krasto-apsaugos-sistema-telkia-kibernetinio-saugumo-pajegumus>> [žiūrėta 2019-08-25].

²⁰⁸ Nuo sausio 1 d. įsigalioja Kibernetinio saugumo įstatymas (2014). Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Prieiga internete: <<https://ivpk.lrv.lt/lt/naujienos/nuo-sausio-1-d-isigalioja-kibernetinio-saugumo-istatymas>> [žiūrėta 2019-08-25].

nacionaliniame lygmenyje procedūras, padidinant kibernetinį saugumą ir atsparumą kibernetiniams išpuoliams²⁰⁹.

Lietuva taip pat aktyviai prisideda prie ES iniciatyvų, kovojant su hibridinėmis grėsmėmis. Pavyzdžiui, Europos kovos su hibridinėmis grėsmėmis kompetencijos centro steigimas 2018 m. Suomijoje sulaukė nuolatinio Lietuvos aukščiausio rango politikų palaikymo, o į minėtą centrą buvo deleguotas ekspertas²¹⁰.

Reziumuojant galima konstatuoti, kad Lietuvos atsakas į hibridines grėsmes yra kompleksinis ir tarpinstitucinis. Reaguodama į hibridines grėsmes, Lietuva neapsiriboja vien kariniu atsaku, nors jam yra skiriama pakankamai daug dėmesio. Tobulinama įstatyminė bazė, kuriamos ir praktikoje išbandomos tarpinstitucinio reagavimo į minėtas grėsmes schemas. Taip pat būdama NATO ir ES narė, Lietuva prisideda prie šių organizacijų veiksmų, kovojant su hibridinėmis grėsmėmis.

²⁰⁹ Krašto apsaugos sistema telkia kibernetinio saugumo pajėgumus (2017). BNS, LRT.lt. Prieiga internete: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/182165/krasto-apsaugos-sistema-telkia-kibernetinio-saugumo-pajegumus>> [žiūrėta 2019-08-25].

²¹⁰ Hibridinių grėsmių akivaizdoje Lietuva stiprina ryšius su Suomija. (2018). Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija. Prieiga internete: <<https://at.mfa.lt/default/lt/naujienos/hibridiniu-gresmiu-akivaizdoje-lietuva-stiprina-rysius-su-suomija>> [žiūrėta 2019-09-02].

IŠVADOS

1. Šaltojo karo pabaiga ir sąlyginai taiki Sovietų Sąjungos ir Varšuvos pakto dezintegracija sukūrė bekonfliktinio pasaulio, kuriame vyrauja universalios liberaliosios vertybės iliuziją. Vėlesni įvykiai, susiję su Rusijos Federacijos revanšistine politika postsovietinėje erdvėje, paneigė tokios iliuzijos pagrįstumą ir išardė iki tol egzistavusią saugumo paradigimą, kurią pakeitė nuolatinio nestabilumo būseną ir sparčiai besikeičianti saugumo situacija. Nauja susiklosčiusi saugumo situacija, nors ir turi tam tikrų atributų, kurie buvo būdingi Šaltajam karui, pasižymi kitokio pobūdžio grėsmėmis, kurios priskirtinos hibridinių grėsmių kategorijai. Minėtoms grėsmėms yra priskiriamas pilkosios zonos grėsmių apibūdinimas, nes jų negalima vienareikšmiškai priskirti nei partizaniniam, nei klasikiniam karui, kuris yra atvirai paskelbiamas ir kuriame vyksta kariniai veiksmai tarp valstybių ginkluotųjų pajėgų, laikantis Tarptautinės humanitarinės ir kitų teisės normų. Tam tikrų hibridinio karo apraiškų buvo galima aptikti ir ankstesniuose konfliktuose, tačiau Rusijai pavyko konceptualizuoti hibridinio karo sąvoką ir veiksmingai pritaikyti jo principus, aneksuojant Krymo pusiasalį ir išprovokuojant besitęsiantį hibridinį karą Rytų Ukrainoje. Šio konflikto išskirtinis bruožas yra tai, kad hibridinio karo priemonės yra taikomos taip plačiai ir valstybės mastu. Ankstesniuose konfliktuose atskiras hibridinio karo priemones taikydavo sukilėlių ir separatistų grupuotės, veikusios savarankiškai arba su kitų valstybių daline parama. Hibridiniam karui yra būdingos esminės savybės – platus įvairių karinio ir nekarinio poveikio priemonių spektras. Hibridiniam kare gali būti taikomos įvairios minėtų priemonių kombinacijos, jų intensyvumą priderinant prie konkrečios hibridinio karo fazės. Tyrimo metu buvo išskirtos pagrindinės hibridinio karo fazės – parengiamoji, puolimo ir stabilizavimo. Kadangi hibridinis karas sujungia įvairių karinių ir nekarinių priemonių panaudojimą, buvo atlikta Krymo aneksijos ir kovinių veiksmų Rytų Ukrainoje analizė, taip pat buvo įvertinti informacinio karo ir ekonominių svertų panaudojimo aspektai.

2. Hibridinio karo principų taikymas kovos veiksmuose suteikia Rusijai svarų pranašumą, nes tai leidžia jai užmaskuoti ir neigti savo dalyvavimą konflikte, tuo pat metu pasirinktinai taikant platų taktinių priemonių spektrą, lanksčiai priderinant jų intensyvumą prie besikeičiančios situacijos. Rusijos naudojama hibridinio karo taktika buvo veiksminga, ypač Krymo aneksijos metu, ir sujungė įvairius elementus – karių be atpažinimo ženklų naudojimą, visapusišką karinę paramą separatistų grupuotėms ir reguliariosios kariuomenės dalinių įsitraukimą į atskirus mūšius, kai padėtis tapdavo kritinė.

3. Hibridiniame kare Ukrainoje Rusija plačiai ir efektyviai taiko informacinio poveikio priemones. Tai leidžia jai vienu metu sąlyginai mažomis išlaidomis pasiekti sau naudingų rezultatų.

Pavyzdžiui, antiukrainietišku nuotaikų skleidimas leido konsoliduoti pačios Rusijos visuomenę – yra suformuotas kryptingas pilietinio konflikto Ukrainoje naratyvas, kuris aktyviai skleidžiamas Vakaruose ir leidžia Rusijai neigti savo dalyvavimą hibridiniame kare Ukrainoje bei destabilizuoti dalį Ukrainos visuomenės. Tai buvo ypač veiksminga Krymo aneksijos metu. Kaip šalutinį informacinio karo poveikį galima laikyti tai, kad Ukrainoje šiuo metu vyrauja ir ilgalaikėje perspektyvoje vyraus neigiamas požiūris į Rusiją.

4. Ekonominio poveikio svertų taikymas hibridiniame kare Ukrainoje sukūrė uždaro ciklo situaciją, kuri yra labai palanki Rusijai. Krymo netektis ir vykstantis hibridinis karas Rytų Ukrainoje nuolat silpnina Ukrainos ekonomiką. Neatidėliotinos papildomos išlaidos gynybai, susijusios su besitęsiančiu hibridiniu karu, sumažina būtinų Ukrainos ūkio reformų finansavimą ir tai savo ruožtu silpnina šalies ekonomiką ir mažina Ukrainos atsparumą Rusijos hibridinei agresijai. Tuo pat metu buvo nustatytas neigiamas ekonominių svertų naudojimo poveikis pačiai Rusijai, nes nemaža dalis jos pramonės priklauso nuo komplektuojančių dalių tiekimo iš Ukrainos.

5. Pamokos išmoktos hibridinio karo Ukrainoje metu yra vertingos Vakarų valstybėms, nes hipotetiškai Rusija gali bet kuriuo momentu išnaudoti sau palankią geopolitinę situaciją ir inicijuoti hibridinį karą vienoje iš postsovietinių valstybių, šiuo metu priklausančių NATO. Kadangi pradinė hibridinio karo fazė yra sunkiai pastebima ir jai nėra būdingi atviros karinės agresijos požymiai, tai potencialiai apsunkins Vašingtono sutarties 5-ojo straipsnio aktyvavimą. Todėl atsirastų prielaida suabejoti NATO efektyvumu ir Aljanso narių solidarumu bei paskatintų pavojingą saugumo sistemos eroziją ne tik Europoje, bet ir globaliu mastu. Taip pat Rusija aktyviai imasi įvairių priemonių nuo propagandos iki ekonominio spaudimo, kurių visumai yra priskirta hibridinės politikos definicija ir kuriomis ji bando skaidyti Europos Sąjungos valstybių vienybę ir taip ją silpninti. Taigi Rusijos agresyvi revanšistinė politika ir su ja susijusios hibridinės grėsmės kelia egzistencinę grėsmę pamatinėms Vakarų pasaulio vertybėms, kuriomis paremtos NATO ir ES. Tyrimo metu buvo apžvelgtas ir įvertintas šių organizacijos vaidmuo bei tarpusavio sąveika, formuojant į minėtas grėsmes.

6. Europos Sąjungos vaidmuo, formuojant atsaką į Rusijos hibridines grėsmes, yra vertinamas kaip svarbus dėl šios organizacijos minkštųjų galių potencialo. Pavyzdžiui, yra kritiškai svarbus jos indėlis, reaguojant į Rusijos skleidžiamą propagandą, siekiant naudoti ekonominius svertus kaip hibridinės politikos įrankį, taip pat stiprinant kritinės infrastruktūros atsparumą hibridinėms grėsmėms. Europos Sąjungos švelniosios galios leido veiksmingai apriboti Rusijos ambicijas postsovietinėje erdvėje, o taikomos ekonominės sankcijos sumažino Rusijos potencialą plėsti agresiją Ukrainoje.

7. Vertinant NATO politinių ir karinių lyderių pasisakymus, NATO viršūnių susitikimų, vykusių po hibridinio karo Ukrainoje pradžios medžiagą, teigtina, kad Rusijos keliamos hibridinės grėsmės šiuo metu užima svarbią vietą NATO darbotvarkėje. Šiuo metu Aljansas aktyviai siekia dvejopo tikslo – atgrasyti Rusiją nuo bandymų inicijuoti naujus hibridinius konfliktus NATO valstybių teritorijoje ir pasiruošti reagavimui į hibridines grėsmes. Rusijos atgrasymo kontekste buvo imtasi efektyvių atgrasymo žingsnių, dislokuojant priešakines NATO pajėgas dalyje pietinių ir rytinių NATO valstybių. Pastaruoju metu Rusija aktyviai vykdė plataus masto pratybas, paremtas konflikto su NATO valstybėmis scenarijumi, o jos ankstesnės karinės operacijos prasidėdavo netikėtai ir be išankstinio perspėjimo, tad NATO iniciatyva stiprinti aukštos parengties reagavimo pajėgas bei tobulinti žvalgybinius ir išankstinio perspėjimo pajėgumus yra vertintini kaip svarbūs atsako į hibridines grėsmes elementai.

8. Kompleksinis Rusijos keliamų hibridinių grėsmių pobūdis reikalauja analogiško kompleksinio atsako. Hibridinės grėsmės paskatino sustiprinti bendradarbiavimą tarp NATO ir Europos Sąjungos, efektyviai išnaudojant šių organizacijų potencialą. Esamas Europos Sąjungos karinis potencialas, jos karinio vadovavimo ir valdymo struktūros yra nepakankamos efektyvaus atsako į Rusijos keliamas hibridines grėsmes užtikrinimui. Tuo pat metu ES disponuoja galingu švelniųjų galių ir krizių valdymo potencialu. Todėl bendradarbiavimas tarp NATO ir ES tampa kritiškai svarbus, nes šių organizacijų bendras potencialas leidžia lanksčiai ir veiksmingai reaguoti į visą hibridinių grėsmių spektrą, išvengiant dubliavimosi.

9. Kadangi NATO koncepcijos, susijusios su reagavimu į hibridines grėsmes, numato, kad pradinis atsakas į minėtas grėsmes turi būti užtikrinamas kiekvienos valstybės savarankiškai, buvo svarbu įvertinti Lietuvos žingsnius, užtikrinant reagavimą į minėtas grėsmes. Lietuvos atsakas į hibridines grėsmes yra kompleksinis ir tarpinstitucinis. Reaguodama į hibridines grėsmes, Lietuva neapsiriboja vien kariniu atsaku, nors jam yra skiriama pakankamai daug dėmesio. Tobulinama įstatyminė bazė, kuriamos ir praktikoje išbandomos tarpinstitucinio reagavimo į minėtas grėsmes schemos. Pavyzdžiui, buvo atkurta pradinė privalomoji karinė tarnyba, buvo įsteigtos greitojo reagavimo pajėgos, pritaikytos reagavimui į hibridines grėsmes. Būdama NATO ir ES narė, Lietuva aktyviai prisideda prie šių organizacijų veiksmų, kovojant su hibridinėmis grėsmėmis. ES kontekste Lietuva prisideda prie reagavimo į hibridines grėsmes iniciatyvų, tokių kaip kompetencijos centro steigimas Suomijoje, užtikrindama politinį palaikymą ir deleguodama savo ekspertus.

10. Visa tai patvirtina ginamąjį teiginį apie tai, kad šiuo metu Ukrainoje vykstantis hibridinis karas tapo katalizatoriumi, kuris paskatino po Šaltojo karo susiformavusios saugumo paradigmos ir saugumo užtikrinimo mechanizmų esminę peržiūrą ir transformaciją NATO, ES ir Lietuvos mastu.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Monografijos

1. Buzan, B. (1997). Žmonės, valstybės ir baimė. Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas, p. 160–172.
2. Conley, H. (2016). The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe. Washington: Center for Strategic and International Studies, p. 5, 7, 9.
3. Dykyi, E. (2016). Hibridinis Rusijos karas. Ukrainos patirtis Baltijos šalims. Vilnius: Gen. Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, p. 7; 25–59.
4. Fridman, O. (2018), Russian „Hybrid Warfare“: Resurgence and Politicization. New York: Oxford University Press, p. 79.
5. Janeliūnas, T. (2007). Komunikacinis saugumas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 77–78.
6. Kasčiūnas, L. ir kt. (2017). Rusijos propaganda: Analizė, vertinimai, rekomendacijos. Vilnius: Rytų Europos studijų centras, p. 169. Prieiga internete: http://www.eesc.lt/uploads/news/id987/RESC%20monografija_propaganda.pdf [žiūrėta: 2019-03-25].
7. Keršauskas, V., Bajarūnas, E. (2018). Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018, t. 16, Vilnius, p. 150.
8. Nofi, A. A. (2006). Recent Trends in Thinking about Warfare. Alexandria: The CNA Corporation. Prieiga internete: https://www.cna.org/CNA_files/PDF/D0014875.A1.pdf [žiūrėta: 2019-01-14].

Straipsniai periodiniuose moksliniuose žurnaluose

1. Bacys, T. Rusijos ir Ukrainos konfliktas socialinių tinklų informacinio karo kontekste: Ekspertų požiūris. Klaipėdos universitetas ISSN 2335-8769. p. 57. Prieiga internete: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/36799/1/ISSN2335-8769_2018_N_69.PG_53-63.pdf [žiūrėta 2019-03-12].
2. Baev, P. K. Tenth Anniversary of Putin’s Munich Speech: A Commitment to Failure. Eurasia Daily Monitor, vol. 14, issue: 17. Prieiga internete: <https://jamestown.org/program/tenth-anniversary-putins-munich-speech-commitment-failure/> [žiūrėta 2019-01-10].
3. Brooks, S. G., Wohlforth W., C. (2007). Clarifying the End of the Cold War Debate. Cold War History, vol. 7, no. 3, p. 447–454. Prieiga internete: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14682740701474907> [žiūrėta 2019-01-10].

4. Chekinov, S. G., Bogdanov, S. A. (2013). The Nature and Content of a New-Generation War. *Voyenna mysl [Military Thought in English Translation]*, no.4, p. 13. Prieiga internete: https://pdfs.semanticscholar.org/c887/4593b1860de12fa40dadcae8e96861de8ebd.pdf?_ga=2.206258259.1941413786.1571680069-1833887479.1571680069 [žiūrėta 2019-03-12].
5. Herța, L. M. (2016). Russia's Hybrid Warfare. Why Narratives and Ideational Factors Play a Role in International Politics", *On-line Journal Modelling the New Europe*, issue no. 21, p. 55–56. Prieiga internete: <http://neweurope.centre.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2012/05/Online-journal-No.-21-December-2016.pdf> [žiūrėta 2019-01-19].
6. Hodges, B. (2019). Adapting to the Russian Way of Warfare. *Per Concordiam, Journal of European Security and Defense Issues*, vol 9, issue 3, p. 49.
7. Lasconjarias, G., Larsen J. A. (eds.). (2015). NATO's Response to Hybrid Threats. Rome: NATO Defence College, p. 136. Prieiga internete: https://www.files.ethz.ch/isn/195405/fp_24.pdf [žiūrėta: 2019-01-25].
8. Lindsay, F. A. (1962). Unconventional Warfare. *Foreign Affairs*. Prieiga internete: <https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1962-01-01/unconventional-warfare> [žiūrėta 2019-01-12].
9. Sazonov, V., Müür, K., Mölder, H. (eds.) (2016). Russian Information Campaign Against the Ukrainian State and Defence Forces. Combined Analysis. Tartu: NATO Strategic Communications Centre of Excellence Estonian National Defence College, p.115. Prieiga internete: https://www.academia.edu/31323957/RUSSIAN_INFORMATION_CAMPAIGN_AGAINST_THE_UKRAINIAN_STATE_AND_DEFENCE_FORCES [žiūrėta 2019-03-15].
10. Thiele, R. D. (2015). Crisis in Ukraine – The Emergence of Hybrid Warfare. *ISPSW Strategy Series: Focus On Defense And International Security*, no. 347, p. 6. Internetinė prieiga: https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf [žiūrėta 2019-01-23].
11. Veljovski, Taneski N., & Dojchinovski. M. (2017) The danger of “hybrid warfare” from a sophisticated adversary: the Russian “hybridity” in the Ukrainian conflict, *Defense & Security Analysis*, vol. 33, issue 4, p. 292–307. Prieiga internete: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F14751798.2017.1377883> [žiūrėta 2019-01-14].
12. Zenderowski, R., Cebul K.(2015) Post-Modern Wars as a Challenge for the Theory of International Relations and International. *Polish Review of International and European Law* 2015, vol. 4, issue 1, p. 15.

Teisės aktai ir oficialūs dokumentai

1. Ališauskas, R. (2017). Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga. Vilnius: KAM leidykla, p. 14.
2. Bendra ataskaita Europos Parlamentui, Europos Vadovų Tarybai ir Tarybai dėl bendros kovos su mišriomis grėsmėmis sistemos įgyvendinimo nuo 2017 m. liepos iki 2018 m. birželio mėn. Europos komisija. Prieiga internete:
<<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10135-2018-INIT/lt/pdf>> [žiūrėta 2019-02-22 d].
3. Bērziņš, J. (2014). Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense Policy. National Defence Academy of Latvia, Center for Security and Strategic Research, Policy Paper, no. 2, p. 6.
4. Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act (1975). Helsinki. Prieiga internete: <<https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>> [žiūrėta 2019-01-11]
5. Doctrine for Joint Psychological Operations (2003). Joint Publication 3-53 (Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff). Prieiga internete:
<http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB177/02_psyop-jp-3-53.pdf> [žiūrėta 2019-03-12].
6. ES komunikatas. (2015). The European Agenda on Security. Strasbourg. Prieiga internete:
<<http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/125863/EU%20agenda%20on%20security.pdf>> [žiūrėta 2019-02-15].
7. Fedchenko, Y. (2015). Debunking Lies and Stopping Fakes: Lessons from the Frontline. Policy Paper. Prieiga internete: <<http://www.globsec.org/upload/documents/policy-paper-1/13-fedchenko.pdf>> [žiūrėta 2019-03-15].
8. Joint Operating Environment JOE 2035 (2016). Joint Force Development, p. 4. Prieiga internete:
https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/concepts/joe_2035_july16.pdf?ver=2017-12-28-162059-917 [žiūrėta 2019-01-19]
9. Joint Report to the European Parliament and the Council on the implementation of the Joint Framework on countering hybrid threats – a European Union response, JOIN (2018) 14 final., p. 1. Prieiga internete:
<https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/joint_report_on_the_implementation_of_the_joint_framework_on_countering_hybrid_threats_from_july_2017_to_june_2018.pdf> [žiūrėta 2019-02-25].
10. Information Operations (2014). Joint Publication 3-13 (updated edition incorporating Change 1; Washington, D.C.: Joint Chiefs of Staff). Prieiga internete:
<http://www.dtic.mil/doctrine/new_pubs/jp3_13.pdf> [žiūrėta 2019-03-12].
11. Keynote Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the Opening of the NATO Transformation Seminar. North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete:
<http://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm> [žiūrėta 2019-01-15].

12. Krašto apsaugos ministro 2009–2014 m. gairės. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija. Prieiga internete:
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:JOkmqWsKilcJ:kam.lt/download/8671/gaires_galutinis%2520variantas_05-28.doc+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [žiūrėta 2019-08-24] [žiūrėta 2019-08-24].
13. LR Seime atstovaujimų politinių partijų susitarimas dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių. Lietuvos Respublikos Seimas. Prieiga internete: <https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=16075&p_k=1> [žiūrėta 2019-08-24].
14. Multiple Future Projects. Navigating Towards 2030 (2009). Norfolk: Allied Command Transformation, p. 6–8. Prieiga internete:
<https://www.act.nato.int/images/stories/events/2009/mfp/20090503_MFP_finalrep.pdf> [žiūrėta 2019-01-15].
15. NATO aukščiausiojo lygio susitikimas, Varšuva, Lenkija, 2016 07 08–09. Europos Vadovų Taryba. Europos Sąjungos Taryba. Prieiga internete:
<<https://www.consilium.europa.eu/lt/meetings/international-summit/2016/07/08-09/>> [žiūrėta 2019-02-27].
16. Readiness Action Plan (2017). North Atlantic Treaty Organisation. Prieiga internete:
<http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_119353.htm> [žiūrėta 2019-07-31].
17. Tarybos generalinis sekretoriatas. (2010). Europos Sąjungos vidaus saugumo strategija. Kuriant Europos saugumo modelį. Liuksemburgas: Europos sąjungos leidinių biuras. Prieiga internete: <<https://www.consilium.europa.eu/media/30751/qc3010313ltc.pdf>> [žiūrėta 2019-02-18].
18. Wales Summit Declaration (2014). Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales. North Atlantic Treaty Organisation. 4–5, 13 pastraipos. Prieiga internete:
<http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm> [2019-07-31].
19. Warsaw Summit Communiqué Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July (2016). North Atlantic Treaty Organisation. Prieiga internete:
<https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm> [žiūrėta 2019-08-08].
20. Conference on Security and Cooperation in Europe Final Act (1975). Helsinki. Prieiga internete: <<https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>> [žiūrėta 2019-01-11]

Kiti šaltiniai

1. Aaronson, M. ir kt., NATO Countering the Hybrid Threat. Features. Prism. 2, no. 4, p. 115. Prieiga internete: <https://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_2-4/Prism_111-124_Aaronson-Diessen.pdf> [žiūrėta 2019-01-23].
2. Abbott, K. (2016). Understanding and Countering Hybrid Warfare: Next Steps for the North Atlantic Treaty Organization. University of Ottawa. Prieiga internete: <https://www.ruor.uottawa.ca/bitstream/10393/34813/1/ABBOTT.%20Kathleen%2020161.pdf> [žiūrėta 2019-01-18].
3. Adapting NATO intelligence in support of “One NATO” (2017). NATO review magazine. Prieiga internete: <<https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/adapting-nato-intelligence-in-support-of-one-nato-security-military-terrorism/EN/index.htm>> [žiūrėta 2019-08-08].
4. Baigėsi Sausumos pajėgų pratybos „Tvirtas atsakas 2016“ (2016). LRT.lt. Prieiga internete: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/128433/baigesi-sausumos-pajegu-pratybos-tvirtas-atsakas-2016>> [žiūrėta 2019-09-03].
5. Biersack J., O’Lear, S. (2014) “The geopolitics of Russia’s annexation of Crimea: narratives, identity, silences, and energy,” Eurasian Geography and Economics, vol. 55, issue 3, p. 257–258. Prieiga internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15387216.2014.985241?needAccess=true>> [žiūrėta 2019-01-10].
6. Bojor, L. (2012). The Hybrid type of conflict–future challenge for military framework of actions, The 18th International Scientific Conference „The Knowledge Based Organization”, Sibiu, p. 24.
7. Boosting NATO’s presence in the east and southeast (2019). –North Atlantic Treaty Organization. Prieiga internete: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_136388.htm> [žiūrėta 2019-08-08].
8. Bossong, R. (2018). Intelligence Support for EU Security Policy Options for Enhancing the Flow of Information and Political Oversight. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs. Prieiga internete: <<https://www.swp-berlin.org/en/publication/intelligence-support-for-eu-security-policy/>> [žiūrėta 2019-02-22].
9. Buckley, E., Pascu, I. (2015). NATO’s Article 5 and Russian Hybrid Warfare. Atlantic Council. Prieiga internete: <<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-s-article-5-and-russian-hybrid-warfare>> [žiūrėta 2019-07-27].
10. Bugajski, J. (2019). NATO’S Black Sea Horizons. The Center for European Policy Analysis (CEPA). Prieiga internetu: <<https://www.cepa.org/natos-black-sea-horizons>> [žiūrėta 2019-01-10].

11. Cederberg A., Limnell J. (2018). The Increasing Importance of Hybrid Politics in Europe: Cyber Power Is Changing the Nature of Politics. Strategic Security Analysis, no. 1, p. 3. Prieiga internete: <<https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/messukeskus/wp-content/uploads/sites/492/2018/05/6499/Hybrid-PoliticsFinal.pdf>> [žiūrėta 2019-01-25].
12. Chivers C. J., Herszenhorn D. M. (2014). Crimea, Russia Showcases a Rebooted Army. The New York Times. Prieiga internete: <<https://www.nytimes.com/2014/04/03/world/europe/crimea-offers-showcase-for-russias-rebooted-military.html%20pdf>> [žiūrėta 2019-07-16].
13. Cîrdei, I. A., Ispas, L. (2017). Possible answer of the European Union to hybrid threats. Scientific Bulletin, vol. XXII, no. 2(44), p. 73–75. Prieiga internete: <<https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/bsaft.2017.22.issue-2/bsaft-2017-0009/bsaft-2017-0009.pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].
14. Cîrdei, I. A. (2017). The Hybrid Warfare in the 21st Century: An Old Concept with a New Face, The 23rd International Scientific Conference „The Knowledge Based Organization”, vol. 23, no. 1, p. 76.
15. Cranny-Evans, S. (2018). NATO announces plans to counter Russian hybrid warfare. Jane's Defence Weekly. Prieiga internete: <https://www.janes.com/article/83503/nato-announces-plans-to-counter-russian-hybrid-warfare> [žiūrėta 2019-07-27].
16. Cohen, A. (2019). As Russia Closes In On Crimea's Energy Resources, What Is Next For Ukraine? Forbes. Prieiga internete: <<https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2019/02/28/as-russia-closes-in-on-crimeas-energy-resources-what-is-next-for-ukraine/#217c28e929cd>> [žiūrėta 2019-07-22].
17. Cooperating to counter hybrid threats (2018). Nato Review Magazine. Internetinė prieiga: <<https://www.nato.int/docu/review/2018/also-in-2018/cooperating-to-counter-hybrid-threats/EN/index.htm>> [žiūrėta 2019-02-28].
18. Cotterill, J. (2015). Stopping a Russian Bond Invasion. Financial Times' Alphaville Blog. Prieiga internete: <<https://ftalphaville.ft.com/2015/03/24/2122168/stopping-a-russian-bond-invasion/>> [žiūrėta: 2019-07-23].
19. Countering hybrid threats: EU-NATO cooperation. (2017). Briefing. Prieiga internete: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI\(2017\)599315_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI(2017)599315_EN.pdf)> [žiūrėta 2019-02-15].
20. Cullen, P. J., Reichborn-Kjennerud, E. (2017). MCDC Countering Hybrid Warfare Project: Understanding Hybrid Warfare. Prieiga internete: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/647776/dar_mcdc_hybrid_warfare.pdf> [žiūrėta 2019-01-18].

21. Darczewska, J. (2014). The Information War on Ukraine New Challenges. Cicero Foundation Great Debate Paper, no. 14/08. Warsaw: Centre for Eastern Studies, p. 3. Prieiga internete: <http://www.cicerofoundation.org/lectures/Jolanta_Darczewska_Info_War_Ukraine.pdf> [žiūrėta: 2019-01-25].
22. Defence Ministry estimates damages to infrastructure in Donbas at \$50 bn. (2017). UKRINFORM. Prieiga internete: <https://www.ukrinform.net/rubric-economy/2259193-defence-ministry-estimates-damages-to-infrastructure-in-donbas-at-50-bn.html> [žiūrėta 2019-07-23].
23. Denisenko, V. (2009). Dveji metai po „bronzinės nakties“. GeoPolitika. Prieiga internete: <<http://geopolitika.lt/?artc=3329>> [žiūrėta 2019-02-25].
24. Deshpande, V. (2018). Hybrid Warfare. The Changing Character of Conflict. New Delhi: Institute for Defence Studies and Analyses. Prieiga internete: <<http://idsa.in/system/files/book/book-hybrid-warfare-vdeshpande.pdf>> [žiūrėta 2019-01-10].
25. Dorell, O. (2015). Collapsing economy is second front in Ukraine's war. USA Today. Prieiga internete: <<https://eu.usatoday.com/story/news/world/2015/02/04/economy-second-front-in-ukraine-war/22861353/>> [žiūrėta 2019-07-23].
26. Ellis, R., Smith-Spark, L., Lister, T. (2014). Ukraine Military Push Appears to Lose Momentum in the East. CNN. Prieiga internete: <<https://edition.cnn.com/2014/04/16/world/europe/ukraine-crisis/index.html>> [žiūrėta 2019-07-16].
27. ES ir Rusijos santykių padėtis. 2015 m. birželio 10 d. Europos parlamento rezoliucija dėl ES ir Rusijos santykių padėties. Prieiga internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P8-TA-2015-0225+0+DOC+PDF+V0//LT>> [žiūrėta 2019-02-09].
28. Eastern Ukraine: Different Dynamics (2018).. Carnegie Europe. Prieiga internete: <https://carnegieeurope.eu/2018/12/03/eastern-ukraine-different-dynamics-pub-77845> [žiūrėta 2019-07-16].
29. European Union and NATO work together to tackle growing cyber threats (2018). European External Action Service. Prieiga internete: <https://eeas.europa.eu/topics/economic-relations-connectivity-innovation/55217/european-union-and-nato-work-together-tackle-growing-cyber-threats_en> [žiūrėta 2019-02-28].
30. EU-NATO: A Clear Win-Win Cooperation (2018). Atlantic Treaty Association. Prieiga internete: <<http://www.atahq.org/2018/08/eu-nato-clear-win-win-cooperation/pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].
31. EU-NATO Cooperation – FactSheet (2019). European External Action Service. Prieiga internete: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/28286/EU-NATO%20cooperation%20-%20Factsheets> [žiūrėta 2019-02-27].
32. Factories in eastern Ukraine repossessed by Russia. (2015). UAWIRE. Prieiga internete: <<https://uawire.org/news/factories-in-eastern-ukraine-repossessed-by-russia>> [žiūrėta: 2019-07-23].

33. Fägersten, B. Forward Resilience in the Age of Hybrid Threats: The Role of European Intelligence. Prieiga internete: <<https://archive.transatlanticrelations.org/wp-content/uploads/2017/02/resilience-forward-book-fagersten-final-version.pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].
34. Galeotti, M. (2015). Hybrid War' and 'Little Green Men': How It Works, and How It Doesn't. E-International Relations. Prieiga internete: <<https://www.e-ir.info/2015/04/16/hybrid-war-and-little-green-men-how-it-works-and-how-it-doesnt/>> [žiūrėta: 2019-07-17].
35. Galeotti, M. (2016). Hybrid Warfare or Gibrindnaya Voina? Getting Russia's non-linear military challenge right. Mayak Intelligence, p. 64.
36. Garamone, J. (2018). NATO Moves to Combat Russian Hybrid Warfare. US Department of Defense. Prieiga internete: <<https://www.defense.gov/Newsroom/News/Article/Article/1649146/nato-moves-to-combat-russian-hybrid-warfare/>> [žiūrėta 2019-08-08].
37. Gapšys, J. (2014). Rasmussenas: susitikimas Velse suformuos ateities NATO. Verslo žinios. Prieiga internete: <<https://www.vz.lt/archive/article/2014/9/4/rasmussenas-susitikimas-velse-suformuos-ateities-nato>> [žiūrėta 2019-07-31].
38. Gelpert, A. (2014). Russia's Contract Arbitrage. Georgetown University Center, p. 5. Prieiga internete: <<https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2460&context=facpub>> [žiūrėta: 2019-07-22].
39. Gorenburg, D. (2014). Russia and Ukraine: Not the Military Balance You Think. Book Reviews. Prieiga internete: <<https://warontherocks.com/2014/11/russia-and-ukraine-not-the-military-balance-you-think/pdf>> [žiūrėta: 2019-07-16].
40. Gudavičius, S. (2016). NATO sprendimas: batalionai Lietuvoje ir kaimynėse valstybėse. Verslo žinios. Prieiga internete: <<https://www.vz.lt/verslo-aplinka/politika/2016/07/08/nato-sprendimas-batalionai-lietuvoje-ir-kaimynese-valstybese>> [žiūrėta 2019-08-08].
41. Helsinkyje oficialiai atidarytas Europos kovos su mišriomis grėsmėmis kompetencijos centras. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Prieiga internete: <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/helsinkyje-oficialiai-atidarytas-europos-kovos-su-misriomis-gresmemis-kompetencijos-centras-1>> [žiūrėta 2019-02-25].
42. Herta, L. M. (2017) Hybrid Warfare – A Form of Assymetric Conflict. International Conference Knowledge-Based Organisation, vol. XXIII, no. 1, p. 135. Prieiga internete: <https://www.researchgate.net/publication/318730850_Hybrid_Warfare_-_A_Form_of_Assymmetric_Conflict/fulltext/597adda6aca272e8cc4047e6/318730850> [žiūrėta 2019-01-12].
43. Hibridinių grėsmių akivaizdoje Lietuva stiprina ryšius su Suomija (2018). Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija. Prieiga internete:

- <<https://at.mfa.lt/default/lt/naujienos/hibridiniu-gresmiu-akivaizdoje-lietuva-stiprina-rysius-su-suomija>>
[žiūrėta 2019-09-02].
44. Hybrid war - hybrid response? (2014). NATO Review Magazine. Rasta: <<https://www.nato.int/docu/review/2014/Russia-Ukraine-Nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm>>
[žiūrėta 2019-01-11].
45. Implementing the NATO Wales Summit: From Strategy to Action (2014). Chatham House, The Royal Institute of International Affairs. Prieiga internete: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20141030NATOWalesSummit.pdf>
[žiūrėta 2019-07-31].
46. Yaffa, J. (2014). Strange Invasion: on the ground as Russia takes Crimea from Ukraine. Bloomberg. Prieiga internete: <<http://www.bloomberg.com/news/articles/2014-03-13/strange-invasion-russia-takes-crimea-from-ukraine>> [žiūrėta 2019-03-12].
47. Jackson, I., Xidias, J. An Analysis of Francis Fukuyama The End of History and the Last Man. Prieiga internete: <http://www.academia.edu/25550293/An_Analysis_of_Francis_Fukuyamas_The_End_of_History_and_the_Last_Man> [žiūrėta 2019-01-10].
48. Johnson, R. (2017). Evolution of Hybrid Threats through History. In Shifting paradigm of war: Hybrid Warfare. Istanbul: Turkish National Defence Academy, p. 3. Prieiga internete: <<https://msu.edu.tr/eng/Documents/Hybrid%20Warfare.pdf>> [žiūrėta 2019-01-25].
49. Johnston, J. (2015). Russia threatens to use 'nuclear force' over Crimea and the Baltic states. Independent. Prieiga internete: <<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/russia-threatens-to-use-nuclear-force-over-crimea-and-the-baltic-states-10150565.html>> [žiūrėta 2019-01-10].
50. Juodka, B. (2016). ES saugumo strategijoje – aiškus Lietuvos balsas. Dienraštis „15 minučių“. Prieiga internete: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/benediktas-juodka-es-saugumo-strategijoje-aiskus-lietuvos-balsas-18-610943>> [žiūrėta 2019-02-28].
51. Kas yra Rytų partnerystė? Europos Vadovų Taryba. Europos Sąjungos Taryba. Prieiga internete: <<https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/eastern-partnership/>> [žiūrėta 2019-02-22].
52. Kay, L. Innovation of Military Thought in the Postmodern Warfare Era. Small Wars journal. Prieiga internete: <<https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/innovation-military-thought-postmodern-warfare-era>> [žiūrėta 2019-01-12].
53. Kermach, R. (2018). Attitudes of Ukrainians Towards Russia and Russians: Dynamics and Main Trends. Prieiga internete: <<https://ukraineoffice.blogactiv.eu/2018/05/08/attitudes-of-ukrainians-toward-russia-and-russians-dynamics-and-main-trends/>> [žiūrėta 2019-03-22].

54. Kremidas-Courtney, C. (2019). Hybrid Warfare: The Comprehensive Approach In The Offense. Strategy international. Prieiga internete: <<https://strategyinternational.org/hybrid-warfare-the-comprehensive-approach-in-the-offense/>> [žiūrėta 2019-07-31].
55. Keršanskas, V. (2018). Informaciniai karai: kaip kovoti su priešiška propaganda? Kaunas: Rytų Europos studijų centras. Prieiga internete: <https://ec.europa.eu/lithuania/sites/lithuania/files/kersanskas_ir_seselgyte.pdf> [žiūrėta: 2019-01-25].
56. Kirillova, K. (2018). More than just acquiring Crimea – sometimes it is about natural resources. Defence Report. Prieiga internete: <<https://defencereport.com/acquiring-crimea-for-natural-resources/>> [žiūrėta 2019-07-22].
57. Koffman, M., Migacheva, K., Nichiporuk, B., Radin, A., Tkacheva, O., Oberholtzer, J. (2017). Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine. Santa Monica: RAND Corporation, p. 28. Prieiga internete: <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1400/RR1498/RAND_RR1498.pdf> [žiūrėta 2019-03-12].
58. Krašto apsaugos sistema telkia kibernetinio saugumo pajėgumus (2017). BNS, LRT.lt. Prieiga internete: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/182165/krasto-apsaugos-sistema-telkia-kibernetinio-saugumo-pajegumus>>. [žiūrėta 2019-08-25].
59. Kuzio, T., D'Anieri, P. (2018). Annexation and Hybrid Warfare in Crimea and Eastern Ukraine. E-International Relations. Prieiga internete: <<https://www.e-ir.info/2018/06/25/annexation-and-hybrid-warfare-in-crimea-and-eastern-ukraine/>> [žiūrėta 2019-07-18].
60. Lietuvos atsakas į naujas grėsmes: kuriamos greitojo reagavimo pajėgos (2014). BNS, LRT radijo laida „Lietuvos diena“, LRT.lt. Prieiga internete: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/70657/lietuvos-atsakas-i-naujas-gresmes-kuriamos-greitojo-reagavimo-pajegos>> [žiūrėta 2019-08-24].
61. Lind, W., Nightengale, K., Schmitt, J., Sutton, J., Wilson, G., (1989). „The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. Marine Corps Gazette, p. 26. Prieiga internete: <<https://globalguerrillas.typepad.com/lind/the-changing-face-of-war-into-the-fourth-generation.html>> [žiūrėta 2019-01-25].
62. Linkevičius, L. (2013). Ukrainos sutartis su Rusija neišsprendžia ilgalaikių problemų (BNS, 2013 m. gruodžio 18 d.). Lietuvos Respubliko užsienio reikalų ministerija. Prieiga internete: <<http://www.urm.lt/lt/naujienos/linkevicius-ukrainos-sutartys-su-rusija-nesprendzia-ilgalaikiu-problemu-bns-2013-m-gruodzio-18-d>> [žiūrėta 2019-07-23].
63. Łuczak, W. Rosja bez dostaw z Ukrainy? Altair Agencja Lotnicza. Prieiga internete: <http://www.altair.com.pl/magazines/article?article_id=5169> [žiūrėta 2019-07-22].

64. Lundstedt, T. (2018). Peaceful' and 'Remedial' Annexations of Crimea". Völkerrechtsblog. Prieiga internete: <<https://voelkerrechtsblog.org/peaceful-and-remedial-annexations-of-crimea/>> [žiūrėta 2019-07-17].
65. Malksoo, M. (2018). Countering hybrid warfare as ontological security management: the emerging practices of the EU and NATO. Prieiga internete: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09662839.2018.1497984>> [žiūrėta 2019-02-27].
66. Manea, O. The Strategy of Hybrid Warfare. Small Wars Journal. Prieiga internete: <<https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/the-strategy-of-hybrid-warfare>> [žiūrėta 2019-01-26].
67. Maronkova, B. (2018). NATO in the New Hybrid Warfare Environment. Ukraine Analytica. Prieiga internete: <<http://ukraine-analytica.org/nato-in-the-new-hybrid-warfare-environment/>> [žiūrėta 2019-08-08].
68. Mattis, J. N., Hoffman, F. (2005). Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. United States Naval Institute, vol 132/11/1,233. Prieiga internete: <<http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf>> [žiūrėta 2019-01-12].
69. McLeary, P. (2015). Russia's Winning the Electronic War. Foreign Policy. Prieiga internete: <<https://foreignpolicy.com/2015/10/21/russia-winning-the-electronic-war/>> [žiūrėta: 2019-07-17].
70. NATO'S response to hybrid threats (2019). North Atlantic treaty Organization. Prieiga internete: <https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_156338.htm> [žiūrėta 2019-01-15].
71. „Naujoji žiniasklaida hibridinio karo amžiuje“ – diskusija Georgetown universitete. Internetinė prieiga: <<http://www.urm.lt/usa/lt/naujienos/naujoji-ziniasklaida-hibridinio-karo-amziuje-diskusija-georgetown-universitete>> [žiūrėta 2019-01-25].
72. Newson, R. A. (2014). Counter-Unconventional, Warfare Is the Way of the Future. How Can We Get There? Small Wars Journal. Prieiga internete: <<https://smallwarsjournal.com/blog/counter-unconventional-warfare-is-the-way-of-the-future-how-can-we-get-there>> [žiūrėta: 2019-01-27].
73. Nuo sausio 1 d. įsigalioja kibernetinio saugumo įstatymas (2014). Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Prieiga internete: <<https://ivpk.lrv.lt/lt/naujienos/nuo-sausio-1-d-isigalioja-kibernetinio-saugumo-istatymas>> [žiūrėta 2019-08-25].
74. Nuo Visapusio požiūrio prie Visapusių pajėgumų. NATO apžvalga. Prieiga internete: <<https://www.nato.int/docu/review/2008/03/ART7/LT/index.htm>> [žiūrėta 2019-01-15].
75. Oliphant, R. (2014). Ukraine launches 'anti-terrorist operation' in the east. The Telegraph. Prieiga internete: <<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10767005/Ukraine-launches-anti-terrorist-operation-in-the-east.html>> [žiūrėta 2019-07-18].

76. Otaiku, A. A. (2018). A Framework for Hybrid Warfare: Threats, Challenges and Solutions. *Journal of Defense Management*, vol. 8, issue 3, p. 5. Prieiga internete: <https://www.researchgate.net/profile/Ayodele_Otaiku2/publication/329788061_A_Framework_for_Hybrid_Warfare_Threats_Challenges_and_Solutions/links/5c1acc8ba6fdccfc705ac828/> [žiūrėta 2019-01-25].
77. Pakalnienė, R. (2018). Per hibridinį kara suplakamas skirtumas tarp taikos ir karo (I dalis). *Lietuvos žinios*. Prieiga internete: <<https://www.lzinios.lt/Lietuva/per-hibridini-kara-suplakamas-skirtumas-tarp-taikos-ir-karo-i-dalis-260241>> [žiūrėta 2019-01-25].
78. Pakalnienė, E. Kaip apsiginti nuo hibridinio karo grėsmių? (II dalis). *Lietuvos žinios*. Prieiga internete: <<https://www.lzinios.lt/Lietuva/kaip-apsiginti-nuo-hibridinio-karo-gresmiu-ii-dalis-260260>> [žiūrėta 2019-02-25].
79. Pawlak, P. (2017). Countering hybrid threats: EU-NATO cooperation. *Members' Research Service*, p. 5–6. Prieiga internete: <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI\(2017\)599315_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/599315/EPRS_BRI(2017)599315_EN.pdf)> [žiūrėta 2019-02-28].
80. Pancerovas, D. (2014). Greitojo reagavimo pajėgos – Lietuvos kariuomenės kardas prieš hibridinį karą. *Dienraštis „15 minučių“*. Prieiga internete: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/karo-zona/pirmasis-zvilgsnis-i-nauja-lietuvos-ginkla-kuris-sulauzytu-rusiska-hibridinio-karo-masina-784-466530>> [žiūrėta 2019-08-24].
81. Papaj, C. J. (2008). Clausewitz and 21st Century Warfare. Prieiga internete: <<http://www.hsdl.org/?view&did=35703>> [žiūrėta 2019-01-12].
82. Penki Rusijos mitai apie karą Ukrainoje, kuriuos nekritiškai prarijo Vakarų žiniasklaida. (2014). *Dienraštis 15 min.* Prieiga internete: <<https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/penki-rusijos-mitai-apie-kara-ukrainoje-kuriuos-nekritiskai-prarijo-vakaru-ziniasklaida-57-454754?>> [žiūrėta 2019-03-22].
83. Peters, T. B., Shapkina, A. (2019). The Grand Stalemate of the Minsk Agreements. *Konrad Adenauer Stiftung*. Prieiga internete: <<https://www.kas.de/documents/252038/4520172/The+Grand+Stalemate+of+the+Minsk+Agreements.pdf/fc13c8d8-d7e3-7041-b959-a94282b3f8af?version=1.0&t=1549899307207>> [žiūrėta 2019-07-18].
84. Portnov, A. (2016). How ‘eastern Ukraine’ was lost. *Open Democracy Free Thinking for the World*. Prieiga internete: <<https://www.opendemocracy.net/en/author/andrii-portnov/>> [žiūrėta 2019-07-16].
85. Popescu, N. (2013). The Russia-Ukraine trade spat. *European Union Institute for Security Studies Issue Alert*. Prieiga internete: <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_Ukraine_trade.pdf> [žiūrėta 2019-07-22].

86. Popescu, N. (2015). Hybrid tactics, neither new nor only Russian. European Union Institute for Security Studies, Alert 4, p. 1–2. Prieiga internete: https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_4_hybrid_warfare.pdf [žiūrėta 2019-01-15].
87. President Yushchenko imposes restriction on Russian ships. (2008). Naujienų portalas UNIAN. Prieiga internete: <https://www.unian.info/politics/137391-president-yushchenko-imposes-restriction-on-russian-ships.html> [žiūrėta: 2019-01-18].
88. Priimti įstatymų pakeitimai, numatantys pokyčius krizių valdymo sistemoje ją pritaikant hibridinių grėsmių valdymui (2019). BNS spaudos centras. Prieiga internete: <https://sc.bns.lt/view/item/311053> [žiūrėta 2019-03-25].
89. Raik, K., Järvenpää, P. (2017). A New Era of EU-NATO Cooperation. How to Make the Best of a Marriage of Necessity. Tallinn: Internacional centre for defence and security. Prieiga internete: https://www.ceas-serbia.org/images/banners/ICDS_Report_A_New_Era_in_NATO-EU_Cooperation.pdf [žiūrėta 2019-02-27].
90. Racz A. (2015). Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist. P.57-64.
91. Richter J. If elected, how would Miloš Zeman or Karel Schwarzenberg influence the Czech economy? Radio Praha International. Prieiga internete: <https://www.radio.cz/en/section/marketplace/if-elected-how-would-milos-zeman-or-karel-schwarzenberg-influence-czech-economy> [žiūrėta 2019-01-25].
92. Ridderhof, R. (2017). From Classic Wars to Hybrid Warfare. Peace palace library Prieiga internete: <https://www.peacepalacelibrary.nl/2017/07/from-classic-wars-to-hybrid-warfare/> [žiūrėta 2019-01-12].
93. Ryzhenkov, M., Movchan, V., Giucci, R. (2016). The impact of new trade restrictions on Ukraine's trade with Russia. German Advisory Group Ukraine. Policy Briefing Series [PB/05/2016]. Prieiga internete: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/04/PB_05_2016_en.pdf [žiūrėta 2019-07-22].
94. Roslycky, L. L. (2011). Russia's Smart Power in Crimea: Sowing the Seeds of Trust. Southeast European and Black Sea Studies, 11(3), p. 299–316.
95. Russia Expands Targeted Sanctions Against Ukraine. (2018). Radio Free Europe. Prieiga internete: <https://www.rferl.org/a/russia-expands-sanctions-ukraine/29675861.html> [žiūrėta 2019-07-23].
96. Rusija tapo savo draudimų įkaite: neturi kuo pakeisti ukrainietišku produktų. (2019). LRT Verslas. Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/246109/rusija-tapo-savo-draudimu-ikaite-neturi-kuo-pakeisti-ukrainietisku-produktu> [žiūrėta 2019-07-22].

97. Russian Hybrid Warfare. Buying Direct and Indirect Influence. Prieiga internete: <https://www.russianhybridwar.com/foreign-investment/> [žiūrėta 2019-01-25].
98. Russian reporters 'attacked at secret soldier burials' (2014). BBC News. Prieiga internete: <https://www.bbc.com/news/world-europe-28949582> [žiūrėta 2019-07-18].
99. Russian troops gathering at Ukraine border for exercises as standoff continues (2014) Washington Post. Prieiga internete: https://www.washingtonpost.com/world/russian-troops-gathering-at-ukraine-border-for-exercises-as-standoff-continues/2014/03/13/39f42508-aaa1-11e3-adbc-888c8010c799_story.html [žiūrėta 2019-01-09].
100. Rusnáková, S. (2017). Russian New Art of Hybrid Warfare in Ukraine. Slovak Journal of Political Sciences, vol. 17, no. 3–4, p. 346. Prieiga internete: https://www.researchgate.net/publication/321955926_Russian_New_Art_of_Hybrid_Warfare_in_Ukraine/fulltext/5a3b5765aca2729d50648d0c/321955926 [žiūrėta 2019-01-12].
101. Sanchez, L., Miller, M. (2010). Hybrid Warfare. GAO. Washington: United States Government Accountability Office, p. 16. Prieiga internete: <https://www.gao.gov/new.items/d101036r.pdf> [žiūrėta 2019-01-27].
102. Sauganti Europa. ES siekia didinti atsparumą ir geriau kovoti su hibridinėmis grėsmėmis (2018). Europos Komisijos pranešimas spaudai. Briuselis. Prieiga internete: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2lehFshsIIUJ:https://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4123_lt.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt [žiūrėta 2019-02-15].
103. Schwartz, P. N. (2014). Crimea's Strategic Value to Russia. Center for Strategic & International Studies. Prieiga internetu: <https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/crimeas-strategic-value-russia> [žiūrėta 2019-07-17].
104. Seimas patvirtino Nacionalinio saugumo strategiją (2017). LR Seimas. Prieiga internete: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=119&p_k=1&p_t=168480 [žiūrėta 2019-08-24].
105. Seimas priėmė Visuomenės informavimo įstatymo pataisas. 2015 m. gegužės 21 d. pranešimas VIR. LR Seimas. Prieiga internete: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=15707&p_k=1&p_t=156725 [žiūrėta 2019-08-25].
106. Seimas pritarė Nacionalinio saugumo komisijos sudarymui (2019). BNS spaudos centras. Prieiga internete: <https://sc.bns.lt/view/item/310417> [žiūrėta 2019-03-28].
107. Seven Allies Establish NATO's Strategic Communications Center of Excellence in Latvia (2014). Atlantic Council. Prieiga internete: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/seven-allies-establish-nato-s-strategic-communications-center-of-excellence-in-latvia> [žiūrėta 2019-07-31].
108. Syrota, V. (2019). Ukraine's Banking System: A Comfort Zone for Russian State Banks? Wilson Center Home. Prieiga internete: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-banking-system-comfort-zone-for-russian-state-banks> [žiūrėta 2019-07-23].

109. Socor, V. (2014). Naval Basing and Maritime Borders in the Black Sea After Russia's Annexation of Crimea. Eurasia Daily Monitor, vol. 11, issue 54. Prieiga internete: <<https://jamestown.org/program/naval-basing-and-maritime-borders-in-the-black-sea-after-russias-annexation-of-crimea/>> [žiūrėta 2019-01-10].
110. Strovsky, D. (2015). The Russian Media Coverage of the 'Ukrainian Issue': the Priorities of Informing. Ariel: Ariel University. Prieiga internete: <https://www.researchgate.net/publication/276543194_The_Russian_Media_Coverage_of_the_'Ukrainian_Issue'_the_Priorities_of_Informing> [žiūrėta 2019-03-22].
111. Suckow-Ziemer, H. Hybrid War: A Definition and Call for Action. The Yales Review of International Studies. Prieiga internete: <<http://yris.yira.org/comments/2323>> [žiūrėta 2019-01-19].
112. Suslov, M. D. (2014). Crimea Is Ours! Russian Popular Geopolitics in the New Media Age. Eurasian Geography and Economics, 55(6), p. 588–589. Prieiga internete: <[https://tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15387216.2015.1038574?needAccess=true%20\[%C5%BEi%C5%ABr%C4%97ta%202019-03-15\]](https://tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15387216.2015.1038574?needAccess=true%20[%C5%BEi%C5%ABr%C4%97ta%202019-03-15])> [žiūrėta 2019-03-15].
113. Tarptautinės operacijos (misijos). Prieiga internete: <<https://karys.lt/apie-kariuomene/tarptautines-operacijos-misijos/39>> [žiūrėta 2019-02-27].
114. The energy dimensions of Russia's annexation of Crimea. NATO Review Magazine. Prieiga internete: <<https://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/Ukraine-energy-independence-gas-dependence-on-Russia/EN/index.htm>> [žiūrėta 2019-07-23].
115. The European Programme for Critical Infrastructure Protection (EPCIP). European Commission DG Migration & Home Affairs. Prieiga internete: <<https://www.securityresearch-cou.eu/sites/default/files/Maciej%20%20Kuczynski%20.pdf>> [žiūrėta 2019-02-27].
116. The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War. In Moscow's shadows. Prieiga internete: <<https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>> [žiūrėta 2019-01-27].
117. The Geopolitical Roots and Dynamics of the Ukrainian Crisis. In. Larrabee, F. S., Wilson, P. A., Gordon, J. (2015). The Ukrainian Crisis and European Security: Implications for the United States and U.S. Army. RAND Corporation, p. 3–16. Prieiga internete: <www.jstor.org/stable/10.7249/j.ctt15sk8s2.8> [žiūrėta 2019-07-16].
118. The other war. Ukraine's conflict with Russia is also financial. (2017). The Economist. Prieiga internete: <<https://www.economist.com/finance-and-economics/2017/01/21/ukraines-conflict-with-russia-is-also-financial>> [žiūrėta 2019-07-23].
119. Tsentrenergo claims it does not receive the coal contracted from Russia. (У "Центренерго" заявили, що не отримують законтракованого в РФ вугілля) (2015). Ekonomichna

- Pravda. Prieiga internetu: <<http://www.epravda.com.ua/news/2015/01/27/523978/>> [žiūrėta 2019-07-23].
120. Tucker, P. (2019). US and Russia Regard Each Other Warily in the Baltic and Black Seas. Defese One. Prieiga internete: <<https://www.defenseone.com/threats/2019/01/us-and-russia-eye-each-other-warily-baltic-and-black-seas/154404/>> [žiūrėta 2019-01-26].
121. Ukrainian Navy commanders flipped sides in first days of Crimea seizure – top Navy witness in Yanukovich case (2018). Naujienu portalas UNIAN. Prieiga internete: <<https://www.unian.info/politics/2388397-ukrainian-navy-commanders-flipped-sides-in-first-days-of-crimea-seizure-top-navy-witness-in-yanukovich-case.html>> [žiūrėta: 2019-07-16].
122. Understanding Hybrid Warfare (2019). MCDC Countering Hybrid Warfare Project, p. 14. Prieiga internete: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/784299/concepts_mcdc_countering_hybrid_warfare.pdf> [žiūrėta 2019-01-23].
123. US Quadrennial Defence Review Report (2006). Prieiga internete: <<http://archive.defense.gov/qdr/report/Report20060203.pdf>> [žiūrėta 2019-01-14]
124. Vandiver, J. (2014). SACEUR: Allies must prepare for Russia ‘hybrid war’. Stars and Stripes. Prieiga internete: <<http://www.stripes.com/news/saceur-allies-must-prepare-for-russia-hybrid-war-1.301464>> [žiūrėta 2019-03-12].
125. Vasiliauskas, A, Jovaiša, E., Kuprevičius, G, Daujotytė, V., Norkus, Z. (2014). Nerimas 2 Tautiškas ir demokratija: tikros ir apgaulingos formos,. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, p. 300.
126. Watson, R. (2007). Putin's speech: Back to cold war? Prieiga internete: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6350847.stm>> [žiūrėta 2019-01-10].
127. Wilk, A., Konończuk, W. (2014). Ukrainian-Russian war under the banner of anti-terrorist operation. Center for Eastern Studies (OSW). Analyses. Prieiga internete: <<https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-08-06/ukrainian-russian-war-under-banner-anti-terrorist-operation>> [žiūrėta 2019-07-18].
128. World Integrated Trade Solution (WITS). Trade Summary for Ukraine 2013. Prieiga internete: <<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/UKR/Year/2013/Summarytext>> [žiūrėta 2019-07-22].
129. Герасимов В. (2013). Ценность науки в предвидении. Военно промышленный курьер. Prieiga internete: <<http://www.vpk-news.ru/articles/14632>> [žiūrėta 2019-01-11].
130. Киселев, В. А., Воробьев, И. Н. (2015). Гибридные операции как новый вид военного противоборства. Военная мысль, но. 5, p. 43–50.